

**İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE BİLİM DALI

**EMMANUEL LEVİNAS FELSEFESİNDE
ETİK SORUMLULUK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nuray AZİZOĞLU

Temmuz-2017

**İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE BİLİM DALI

**EMMANUEL LEVİNAS FELSEFESİNDE
ETİK SORUMLULUK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nuray AZİZOĞLU

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Özkan GÖZEL

Temmuz-2017

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Nuray Azizoğlu'nun hazırladığı ve jüri önünde savunduğu "Emmanuel Levinas Felsefesinde Etik Sorumluluk" başlıklı tez başarılı kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Özkan GÖZEL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İMZA

Üyeler:

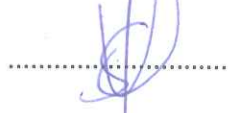
Yrd.Doç. Dr. Yaylagül CERAN KARATAŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

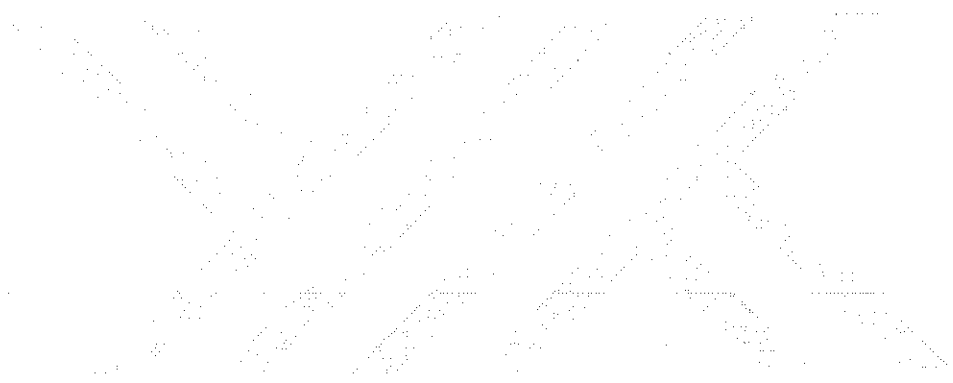
Yrd.Doç. Dr.Selami VARLIK

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi:

3 Temmuz 2017

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Alıntılanan başkalarına ait tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarlabelirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini kaynak göstererek atıfta bulunduğum gibi, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererekbelirttiğimi,

beyân ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Nuray AZİZOĞLU

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın son hâlini almasında emeği geçenlere teşekkürlerimi iletmek isterim.Öncelikle, değerli görüşlerini, kaynaklarını paylaşp tezimi inceleyerek değerli eleştirilerde bulunan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Özkan Gözel'e, ayrıca tezimi inceleyerek çok kıymetli yorumlarını, eleştirilerini benimle paylaşan ve sorularıyla bana yeni ufuklar kazandıran kıymetli arkadaşım Ahmet Emre Dağtaşoğlu'na, Almanca kaynaklara ulaşmamı sağlayan değerli arkadaşım Ceylan Gökyıldız'a, değerli desteklerini esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Deniz Yüce'ye ve Didem Pamuk'a müteşekkirim.

Hayatımda varlıkları bana neşe veren güzel ailemim fertlerine, bilhassa biricik kızım ile her durumda gönülden ilgilenen çok kıymetli, sevgili canım annem Zeliha Azizoğlu, sevgili babam Bektaş Azizoğlu ve sevgili kardeşim Tûba Nur Azizoğlu'na müteşekkirim.

Ayrıca "*Güzel kızım, kitap okuyup yazmam gerekiyor*" dediğimde sabır göstererek beni rahatsız etmeyen, zaman zaman zorlansa da çalışma odamdan dışarı çıkmamı bekleyen biricik, güzel, anlayışlı, neşeli, mutlu, duyarlı canım Elif Zümra'ma

Sonsuz teşekkürü bir borç biliyorum.

Nuray AZİZOĞLU

Ümraniye, 2017

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	
ONAY	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT.....	xi
GİRİŞ	2
1. EMMANUEL LEVİNAS FELSEFESİNİN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN TEMEL NEDENLER	6
1.1. Husserl'in Fenomonolojik Yöntemi ve Levinas'ın Eleştirileri	12
1.2. Heidegger'in "Temel Ontoloji"si ve Levinas'ın Eleştirileri	17
1.3. Emmanuel Levinas'ın Düşüncesinde "İlk Felsefe"	24
2. EMMANUEL LEVİNAS FELSEFESİNDE ETİK DÜŞÜNÜŞÜN KAYNAKLARI	33
2.1. Ben ve Başkası	33
2.1.1. Zamanın Başkalığı	45
2.1.2. Ölümün Başkalığı	51
2.1.3. Erotik İlişkinin Başkalığı	55
3. EMMANUEL LEVİNAS'TA SORUMLULUK MESELESİ	60
3.1. Metafizik Arzu ve Keyif Olma	61
3.2. Sonsuz Fikri ve Hassas Olma	73
3.3. Konuşma'nın Anlamı	78
3.4. Yüz'ün Konuşması	82
4. SONUÇ	93
KAYNAKLAR	100
ÖZGEÇMİŞ	105

ÖZET

Emmanuel Levinas Litvanya doğumlu Yahudi kökenli bir Fransız filozofudur. O, insanı tüm yönleriyle ele alarak onun hangi koşulda iyi bir insan olabileceğini ortaya koyar. Bunu mümkün kılacak olan şeyin insanlar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu düşünür. İnsanın dünyadaki varlığını ve neden var olduğunu bilmesine ihtiyaç vardır. Yaşamını devam ettirmesi için insanlarla kurduğu iyi ve sağlıklı ilişkiye de ihtiyacı vardır. İyi ilişkiyi ortaya çıkaran şeyin etik ilişki olduğunu söyler ve kendi felsefesini etik sorumluluk bağlamında temellendirir. Bu bakımdan çalışmamızın konusu insanın iyiliğe ulaşmasında olgunlaşmasını sağlayan yegane yol ve hedefin Başkası'yla kurulan etik ilişki olduğunu göstermektir. Keza çalışmamız Levinas'ın düşüncesinde etik ilişkinin esasen sorumluluktan başka bir şey olmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Tezimizin iki temel iddiası bulunmaktadır. Birincisi: Etiğin Ben, özerklik ve tüm Batı felsefesi geleneğinde yer alan şekliyle ontoloji temelinde değil, Levinas'ın görüşlerine istinaden Başkası ve yaderklik olarak felsefenin temelinde yer alan metafizikle kurulduğunu savunmaktır. İkinci iddiamız ise filozofun, Ben'in Başkası'yla girdiği ilişkide Ben'i tahtından ederek kendine özgü başkalık düşüncesiyle insanı etik ilişkiye mecbur kıldığıdır. Aynı zamanda etik ilişkinin Başkası'nın yüzünün belirmesiyle açığa çıktığı etik sorumluluktan başka bir şey olmadığını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Levinas, ben, başkası, yüz, etik sorumluluk.

ABSTRACT

Emmanuel Levinas is a French philosopher of Jewish origin born in Lithuania. He dealt with all aspects of man and revealed in what conditions man could be good man. He believed that man being good could be possible by meaningful relationships between themselves. Levinas: Man has the need to know his existence in the world and to know why he exists. He also needs a good and healthy relationship with other man in order to continue his life. Levinas stated that it was the ethical relationship which created the good relationship. He founded his own philosophy in the context of responsibility. From this point of view, our work claims that the only way to achieve matureness in reaching good is the ethical relationship established with the others. It also claims that in Levinas's mind, the ethical relationship was nothing else but responsibility.

There are two basic claims in our work. The first claim is that Ethic is not based on "I" and autonomy, and it is not based on Ontology as it is argued in the whole Western philosophical tradition. However, according to Levinas, it was established with metaphysics which is in the essentials of philosophy as Others and Heteronomy. Our second claim is that Levinas, in his own thought about disparity, compelled man to the ethical relationship by dethroning "I" in its relationship with the Others. At the same time, our second claim reveals that ethical relationship emerges from the Other's face appearing is nothing else but ethical responsibility.

Keywords: Levinas, I, others, face, ethical responsibility

Kendi, ancak taahhüde öncel bir sorumluluğun yani başkası için duyulan sorumluluğun bende uç vermesi olarak anlam ifade eden bir durumdur. Bu durumda bir[iy]imdir ben, yerim doldurulamaz; sorumlulukta yeri doldurulamaz olan, ikame edilemez olan bir[iy]imdir. Bu, varlıkta yer alan şu kilimin alt tarafıdır ki onun asıl yüzünde sorumluluk hüküm sürer (Levinas, “Başkasının Yerinde Olma” *Levinas* içinde, s. 235).

GİRİŞ

Düşüncenin oluşumunu ve gelişimini yaşamdan bağımsız olarak ele almak güçtür. Bu yüzden öncelikle bir düşünürün yaşadığı koşulları bilmeli ve anlamalıyız. Ancak bu şekilde ortaya çıkan düşüncenin asıl manasını kavrama şansı elde edebiliriz.

Emmanuel Levinas'ın zorluklarla geçen bir yaşam öyküsü vardır.¹ Levinas 1906'da Litvanya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğar. Üç erkek kardeşin en büyüğüdür. Birinci dünya savaşında Almanların 1915'te Kovno'yu işgalinden sonra Kharkov'a hareket ederler. 1920'de Kovno'ya geri dönerler. Levinas Kovno'da Yahudi Gymnasium'una gider. 1923'de, üniversite eğitimini Almanya'da yapmayı düşünse de daha sonra Fransa'da karar kılar ve Strasbourg'a gider. 1926'da üniversitede öğrenciyken Maurice Blanchot ile tanışır ve ikisi arasındaki dostluk ölümüne kadar devam eder. 1926 ile 1940 yılları arasında hem Husserl hem de Heidegger'le ilgili çalışmaları olur. Levinas, Husserl'in Fransa'da tanınmasına katkı sağladığı için Sartre tarafından takdir edilir. 1939'da Fransız ordusuna tercüman olarak gönderildikten sonra 1940 Haziran'ında savaş tutsağı olarak ele geçirilir. 1940'ta başlayan kanlı pogromlarda annesi, babası ve kardeşleri Naziler tarafından öldürülür. Levinas 1945'te Fransa'ya döner. Filozof, kendi felsefesini işte bu dönemden sonra temellendirmeye başlar. Levinas, 1945'te Fransa'ya döndükten sonra yaşadığı koşulların, savaşın nedenlerinin kaynağı hakkında derin bir biçimde düşünme imkânı bulur. O, savaşların nedenlerinin düşünsel kökenlerini araştırır. Bu anlamda mensup olduğu medeniyeti ve o medeniyetin düşünürlerini sorgulamaya tabi tutar. Levinas'ın sorgulamaları, bu düşünürleri bir kenara atma teşebbüsü değildir ve bunu hiçbir zaman yapmaz. O, Batı felsefesi² düşünürlerinde gördüğü

¹Levinas'ın yaşam öyküsü ile ilgili bilgiler Özkan Gözel'in *Levinas* adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Levinas'ın eserlerinde "Batı Felsefesi" kavramı çokça geçse de onun bununla kastettiği esasında "aynılık felsefesi"dir. Biz de bu çalışmamızda "Batı felsefesi", "Batı düşüncesi" , "Batı felsefe

eksikliğin ne olduğunu, nedenleriyle ortaya çıkarmak niyetindedir. Levinas üzerinde etkisi olduğunu gördüğümüz filozofları burada zikretmek isteriz. Onlardan bazıları Descartes (ö. 1650), Hegel (ö. 1831), Kierkegaard (ö. 1855), Rozenzweig (ö. 1929), Husserl (ö. 1938) ve Heidegger'dir (ö. 1976).

Bu tezde Levinas üzerinde asıl ve önemli izler bırakan iki filozofa dikkat çekeceğiz. Onlardan biri Husserl diğeri ise Heidegger'dir. Husserl'in fenomenolojisini kendi felsefesi için bir basamak yapan Levinas, aynı zamanda Husserl'in öğrencisi olan Heidegger'den de beslenir. Levinas, Husserl'in fenomenolojisinden ciddi manada etkilenir. Husserl, bilince, algıya, duygulara ve düşüncelere dair her türlü hareketin oluşum nedeninin arka planına ve bu arka planı ortaya çıkaran yaşam dünyasına döner. Levinas'ı etkileyen temel nedenlerden biri budur diyebiliriz.

Levinas varolanın varlığı ile ilgilenen Batı felsefesi düşünürlerinin Özne'yi, varlığı anlama konusunda merkez olarak görmelerini eleştirir. Onları, Ben'e yani aynıya karşı büyük bir sadakatle bağlı oldukları için eleştirir. Onun için aynı, Batı'nın varlığı Ben'e indirgemesinden başka bir şey değildir. Batı düşüncesi Ben ya da Özne'den hareketle varlığın anlamını sorgulamayı tercih eder. Özne merkezli bir varlık araştırması ontolojiden çıkmak için imkân sunmaz. Levinas'a göre Özne merkezli bir varlık soruşturmasında Ben, varlığın anlamını kavramaya dair bilgiyi önceler. Hâlbuki Levinas, Batı felsefesinde görülen varlığın anlamına dair soruşturma ile ilgilenmeyip aşkınlığın imkânını veren şeyin peşine düşer. Bu açıdan onun felsefesini ontolojik temellendirmenin yükseldiği zemin olarak düşünemeyiz. Onun derdi aşkınlığın imkânını vereni anlamak ve ona sarılmaktır.

Ona göre aşkınlık imkânını ontolojinin Özne'si değil aksine etiğin Başkası verebilir. Bu nedenle o kendi felsefesini, felsefenin temelinde yatan ilk felsefe olarak adlandırır. Hatta o, etiği ontolojiye önceleyen: "Var olmaya hakkım var mı?" sorusunu sorarak kendi metafiziğini bu sorgulama üzerinden kurar. Bu yüzden o Ben'in kendisi için var olduğunu düşünmez. Bilakis Ben'in varlığı dahi esasında Başkası'na işaret eder. Tam da burada onun felsefesinin ontolojiden ayrıştığı noktayı da görürüz. Ona göre Ben, Başkası'na cevap verme sorumluluğunu duymalıdır. İşte

geleneği" gibi kavramlara müracat etsek de Levinas'ın işaret ettiği aynılık felsefesi bağlamında meseleyi ele almaya çalışacağız.

bu nedenle Levinas'ın kurduğu etiğin nihai noktası, Başkası'na duyulan sorumluluktur.

Bizi bu çalışmayı yapmaya iten temel neden Levinas'ın Özne'nin özerkliğinin hâkim olduğu dünyada Başkası'na karşı duyarlılığı ön plana çıkararak Başkası'nı felsefî bir sorun hâline getirmesi oldu. Felsefî problemler ile ilgili düşünmeye başladığımızdan itibaren daima Ben'in, varlıkta muktedir bir Özne hâlinde düşünüldüğünü, bu yüzden de sadece ontolojik temayüllerle varlık hakkında soruşturma yapıldığını gördük. Descartes ile başlayan dönemden sonra ontolojik soruşturmanın epistemolojiye boyun eğdiğini; fakat bu durumun Heidegger ile nispeten değiştiğini anladık. Çünkü Heidegger insanı epistemolojiye yani Özne'ye dayalı ontolojinin boyunduruğundan bir nebze kurtarmaya çalıştı. Bu yüzden "Dasein" kavramını ortaya koydu ve kendi felsefesine bu nedenle "temel ontoloji" adını verdi. Fakat buna rağmen o da Özne merkezli varlık soruşturmasından tam olarak uzaklaşamadı.

Levinas ise Ben'in Başkası'na karşı sorumluluğunu felsefî düşüncesinin temel problemi hâline getirir. Bundan dolayı temellük ettiği gelenekle bir kırılma yaşar. Ben'in özerkliği elbette çok mühim bir meseledir. Hatta Levinas da Ben'in, Başkası'na karşı sorumluluğun farkında olacak tek varlık olduğunu düşündüğü için Ben'e tanınan kısmi özgürlüğün değerli yerine işaret eder. Fakat bu özgürlük sadece Ben'in sorumluluğunu ortaya çıkartmak içindir. Yüksek lisanstaki dersler sayesinde daha yakından tanıma fırsatı bulduğum Başkası için sorumluluğun filozofu olan Levinas etiğin, ilk felsefe olarak metafizik olduğunu söyleyerek ontolojiyi önceliğiyle de dikkatimizi çekmiştir.

Bu çalışmada kullandığımız kaynaklardan bazıları şunlardır: Levinas'ın iki temel eserinin Türkçe'ye çevirisi olmadığı için Almanca metinden yararlandık. Bu çalışma için kullandığımız iki temel eseri: *Bütünlük ve Sonsuz* (1961) *Totalitaet und Unendlichkeit: Versuch über die Exterioritaet* ikinci olarak kullandığımız eseri: *Varlıktan Başka Türlü ve Varlaşmanın Ötesinde*'dir (1974) *Jenseits des Seins oder anders als Sein geschieht*. Düşünürümüzün felsefesinin oluşumunu göstermesi bakımından Özkan Gözel'in tercümesini yaptığı *Zaman ve Başka* adlı eserine çokça atıf yapacağız. Heidegger felsefesindeki ölüm fikrini derinlemesine araştırdığı ve kendi düşüncelerini ortaya koyduğu eseri olan *Ölüm ve Zaman* adlı eserinden, Nami

Başer'in tercümesinden, istifade edeceğiz. Levinas'ın makalelerin derlendiği kitap olan *Sonsuza Tanıklık*'taki Türkçe'ye çevrilmiş makalelere atıflar yapacağız. Bununla birlikte Özkan Gözel'in Levinas'ın eserlerinden derleyerek tercüme ettiği *Levinas* adlı esere sıklıkla başvuracağız. Levinas felsefesi hakkında yazılan Türkçe makale ve tezleri kullanacağız. Böylelikle Türkçe'de Levinas felsefesine duyulan ihtiyacı da göstermeyi amaçlıyoruz.

Çalışmamızı üç ana bölüme ayıracağız. Birinci bölüm "Emmanuel Levinas Felsefesinin Oluşumunu Etkileyen Temel Nedenler" başlığı altında üç alt başlıktan oluşmaktadır. Burada Levinas'ın felsefesini etkileyen temel nedenleri ortaya koymaya çalışacağız ve filozofun temel kavramlara yaklaşımını araştıracağız. Bu bölümdeki alt başlıklardan birincisinin konusu Husserl'in Fenomenolojisi ve Levinas'ın bu yönetime eleştirileri üzerine olacaktır. İkincisinde Heidegger'in "Temel Ontoloji"sine karşı Levinas'ın eleştirilerini tartışacağız. Üçüncü olarak da "Emmanuel Levinas'ın Düşüncesinde "İlk Felsefe"" konusunu araştıracağız. Levinas'ın etiği ilk felsefe olarak metafizik hâline getirmesini burada göstereceğiz. Çalışmamızın ikinci kısmında Levinas düşüncesinde etik düşünüşün kaynaklarını konu edineceğiz. Bunu "Ben ve Başkası" başlığı altında ele alacağız. Bu başlık da üç alt başlıktan oluşmaktadır. Birincisi "Zamanın Başkalığı", ikincisi "Ölümün Başkalığı" üçüncüsü ise "Erotik İlişkinin Başkalığı"dır. Bu kavramlar, Levinas'ın felsefesini etik sorumluluğa taşıması bakımından bir değer ifade etmektedir. Çalışmamızın üçüncü kısmı olan ve ana çekirdeğini oluşturan "Emmanuel Levinas'ta Sorumluluk Meselesi" konusu dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir: "Metafizik Arzu ve Keyif Alma" , "Sonsuz Fikri ve Hassas Olma" , "Konuşma'nın Anlamı" ve "Yüz'ün Konuşması"dır. Bu bölümde filozofun etik sorumluluğu hangi kavramlar üzerinden temellendirdiğini göreceğiz. Son kısımda ise Levinas felsefesini ana hatları ile özetlemeye çalışacağız.

1.EMMANUEL LEVİNAS FELSEFESİNİN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN TEMEL NEDENLER

Yunanca olan φιλοσοφία(philosophia) kelimesi öncelikle Sokratik okullarda kullanılmaya başlanır ve etimolojik olarak “bilgeliliğin sevgisi” anlamına gelir.³ Antik Yunan düşünürlerinden modern döneme kadar Batı dünyasında felsefenin uğraşısı, varlığı ve varolanı hem mantıklı hem de tutarlı bir biçimde anlama ve açıklama gayreti üzerine kurulur. Hakikat arayışı da yine bu çerçevede gelişim gösterir. Bu durum, temel sorunu varlık olan ontolojinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlar. Ontoloji hem varlığın hem de varoluşun temel kategorilerini araştıran bir disiplindir. Varlık’ın konumlandırılmasına ait kaygılar da ontolojik temellendirmeler üzerinden oluşturulur.

Ontoloji hakkında konuşacak olmamız, Aristoteles’e zorunlu olarak atıf yapmamızı gerektirir. O, ilimlerin tasnifini yaparak mantıkî düşünmenin de yolunu açmış bir düşünürdür. Ona göre ilimler üçe ayrılır: Birincisi nazarî ilimler, ikincisi pratik ilimler, üçüncüsü ise produktif ilimlerdir ve o, nazarî ilimlerin; teoloji, metafizik, fizik ve matematik konularıyla ilişkili olduğunu ifade eder.⁴ Burada dikkat çekmek istediğimiz konu, nazarî yani teorik ilimler kısmıdır. Teorik ilimlerinin içine aldığı metafizik ve fiziğin, Batı dünyasında eş zamanlı bir seyri söz konusudur. Metafizik, her felsefede temel teşkil eder ve varolanın varlığı ile ilgilenir. Varolanın varlığı ile ilgili olduğu için metafiziğin fizikle bağlantısı aranır.⁵ Dolayısıyla o, fizikle bağlantısı olmayan bir metafizik inşasını imkânsız görür. Aristoteles’e göre bilmek, sebepleri bilmek anlamına geldiği için fiziğin, metafizik bir temellendirmeye imkân sağlayacağı hususuna dikkatleri çeker. Tanrı’yı, Dünya’yı ve İnsan’ı mantıklı ve tutarlı şekilde açıklamanın böylelikle mümkün olacağı sonucuna varır. İşte, varlığın mahiyetini de buradan hareketle kavramak ister. Fizik üzerine yapılan bu incelemeler sayesinde metafizik, varolanı aşar bir nitelik kazanarak varlığın

³ Schmidt, Heinrich. *Philosophisches Wörterbuch*. Neu bearb. von Georgi Schischkoff, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 22. Aufl. 1991. s. 559.

⁴ Ross, W. David. “Aristo’da Tabiat Felsefesi”. Çev: Hayri Bolay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, No: 117. s. 155.

⁵ Heidegger, Martin. *Metafiziğe Giriş*. Çev: Mesut Keskin. İstanbul: Avesta Yay, 2011. s. 27.

yanındabir tavır ortaya koyar.⁶Böylelikle metafizik, ontolojik bir disiplin olarak felsefe tarihindeki ayrıcalıklı yerine kavuşur ve aynı zamanda bir onto-teoloji olur.

Levinas, felsefeyi diğer bilimlerden ayırarak farklı ve özel bir yere koyar. Hatta o, temele insanı aldığı için, başlangıçta tüm bilimleri kapsayan felsefeyi, bu bilimlerin üstünde görür. Levinas'a göre böyle bir felsefe, deneyci antropolojinin sınırlarını aşar. Âdetlerin, kurumların, tekniklerin ve bilgilerin rastgeleliğiyle belirlenen tarihsel uygarlıkların dökümünde yer almakla kalmaz, Ruh'un en derin itkisi⁷ olarak onun özüne işler. Bu itki, tüm diğer itkilerin taşıyıcısıdır.⁸ Levinas, günümüz söz konusu olunca ete kemiğe bürünmüş⁹ ruhu yâni insanı inceleyen, varlığın kendi oyununu ruh ve insan üzerinden oynamakta olduğunu söyler.¹⁰ Varlığın kendi oyununu insan üzerinden oynadığını söylemesi esasında felsefeye yöneltilen çok ciddi bir eleştiridir. Çünkü Batı felsefesigerek varolanın varlığını araştırırken gerek varlığı ve onun varoluşunu araştırırken insanı, daima varlık üzerinden konumlandırma girişiminde bulunur ve insan, varlığın içinde varlıktan çıkacak gücü kendinde bulamayan bir varlık hâline getirilir. Batı düşüncesinde insan tüm çabasını ve uğraşısını varolanı ve varlığı anlamak üzerine kurar. Bu yüzden de insan, varlığın dışına çıkmaksızın bir özerklik elde etmeye çalışır. Bununla birlikte insan, varlık hakkında gerçek bilgiye ulaşmak ister.

Batı geleneği, varlık hakkında gerçek bilgiyi keşfedecek olanın insanın kendisi olduğunu düşünür. Dolayısıyla insanı hakikate ulaştıracak şeyin kendi içinde yani Ben'de gizli olduğunu varsayar. Bu durum Ben'e, diğer tüm şeyler karşısında üstünlük kazandırır. Ben, sahip olduğu üstünlükle her şeyi temellük etme özerkliğini kendisinde görür. Bu nedenle sahip olduğu özerkliği muhafaza etmeye dolayısıyla da "aynı" kalmaya özen gösterir. Batı felsefe geleneği her daim Ben'in özerkliğine sahip çıkması gerektiğini ve aynı zamanda kendisinde kalması gerektiğini düşünür. Nihayetinde Ben'in kendisi varlık ile özdeş bir Özne hâline gelir. Düşünmenin bu tarzı, Batı felsefesinde varlığın hakikati hakkındaki gerçek bilgiyi idrak için zorunludur.

⁶ Heidegger, Martin. *Metafiziğe Giriş*. s. 27.

⁷ İtkiyi; sorma ve sorgulamayla gelen şiddetli bir öğrenme arzusu olarak yorumlayabiliriz.

⁸ Levinas, Emmanuel. "Aşkılık ve Yükseklik". Çev: Hakan Yücefer&Zeynep Direk. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 115.

⁹ Levinas'ın bu ifadeleri bize: "*Ete kemiğe büründüm. Yunus diye göründüm*" dizelerini hatırlatıyor.

¹⁰ A. g. e., s. 115.

Levinas'a göre aynılık felsefesinin varlığı düşünme biçimi ve tüm çabası Ben veya Özne'nin iktidarını muhafaza eden bütünlüğünü vaz eder. Ona göre bu, aynılıktır. Aynılığı muhafaza etme düşünme ve bilincin soruşturmalarını, Özne'den hareketle varlık araştırmasına yöneltir. Levinas'a göre böyle bir yaklaşım Ben'e başka bir seçenek de bırakmaz. Çünkü özerk bir yapısı olduğunu sanan insan, sahip olduğunu düşündüğü özgürlük düşüncesiyle, özerkliğini ontolojik kaygılara dayandırarak muhafaza etmek ister. Ona göre aynılığı muhafaza eden böyle bir düşünce sistemi, varlığın hakikatini insana öğretecek olanın da bu yöntem olduğu konusunda ısrarcıdır. Durum bu olunca varlık hakkında düşünce üretebilecek yegâne varlık da Batı'nın buyruklarına göre belirlenmiş, aynıda kalmaya mahkûm sözde özgür Ben ya da Özne olur.

Göz ardı edilmemesi gereken bir şey vardır: Özgürlük düşüncesi, Batı felsefesinde sadece siyasal özgürlükten ibaret değildir. Aksine Batı felsefesinin mutlak bir özgürlük anlayışı ile hareket ettiğini görürüz.¹¹ Mutlak özgürlük anlayışı ile Batı felsefesi, varlığın hem ontolojik hem de biyolojik genel-geçer bilgisine sahip olmayı ister. Böylece varlığın hakikatini veren genel-geçer bilgiye ulaşmayı hedeflerler. Varlığın hakikatinin genel-geçer bilgisine ulaşmayı arzulamak, hakikat arayışındaki insan için vazgeçilmezdir. Bu durumda varlığın hakikatinin bilgisini hedefleyen insan, politik olan hakkında bir hükme varmak için dahi mutlak özgürlük anlayışından hareket etmek zorundadır. Varlığın hakikatinin bilgisini edinen özerk insan sadece bu sayede politik olarak da özgürleşebilir. İşte bu nedenlerle Batı felsefesi, hakikati idrâk etmenin imkânını veren şeyin ontolojinin öğretimlerine göre özerk Ben/insan olduğunu iddia eder. Varlığı anlamlandıracak olanın da sadece özerk Ben olduğu konusu ısrarla bu nedenlerle savunulur. Levinas'a göre bu savunmalar ciddi problemleri beraberinde getirir; çünkü kendi varlığı içinde debelenen Özne olarak Ben'in esasında özerkliğinden ve özgürlüğünden bahsetmenin yersiz olduğu düşüncesindedir. Ona göre Ben'e tanınan özgürlük sayesinde Ben, kendi varlığına mahkûm edilirken nasıl olur da Ben'in, varlığın hakikati hakkında gerçek bilgiyi elde edeceği düşünülebilir? Levinas, aynıyı muhafaza eden felsefesinin Ben'in bu ediminin varlık hakkındaki soruşturmayı kendisinde içkinleştirmesi problemini doğurduğunu iddia eder. Bu yüzden de bu girişime itiraz eder ve varlığı Ben'in

¹¹ Levinas, Emmanuel. "Hitlerizmin Felsefesi Üzerine Birkaç Düşünce". Çev: Zeynep Direk. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 42.

zincirlerinden kurtarmayı arzular. Bu bakımdan o, Batı felsefesinin varlığı ve varlığın özünü anlama girişimlerini: “İnsanın özü özgürlükte değildir artık, bir tür zincirlenmededir” diyerek eleştirir.¹² Onun düşüncesinde bedenin içinde sıkışan ve bilinmeyen bir nesne hâline getirilen Ben, Batı felsefe geleneğinin biyolojik olarak bedene zincirlediği ve kendinden kaçma gücünün dahi elinden alındığı bir varlıktır.¹³

Batı felsefe geleneği varlığı, Ben veya Özne’ın hakimiyetine verir. Özellikle Descartes ile başlayan Yeni Çağ’dan itibaren Özne, nesneler üzerindeki tahakkümünü artırır. Varolanların efendisi olarak insan, şeyleri kendinden hareketle anlamaya çalışır. Varolanların efendisi konumuna gelen insan, *hypekeimenon* (altta yatan neden) olarak bir töze dönüşür. Bu durumda insan, Tanrı’yı ve dünyayı anlamaya çalışırken kendisini merkeze çekmesinden itibaren onlar hakkında bir değerlendirme yapar. Böylelikle metafizik de, daima bir Özne tasavvurundan hareketle temellendirilir.

Levinas’a göre aynılık felsefesi işte tam da bu nedenlerden ötürü metafiziği yani ontolojiyi Özne ile bütünleştirir. Daha açık bir ifade ile Batı felsefesinde Özne, varlık hakkındaki düşüncelerin bütününe oluşturduğu ontolojiye dayalı bir disiplin hâline gelir. Böyle bir Özne, tüm varolanları kendisine köle eder. Levinas, böyle bir Özne’nin merkezi konumunu sarsmak gerektiğini düşünür. Ontolojik kaygı ile varlığı anlamaya çalışan Ben’in etiğin temellendirilmesinde zemin oluşturmadığını düşünür. O etiği temellendirmek için Ben’i, ontolojinin özerklik zindanını kurtararak sorumluluğun Ben’i yapma girişiminde bulunur.

Levinas, aynılık felsefesi tarafından bedene zincirlenmeye mahkûm edilmiş Ben’i, Ben’in ötesine taşıyacak bir aşkınlık arayışına ihtiyaç olduğunu görür. Bunu yaparken o, yeni bir ontoloji kurmaya çalışmaz. Nasyonal-Sosyalizm zulmünde tüm ailesini kaybetmiş biri olarak, Batı’nın sahip olduğu düşüncenin kaynağına inmeye çalışır ve içinde bulunduğu medeniyetin düşünce yapısını belirleyen nedenlere dikkat çeker. Bu yüzden o, Ben’in temel amacının kendisini inşa etmek suretiyle varlığın hakikatine ulaşmasını ontolojinin aynılığı olarak görür. Levinas bu noktada, “Neden bir şey var da yok değil?” sorusunu değil “Varolmaya hakkım var mı?” sorusunu

¹² Levinas, Emmanuel. “Hitlerizmin Felsefesi Üzerine Birkaç Düşünce”. *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 47.

¹³ A. g. e., s. 47.

önceler. Bu yönüyle varlık soruşturmasını Ben’de içkin hâle getirerek ontolojiyi kuranların karşısına varlık ya da yokluk tartışması ile çıkmaz. Başka bir ifade ile varlığın neden var olduğu ya da yok olduğu tartışmasını ilk sıraya almaz. Aksine o, Var olmaya hakkım var mı? sorusunun felsefenin temelini teşkil ettiğini düşünür. Bu yüzden ontolojinin Ben’inin karşısına, etik Başkası’nı çıkarır. Onun felsefesinde Başkası, etik bilinci ortaya çıkaran temel unsurdur. Filozof için etik, ontolojiyi öncelediği için ilk felsefedir. Modern döneme kadar Batı felsefesinde ontoloji etiği önceler ya da etik ontoloji üzerinde yükseltilir. Fakat Levinas’a göre bu, Ben’in kendi varoluşuna dair tümel bir hakikati verse de etik bilinci kazandırmaz. Çünkü Ben her durumda varlık araştırmasından hareketle kendinde kalır ve kendisiyle varlığı özdeş hâle getirir. Levinas için bu durum Ben’e aşkınlık kazandırmaz. Bu yüzden Levinas’ta ontoloji, aşkınlığın anlaşılabilirliği için önkoşul değildir. Onun düşüncesinde aşkınlığın anlaşılabilirliğini verecek olan etiktir; çünkü ona göre etik; “biri- diğeri- için” olan aşkınlıktır.¹⁴ Bu nedenlerden o Başkası’nın, Ben’i kendinde içkin olmaktan kurtaracağı sorgulamayı yaparak Başkası’na karşı sorumluluk demek olan felsefesini inşa eder.

Levinas’a göre, kendi bedenine zincirlenmiş Ben’i aynılığın zindanından kurtaracak olan Başkası’dır. Fakat çok ilginçtir ki Batı felsefesi bunu görmez, varlığın kavranmasının düşüncenin en temel işi olduğu iddiasında ısrar eder, bu nedenle aynıda kalma girişiminin, olması gereken bir eylem olduğunu dikte eder.¹⁵ Aristoteles’ten bu yana epistemoloji de ontolojiyi haklı çıkaracak şekilde ilerler. Aristoteles, bir şeyin var olup olmadığına dair bilmenin, onun hangi özelliklere sahip olduğunun sorulmasından önce geldiğini düşünür. Bu yüzden de bilginin beş konusu olduğunu söyler, onlar şöyledir: 1) Bir adın işaret ettiği şeye ilişkin bilgi, 2) ona karşılık olan nesnenin var olduğuna ilişkin bilgi, 3) onun ne olduğuna ilişkin bilgi, 4) bazı özelliklerinin olduğuna ilişkin bilgi, 5) neden bu özelliklere sahip olduğuna ilişkin bilgi.¹⁶

Aristoteles’ten Heidegger’e geldiğimizde onun da varlığın anlamını kavramaya dair bilgi edinme çabası güttüğünü görürüz. Her ne kadar o, Batı

¹⁴ Levinas, Emmanuel. “Tanrı ve Felsefe”. Çev: Özkan Gözel&Zeynep Direk. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s.188.

¹⁵ Levinas, Emmanuel. “Aşkınlık ve Yükseklik”. *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 126.

¹⁶ Aristoteles. “Mantık” Çev: Ahmet Arslan. *Aristoteles* içinde. Haz. W. D. Ross. İstanbul: Kalcı Yay, 2011. s. 80- 81.

felsefesinin varolana hapsoldüğünü ve bu yüzden varoluşun asıl gayesini unuttuğunu düşünse de, onun varlığın hakikatine ilişkin ne olduğuna dair soruşturması, Aristoteles'in sorgulamalarıyla uyum içindedir. Bu yüzden aynılık arz eder. Heidegger de ontolojiyi etiğe önceler. Hatta ahlakı bir disiplin olarak ortaya koymak için dahi ontolojik kaygılara dayanmayı gerekli görür. Çalışmamızda Levinas'ı etkileyen bir isim olarak Heidegger'in felsefesine yer vereceğimiz için, onun tezlerini ilgili kısma havale ediyoruz. Fakat Heidegger'in de etiği, varolan ve varlıkla ilgili problemlerin ötesine taşımadığını görürüz. Bu durum Levinas'a göre bir indirgemedir ve esasında bir açmaz olarak filozofların önünde durur; fakat ilgilenen olmadığı için geri plana itilir.

Ben veya Özne varolanın varlığının ya da varlığın hakikatini ortaya çıkaran bir merkez olarak telakki edildiği için Levinas, böyle bir düşünme biçiminin varlıktan kaçışın imkânını vermediğini söyler. Buradan yola çıkarak da etik bir temellendirme yapılamayacağını düşünür. Yani o, etiğin ortaya çıkışını sağlayan şeyin Özne'den hareketle kavranmaya çalışılan varlıktan kaçış olduğunu düşünür. Ona göre varlıktan kaçışın imkânını ontolojinin özerk Ben'i değil etiğin yaderk Ben'i verir. Çünkü onun düşüncesinde varlık fikrinden yola çıkarak aynının içkinliğinden kurtulmak imkânsızdır.¹⁷

O, kendisinden önceki filozofların Özne'den yola çıkarak varlıkta kalışlarını ve kalma ısrarlarını anlamsız bulur ve onları eleştirir. Levinas'ın tüm felsefesinin temelinde yatan neden, Batı'nın Ben'e, aynıya olan sadakatini askıya alıp Başkası'na olan ihtiyacı ortaya çıkarmasıdır. Bundan dolayı o, "Aynıyı yabancılaştırmayan ama kesin olarak uyandıran aynıdaki Başka; hiçbir itaate denk olmayan ve hiçbir itaatin uyutmadığı bir talep olarak uyanıklıktır bu: "eksik"teki "fazla" der.¹⁸ Ona göre ontoloji "eksikteki fazla"yı göremez ve bu nedenle Özne ile varlığı bir bütün hâline getirir. Levinas "eksikteki fazla"yı görür ve ontolojinin karşısına etiği önceleyerek çıkar. Bu sayede o, Özne'den hareketle varlık soruşturması yapmanın ötesine geçer. Onun düşüncesinde varlık araştırması Ben'den ya da Özne'den hareketle kavranmanın ötesinde bir anlam ifade eder. Bu yüzden o, Ben'e anlamını verecek olanın dahi dışarıdan geleceği üzerinde durur. Bu nedenle o Başkası'na işaret eder ve

¹⁷Levinas, Emmanuel. "Aşkınlık ve Yükseklik".*Sonsuza Tanıklık* içinde s. 119.

¹⁸Levinas, Emmanuel. "Tanrı ve Felsefe".*Sonsuza Tanıklık* içinde s. 167.

onun düşüncesine göre varlığı Ben'in tahakkümünden kurtarıp ona hakiki anlamını verecek olan Başkası'dır. Çünkü Başkası, etik ilişkinin başlangıcıdır.

Yukarıda felsefenin, felsefe tarihindeki anlamına ve hangi konuyla neden ilgilendiğine temas ettik. Buna karşı, Levinas'ın temel iddiasına yer verdik; fakat şimdi hem felsefe tarihinde derin izler bırakan hem de Levinas üzerinde etkisini gördüğümüz iki filozofu incelemeyi uygun buluyoruz. Levinas'ın düşüncesini anlayabilmek ve temellendirebilmek için onun düşüncelerini oluşturan şeyin arka planına bakmanın değerli olacağını düşünüyoruz. Levinas, düşüncelerini inşa ederken iki filozofa sıkça işaret edip atıf yapar. Bu filozoflardan biri Husserl, diğeri Heidegger'dir. İlk olarak, Heidegger'in de hocası olan Husserl üzerinde durmak yerinde olacaktır.

1. 1. Husserl'in Fenomonolojik Yöntemi ve Levinas'ın Eleştirileri

Husserl'den dersler alan Levinas'ın fenomenoloji ile ilk bağlantısı, artık Fransa'nın bir şehri olan Strasbourg'da olmuştur.¹⁹ Levinas'a göre Husserl'in fenomenolojisi felsefî bir yöntemdir.²⁰ Felsefeye matematikten gelen ve düşünceleri tarihsel etkilerden bağımsız olarak gelişim gösteren Husserl, felsefe tarihinde iz bırakmış felsefelerle açık göndermelerde bulunmamıştır.²¹ Yani o, sürekli anılan ve anılmaya değer görülen felsefelerden bağımsız hareket eder. Bu yüzden onun felsefesi, diğer filozoflara göre özgün bir nitelik kazanır. Husserl, fikirlerini 1901'de doçent, 1906'da profesör olduğu Göttingen'de geliştirir.²²

Yahudi kökenli Alman düşünürü göre fenomenoloji, tüm bilimlerin de temelinde yer alan, öz ontolojisidir.²³ Husserl'e göre bunun ne anlam ifade ettiğini anlamaya çalışalım. Bir şeyin özü bize, onun ne olduğu ile ilgili bilgiyi veren şeydir. Bununla, mahiyeti anlamaya yönelik bir araştırmadan bahsediyoruz. Ontoloji de

¹⁹ Budka, Daniel. *Der Andere: Mit Emmanuel Levinas die gesellschaftliche und schulische Integration behinderter Menschen neu Denken.* von der Heilpädagogisch Rehabilitationswissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Köln als Dissertation, 2006. s. 115.

²⁰ Levinas, Emmanuel. *T. U. s. 30.* [P. XVI].

²¹ Levinas, Emmanuel. *Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi.* Çev: Yağmur Ceylan Uslu. İstanbul: İthaki Yay, 2016. s. 18.

²² Husserl. "Yaşamı, Yapıları ve Felsefesi". Çev: Kasım Küçükalt. *Husserl içinde.* Haz: Kasım Küçükalt. İstanbul: Say Yay, 2010. s. 20.

²³ Öktem, Ülker. "Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 45, 1 (2005). s. 27- 55.

varlığın ne olduğu ve nasıl var olduğu üzerine yapılan bir soruşturmadır. Husserl, fenomenolojinin öz ontolojisi olduğunu söylerken anlamın ne olduğu, nasıl var olduğu, nasıl ortaya çıktığı gibi konular hakkında düşünür.

O anlamı, yaşanan deneyimler aracılığıyla keşfedeceğimizi söyler. Burada deneyicilerle aynı safta yer aldığı düşünülse de o, deneyimleri ortaya çıkaran bilince öncelik verir. Ona göre bilinç, deneyimlerimiz nedeniyle tüm nesnelerle bağlantı içindedir ve nesnelere bir yönelme hâlinindedir. Ona göre bilinç, zaten bilinçte içerilen bir nesneye yönelir. Dolayısıyla bilincin dış dünyadaki herhangi bir nesneye yönelmesi, o nesnenin gözden kaçan özelliklerini göstermesi bakımından önem arz eder. Husserl'in bu biçimde ortaya çıkarmak istediği mesele, tek tek şeylerin hakikatini anlamaya ve bilmeye yönelik bir girişim değildir. O, Özne ve nesne hakkında kanaate sahip olan bilinç üzerine düşünmenin anlamlı olacağı düşüncesindedir. Bilinç hakkındaki bu soruşturmanın, insanı öze götüreceği düşüncesinden hareketle fenomenolojinin, bir öz ontolojisi olduğunu savunur.

Husserl, varolanların ya da fenomenlerin, kendilerini bilince sunan 'özel edim'de içerildiği iddiasındadır.²⁴ Ona göre fenomenler, kendilerini bilince sunarken, bilinci harekete geçiren Ben'e özgü içeriklere sahiptirler. Bu durumda bilinç, varlığın bilincidir denebilir.²⁵ Husserl, fenomenlerin kendilerini bilince sunma anlarında, bilincin önyargılardan ve algıdan arındırılması gerekliliğine dikkat çeker. Bilinç, öze yönelmesiyle onu fark eder ve bu durum bize, bilincin kendine özgü içeriklere sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla bilinç, fenomene yönelirken bir betimleme yapar. Husserl'in bu konudaki örneği şu şekildedir:

Kırmızıyı görerek ve onu kendine özgü doğası içinde kavrayarak, kırmızı sözcüğüyle tam da kavranan ve görüleni kastettiğimizde, hâlâ kırmızının neliğinin veya kırmızının anlamının ne olduğunu sormak ve bundan kuşku duymak anlamsızdır.²⁶

Bu örnekte gördüğümüz gibi Husserl için fenomenoloji görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol alınacak bir yöntemdir. Deneyimlenen dünyadan hareketle ve nesneyi görerek anlamaya çalışır. Betimlemeyi sağlayan da yine bu görme işlemidir. O, özün betimleme yapabilmesinin koşulunu bilincin öze

²⁴ Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yay, 2015. s. 1118.

²⁵ Levinas, Emmanuel. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde s.118.

²⁶ Husserl. "Fenomenoloji Üzerine Beş Ders". Çev: Kasım Küçükalp. *Husserl* içinde. Haz: Kasım Küçükalp. İstanbul: Say Yay, 2010. s. 110.

yönelmesi olarak yorumlar.²⁷Bununla birlikte kırmızı örneğinde olduğu gibi, kırmızıyı betimleyebilmek için kırmızıya yönelmek ve onu görmek gerektiğini savunur. Bu yüzden onun için öz, ontolojinin varolanın sadece varlığının mahiyetini araştırdığı gibi bir bilgi içermez. Çünkü ona göre şeyin bilgisi bilinçtedir. Bu yüzden o,ontoloji hakkında düşünürkenvarlığın, ontolojiyi ilgilendiren yapısının, her yerde aynı olmadığını kavrar ve farklı varlık bölgelerinin farklı kuruluşlara sahip olduğunu görür. Böylelikle varlığın aynı kategoriler vasıtasıyla düşünülmediğini ifade eder.²⁸Levinas Husserl'in, varlıkları ayrı kategorilere ayırıp onların ayrılıklar üzerinden düşünülmesine imkân sağladığını düşünür ve: “Şeylerin fiili varoluşu ve şeylerin karşılıklı bağlantıları, işte bu hakikatler veya hakikatlerin karşılıklı bağlantılarıiçerisinde ifadesini bulur” dediğini ifade ederek Husserl'i anlamaya çalışır.²⁹ Böylelikle Alman düşünürün şeyler ile şeylerin hakikatleri arasındaki bağlantıyı, bilinç tarafından kurulan dünya deneyimlerimizin kaynağı olarak gördüğünü ifade eder. Dolayısıyla Husserl, deneyimlenen yaşam dünyasında hem yönelme hâlinde olan bilincin kendisi(*noesis*)hem de kendisine bilinç tarafından yönelinen fenomen (*noema*) hakkında düşünmek gerektiğini savunur.

Deneyimlenen yaşam dünyasının sadece öznel bir dünya olduğu sonucuna varmak ve bu yüzden felsefenin öngördüğü genel-geçer ilkelere bizi ulaştıramayacağı düşüncesine sahip olmak fenomenolojik yöntem için kabul edilebilir bir şey değildir. Husserl, yaşam dünyasından uzaklaşmak gerektiğini söyleyen bilimin, kavramlarını yaşam dünyasından uzak kalarak şekillendirmeye çalışma çabasını bir gerçeklik sunmayacağı için eleştirir. Bu yüzden yaşam dünyasından uzak kalınmasını söyleyen bilimin bir *önyargı* taşıdığını savunur. Ona göre insan, önyargı ve önkabullerle hareket eder.Husserl'e göre bu hâl, bilinç için bir sorun teşkil eder. Bundan ötürü Husserl, fenomenlerin bilinçte oluşturduğu düşünülen önyargı ve önkabullerin askıya yâni paranteze alınması gerektiğini düşünür. Bunun için hem verilmiş nesnelerin dış görünümlerini (örneğin: bir ağaç) paranteze almayı hem de bilinçte daha önce oluşan tüm önyargı ve önkabulleri, dışarıda bırakmayı gerekli görür. Böylelikle o, insanın bilincini yönlendiren her ne

²⁷ Heidegger, Martin. “Heidegger’e Göre Fenomenolojinin Temel İlkesi: Klaus Held”. *Heidegger içinde*. Haz: Özgür Aktok&Metin Bal. Ankara: Doğubay Yay, 2010. s. 215.

²⁸ Levinas, Emmanuel. *Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi*. s. 18- 25.

²⁹ Husserl. “Kısa Mantıksal İncelemeler”. *Husserl içinde*. Haz: Kasım Küçükalp. İstanbul: Say Yay, 2010. s. 178.

varsa, ondan uzak kalmaya çalışır. Varlığın yani bilincin özüne ulaşabilmek için de, bunu zorunlu bir yöntem olarak görür. O zaman gerçekle yani kendisine yönelmiş bilinçle doğrudan bir ilişki gerçekleştirilebileceğini düşünür.³⁰ Husserl, yaşam dünyasında bilincin yönelimsellik ile elde ettiği bu özel karakteriaskıya alma ve indirgeme vasıtasıyla bilincin özüne ulaşmak için kullanır. Böylece bilinç, önyargı ve önkabullerden arındırılmış olur.

Husserl, deneyimden uzaklaşan Batı düşünce dünyasını yaşam dünyasından uzaklaştığı için eleştirir. Ona göre bilimlere kaynaklık eden yer, yaşam dünyasıdır. Bilimler de bunu bilirler; fakat ısrarla ondan uzaklaşarak, kendilerini inşa edecek kavramları onun dışında arar ve kurarlar.

Levinas'ın *Husserl Fenomonolojisinde Görü Teorisi* adlı ilk eseri, Husserl'in fenomenolojik yöntemini derinlemesine araştırdığı kitabıdır. Levinas bu eserinde; Husserl'in, Batı felsefesinin insanı ve insanın şeylerle kurduğu ilişkiyi anlama ve açıklamasındaki eksikliği gördüğünü söyler. Gördüğü bu eksikliği ortaya çıkaran Husserl, fenomenolojik yöntemini temellendirirken, akıp giden bir zaman tasavvuruyla hareket eder.³¹ Tüm olup bitenler, zamanın içinde yaşam dünyasında deneyimlenir. Orada geçmiş ve gelecek gündeme gelmez. Sadece şimdi vardır. Şimdiki zamandan hareketle akıl yürütme yapar ve kendisine yönelmiş bilincin iç anlamına da bu şekilde başvurur.³² Husserl'e göre özün, mekânda bir bağı yoktur. Bu yüzden o, özün geçmişinin ve geleceğinin betimlemesinin yapılamayacağını düşünür. Onun için ne varsa yukarıda da ifade edildiği gibi şimdi'de vardır ve ne aranacaksa şimdi'de aranmalıdır. Hatta o, felsefe tarihçiliği hakkında konuşurken de şöyle der:

Kendimizi tarihte yaşamış bir filozofun yaşadığı koşulların içine koyarsak, onun felsefesinin 'göreceli' sonuçlarını kabul ederiz, hatta hayran kalırız. Öte yandan tutarsızlıkları, bazı problemleri görmemesini, karıştırmasını hoş görürüz. Çünkü problemlerin ve anlam çözümlemelerinin o zamanki durumuna göre, bundan kaçınılmazdır.³³

Husserl, düşünme ile ilgili tüm eylemleri şimdiye has canlı bir etkinlik olarak gördüğü için yaşama dünyasına yönelen bilincin deneyimlerini de şimdiye has olarak

³⁰ Levinas, Emmanuel. *Husserl Fenomonolojisinde Görü Teorisi*. s. 104.

³¹ Çalışkan, Akçetin. Nurhayat. *Emmanuel Levinas: İlk Felsefe Olarak Etik*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2011. s. 26.

³² Levinas, Emmanuel. *Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi*. s. 136.

³³ Husserl. "Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe". Çev: Kasım Küçükalp. *Husserl içinde*. Haz: Kasım Küçükalp. İstanbul: Say Yay, 2010. s. 122.

görür. Bu nedenle o, insanın varlığı tutarlı ve mantıklı bir şekilde açıklama girişiminin hem doğalcı psikolojist felsefeyi hem de epistemolojik bakışı tarihsel bağlamından çıkarmak suretiyle aşmanın mümkün olduğunu söyler.³⁴ Dolayısıyla onun hedefinde ne ampirik ne de epistemolojik bir kaygı söz konusudur. İşte bu sebeple Levinas'a göre de Husserl, şeyleri, doğal bilimlerin açıkladığı gibi açıklamanın yetersiz olduğunu düşünür. Bilinç, tarihsel bağlamından uzaklaştırılmalıdır. Böylelikle şimdinin toplumsal yapısı keşfedilip tüm şeylerin sistemli bir şekilde açıklanması gerekir.

Düşünür varlığı, sadece belirli biçimde anlamaya ve betimlemeye çalışan doğalcı ontolojiye dayanan psikolojistlere ve epistemolojik temayüllerle felsefe tarihçiliği yapanlara karşı hakikatin kendisini mümkün kılan ilksel fenomenolojiyi delillendirme amacını taşır.³⁵

Şeyleri ve onların hakikatine ilişkin algının özellikle yaşama dünyası ile ilişkilendirilmesi, Levinas için bir kırılma mesabesindeydi. Ona göre Husserl; ortaya koyduğu fenomenolojik yöntem ile insanın yaşama dünyasında dolayimsız bir temas içinde olduğunu gösterir. Husserl için fenomenoloji bir özbilim olarak kişisel tinden başlayıp genel tin alanının bütününe kadar ulaşır.³⁶ Dolayısıyla yaşam dünyasından ve toplumsal olandan bağımsız olamaz. Levinas için bu durum, batı felsefe geleneğinin dışına çıkan bir düşünme biçimidir. Levinas, Husserl'in ortaya koyduğu bu yöntemden ötürü "Fenomenoloji üzerimde tali ama kuşkusuz en önemli etkiyi oluşturmuştur. Felsefi yöntem ve disiplin açısından, bugün de hâlâ bir fenomenoloğum" der.³⁷

Husserl Batı felsefesine, anlamın nasıl meydana geldiğine dair yaptığı bu çalışmalarıyla çok değerli bir katkı sunar. Levinas da, Husserl'in bu katkısını dikkate alır. Bu yüzden fenomenolojiyi, kendi düşüncesini temellendirmede bir ilk adım olarak görür. Buna rağmen o, fenomenolojinin kesintiye uğratılması gerektiğini savunur.³⁸ Husserl'in yöntemi her ne kadar bilincin bilimi dahi olsa, onun için de

³⁴ Levinas, Emmanuel. *Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi*. s. 21.

³⁵ A. g. e., s. 22-23.

³⁶ Husserl. "Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe". *Husserl içinde*. s. 123.

³⁷ Levinas, Emmanuel. "Fenomenolojiden Etiğe". Çev: Özkan Gözel. *Sonsuza Tanıklık içinde*. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 261.

³⁸ Calin, R.&Sebbah, F-D. *Levinas Sözlüğü*. Çev: Murat Erşen. İstanbul: Say Yay, 2011. s. 66.

öncelikli gaye, bilinci ve varlığı bilinçten hareketle varlığın içinde kalarak anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmasıdır.

Levinas, Husserl'in fenomenolojik yöntemiyle, aynılık felsefesinin dışına çıkmak için bir adım atıyor gibi görüldüğünü, fakat esasında onun da bilginin kökenine ilişkin bir soruşturma yapmaktan başka bir şey yapmadığını ifade eder.³⁹ Bu yüzden Levinas için fenomenolojik yöntem, ne yazık ki varlıktan çıkışın ve varlığın ötesine kaçışın imkânını sağlamaz. O, son eseri olan *Varlıktan Başka ve Varlaşmanın Ötesinde*'de, fenomenolojiye olan sadakatini paranteze alma ihtiyacı hisseder; çünkü ona göre Sonsuz, olmak/varlık ve tezahürdeki fazlalık olarak anlam boyutunu açtığından, *etiğin* ancak fenomenolojiyi kesintiye uğratarak anlamın belirtisi hâline gelebileceğini söyler.⁴⁰ Onun için fenomenoloji, Batı felsefesinin genel kabulü olan bütünlük fikrinin içinde kaldığı için metafizik bir aşkınlık imkânı vermez ve bu yüzden bütünlüğü aşan sonsuz fikrine ulaşmaya neden olmaz. Biz, Levinas düşüncesinin köklerini ilk olarak Husserl'de arasak da Levinas, Sonsuz'a ve sonsuz fikrine ihanet etme kaygısı ile fenomenolojiyi askıya alarak ondan uzaklaşmayı tercih eder.

1. 2. Heidegger'in "Temel Ontoloji"si ve Levinas'ın Eleştirileri

Şimdi, Husserl'in de öğrencisi olan Heidegger'i araştırmaya geçeceğiz ve böylelikle Levinas üzerinde, Heidegger felsefesinin etkisini bu çalışma ile ortaya koymaya çalışacağız. Heidegger *Metafiziğe Giriş* (1953) adlı eserini, *Varlık ve Zaman*'dan (1927) epey sonra yazmıştır. Ve eserine şu soru ile başlamıştır: "*Varolan genelde neden vardır ve daha ziyade hiçlik değil?*".⁴¹ Bu soruya, eserinin "Metafiziğin Temel Sorusu" kısmında yer vermesi ve eserine bu soru ile başlaması Heidegger'in düşüncesini inşa eden konunun bağlamını göstermektedir. Alman düşünürüne göre tevarüs ettiği gelenek, sadece varolanın içine gark olmuş ve varlığı çoktan unutmuştur. Bu nedenle ona göre Batı metafiziği, "varlık" konusu ve sorusu hakkında düşünemez hâle gelmiştir. Fakat Heidegger bu eserinde, "Varolan genelde neden vardır ve daha ziyade hiçlik değil?" metafiziksel sorusunun sorulmasından

³⁹ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 30. [P. XVI].

⁴⁰ Calin, R. & Sebbah, F-D. *Levinas Sözlüğü* s. 66.

⁴¹ Heidegger, Martin. *Metafiziğe Giriş* s. 9.

önce, “Varlığın durumu nedir?” sorusunun sorulmasına ve cevabının araştırılmasına öncelik vermektedir. Bundan dolayı o, “varlık vardır” ve “varlık yoktur” önermelerinden hareketle bir araştırmanın sağlıklı olacağını düşünmüştür.

Antik Yunan’dan beri felsefe geleneği, varolanın varlığını kavramak üzere düşünsel faaliyetlerde bulunur. Heidegger’e göre metafizik de, tarihsel bağlamından sapma göstermeden “Varolan genelde neden vardır ve daha ziyade hiçlik değil?” temel sorusunu sorarak araştırmasını sürdürür. Heidegger, *Metafiziğe Giriş* adlı eserinde felsefenin, başlangıcından bu yana varolanın varlığını anlamak için bu soruyu sorduğunu söyleyerek, bu çabanın tarih bilimine katkı sağlayan bir metafizik olduğuna işaret eder. Hâlbuki o, “Varlığın durumu nedir?” diye sorarak metafiziksel bağlamı da önceleyen, unutulmuş bir soruyu açığa çıkarmayı ister. İşte ona göre, “Varlığın durumu nedir?” diye sorulan bu soru, tüm soruların temeli ve kökü niteliğindedir. Ona göre tevarüs ettiği gelenek varolanları öne çıkararak biraz önce de ifade ettiğimiz gibi Özne’yi, varolanların efendisi hâline getirir. Özne’yi varolanların efendisi hâline getiren Yeni Çağ felsefesi insanı, tüm şeylerin varolma nedeni olarak düşünür. Böylelikle varlığın ve varoluşun asıl anlamına kavuşacağını varsayar. Heidegger, kayıtsız ve şartsız olarak varolanların efendisi olan Özne üzerinden kurulan bu metafiziğin varlığın gerçek anlamını ıskaladığını söyler. Ona göre Özne, varolanların efendisi olarak ortaya atılmasıyla varlığa yakınlığını kaybeder. Bu nedenle Tanrı’yi, Dünya’yi ve İnsan’ı, mantıklı-tutarlı bir biçimde anlaması ve açıklaması zor hâle gelir. İşte bundan ötürü o, varlık ile varolan arasında bir ayrım yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünür.

Varlık ve Zaman adlı eserinde Heidegger, bu ayrımı daha eserinin başında yapar. Biz bu ayrıma geçmeden önce *Metafiziğe Giriş* adlı eserinde verdiği örnekle meseleyi anlaşılır hâle getirmeye çalışacağız. Örneğinde lise binasından bahseder. Lise binasının bir “varolan” olarak karşısında durduğunu söyler. O, lise binasını hem dıştan hem de içten görse de durumun değişmediğini ifade eder. Binanın içindeki ve dışındaki tüm şeylerin, binanın özelliklerini verdiğini ve bu özelliklerin de bir biçimde binanın bir varolan olduğunu göstermek ister. Binanın tüm özelliklerinin varolana ait olarak var olduklarını, fakat varlığa eklemelenemeyeceğini vurgular. Çünkü ona göre bina, dışarıdan ya da içeriden duyu organlarıyla fark edilip

edilmemesine bakılmaksızın saf bir şekilde vardır. Bu yüzden onun için binanın bizatihi kendisi varlıktır.

Heidegger esasında, tüm soruların kökeni olarak gördüğü varlığın durumu ile ilgili bu soruşturmanın, 'varolana dair' olan tarihsel bağlamından kopmayan metafiziksel sorgulamanın, varolanı aşır varlıkla ilişki içinde olmasının gerçek bir metafizik imkân sunduğunu söyler.⁴² Heidegger için, varlık olarak varlığın durumu hakkında hakiki olan bu araştırmanın adı ontolojidir/varlıkbilimdir.

Husserl'i tarihsel bağlamı dikkate almadığı için eleştiren Heidegger, klasik metafiziği de tarihsel bağlamından çıkmadığı için eleştirir. Hâlbuki o, *Varlık ve Zaman* adlı eserinde varlığı tarihsel bağlamına sadakatle işlemektedir. Bunu kitabının ismi olarak varlık ve zamanı aynı anda seçmesinden anlamaktayız.

Alman düşünür, *Varlık ve Zaman* adlı eserinde, varlığı anlamak üzere varlıktan (*Sein*) farklı olarak, *Dasein*⁴³ (orada-varlık) kavramına müracaat eder. Varlığı anlamak ve açıklamak üzere kullandığı bu kavram, "insan" içindir. Ona göre sadece insan *Dasein* olabilir. Diğer şeylerin hepsi, varolandır (*Seinde*). Bu nedenle, varlığın durumu nedir? soruşturmasını ilk olarak *Dasein* olan insan üzerinden yapar.

Heidegger, Husserl'den farklı olarak zamanı; geçmiş, şimdi ve gelecek olarak konu edinir. Zamanı bütün formlarıyla işlediği eseri olan *Varlık ve Zaman*'ı, Heidegger felsefesinin ana kaynağı hâline gelen *Dasein* işgal eder. *Dasein* olarak insanı, sadece varolanın varlığı olmasından kurtarmak isteyerek, onu, varlık olması bakımından varlık olarak ele alır. Heidegger, sadece varolanın varlığı hakkında düşünme üreten Batı metafiziğini, varlığı kavramaya çalışmak üzere düşünce üretmeye davet eder. Ona göre varlığın hakikati kendisini, *Dasein*'ın varlığı ile açığa çıkarır. O, *Dasein*'ın kendisi için ne anlama geldiğini *Varlık ve Zaman* adlı eserin başında ortaya koyar. Şimdi onun cümlelerine bakmak isteriz.

Orada-varlığın (*Dasein*), tüm var olanların da önünde çok yanlı öncelikleri vardır. Birinci öncelik ontik yâni varlıksal bir önceliktir: Var olan, varoluş sayesinde onun varlığında belirlenir. İkinci öncelik ise ontolojik yâni varlık-bilimsel önceliktir: Orada varlık kendinde ontolojik yâni varlıkbilimseldir.⁴⁴

⁴² Heidegger, Martin. *Metafiziğe Giriş*. s.26.

⁴³ Bundan sonra Türkçe kullanımıyla değil Almanca kullanımıyla yazılacaktır.

⁴⁴ Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2006. s. 13. [d].

O eserinin başında, yukarıda da ifade ettiğimiz: Varlık (*Sein*) ile varolan (*Seinde*) arasında bir ayrım yapar. Böylelikle kendi felsefesinin temellerini de atmış olur. Ortaya koyduğu bu ayrım nedeniyle o, ontik ve ontolojik olanın farkına dikkat çeker. Ona göre ontik olan sayesinde varolana eklemlenen bir varoluş hâkimdir. Heidegger'e göre böyle bir durum varlığı ıskalar ve varoluşu da varolana hapseder. O varlığın, varolana hapsedilmesiyle varlığın ışığından mahrum bırakıldığını düşünür. Bu sebeple Batı metafiziğini, insanı varolanlar içinde yaşamaya mecbur edip varlığın ışığına kayıtsız bıraktığı için eleştirir.⁴⁵

Bu yüzden o, varlığın ışığını yakacak bir neden arar. İşte bu noktada o, varlığın ışmasına neden olacak şeyin; Dasein'in, kendinden varlığa çıkması olduğunu düşünür. Heidegger için bu gereklidir; çünkü Dasein kendinden varlığa çıkarken varlıkta bir ışık belirir. Bu durum varlığa yakınlığı sağlayan şeydir. Varlığa yakınlık da, işte bu, Dasein'in kendinden çıkması ile mümkün olur. Bu yüzden ikinci olarak zikrettiği ontolojik öncelik, varlığın varoluşunu bize gösterir; fakat o, esasında hem varolanın varoluşu (ontik) hem de varlığın varoluşunun (ontolojik) da, sadece Daseinaracılığıyla gerçekleşebileceğini söyler. Dasein'ı, hem ontik hem de ontolojik bir temellendirme için zorunlu görür ve onu (Dasein'i), insanın varoluşunun özünü ifade eden şey olarak düşünür.

Heidegger Dasein'in, varlıkla sıhhatli bir ilişkisinin gerçekleşmesi için kendisinin kim olduğunu bulması gerektiğini düşünür. O, kendisi hakkında bilgisi olmayan insanın, ahlâk ile temasını anlamsız bulur. Bu sebeple o kendi düşüncesini Dasein'in ne ve kim olduğuna dair soruların cevaplanması üzerinden temellendirir.

Varlık ve Zaman adlı eserinde insanın, Dasein olarak dünyanın içinde olduğunu düşünür. Ona göre bu ikisi arasında bir öncelik sonralık ilişkisi yoktur. Yani o, ne dünyanın önceliğini Dasein'in önceliğine tabi kılar ne de Dasein'in önceliğini dünyanın önceliğine tabi kılar. Dünyasız bir Dasein düşünemediği gibi Dasein'sız bir dünya da düşünemez. Ona göre Dasein, daima dünyanın içindedir. Dünya içre olan Dasein, varlığa fırlatılmıştır (*Geworfenheit*). Böylelikle o, fırlatılmış olmanın verdiği heyecanla "ölüme doğru" bir kaygı taşır. Nesnelerle örülü dünya içinde Dasein'in ölüme doğru olan bu kaygısı Tanrı da dâhil tüm şeyleri düşünmeyi önceler. Bu nedenle Heidegger, varlıkla ve dahası insanın kendisiyle sağlıklı

⁴⁵ Heidegger, Martin. *Hümanizm Üzerine*. Çev: Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay, 2015. s. 30.

ilişkisinin yukarıda da söylendiği gibi Dasein'in kim, ne ve nerede olduğu tespit edilirse mümkün olduğunu düşünür. Ona göre Dasein, varlığın hakikatini düşünmeyi sağlayan yegane yoldur. Düşünme ise onun için asli bir etiktir.⁴⁶ Ona göre insan, nesnelerle örülü dünya içinde varlığın hakikati hakkında düşünür düşünmesine fakat tüm bunları insanlar içinde yapar. İnsanlardan uzak kalarak yapmaz.

Heidegger bu konuda, Aristoteles'in kitabında Herakleitos hakkında verdiği örneğe işaret eder. Heidegger, düşünmenin kendisinin etik olduğunu savunduğu için bu örneğe özellikle yer verir. Şimdi, Alman düşünürün verdiği bu örneğe bakmanın uygun olacağını düşünüyoruz. Örnek şöyledir: Herakleitos, zamanında çok değerli bir düşünür olarak itibar görünce, bazı insanlar onu dinlemek üzere onun bulunduğu yere gitmek ve onu görerek dinlemek isterler. Herakleitos ise ısınmak üzere fırının yanında durmaktadır. Onu ziyarete gelenler, düşünmenin kendisinden etkilenmek değil, aksine bir düşünürü diğer insanların yaşamından farklı bir konumda, ciddiyet içinde görmüş ve dinlemiş olduklarını ilan etme niyetindeler. Herakleitos'u, bulunduğu alelade yerde gördüklerinde büyük bir şaşkınlık yaşarlar ve hemen geri dönmek isterler. Gelenlerin, geri döndüklerini gören Herakleitos, gelenlerin niyetini anladığı için onlara dönerek "Tanrılar burada da özlerini sürdürüyorlar" der.

Heidegger'in bu örneği etiği ne olarak gördüğünün kanıtıdır. Çünkü o, varlığın hakikatinin düşünme aracılığıyla keşfedileceğini söyler. Ona göre varlık kendi hakikatini varolanlarla dolu olan dünya hayatında düşünmeye sebep olan duraklama ile kazanır. Yaşamın meşguliyetleri içindeki duraklamadan bahsediyoruz. Heidegger'in verdiği bu örnekte görüleceği üzere, nesnelerle örülü dünya içinde meşguliyetler arasında düşünmeyi bırakmadan yaşayan bir düşünür vardır ve bu yüzden Heidegger'e göre etik, insanlar arasında insan olarak kalmaktır.

Heidegger için tarihsel özelliği olan metafiziksel ontoloji varlığın hakikatini vermez. Ona göre, varlığın hakikatini elde edecek olan Dasein'dir. Dasein, varlığın hakikatini arıyorsa, nesnelerle örülü dünyada duraklamak ve düşünmek için vakit ayırmak durumundadır. Bu yüzden ona göre, varlığın hakikati ne sadece metafiziksel ontolojide ne de etikte aranır. Heidegger, her iki disiplinin düşünmenin alt dalları olduğu görüşündedir. Bu nedenle de kendi felsefesinin varlığın hakikatini arayan "temel ontoloji" olduğunu düşünür.

⁴⁶ Heidegger, Martin. *Hümanizm Üzerine*. s. 48.

Batı felsefe geleneği Platon'dan beri tikelin duyumunu evrenselin bilgisine tâbi kılan nedenlerden dolayı, varolanlar arasındaki ilişkileri varlığın yapılarına yani ontolojiye tabi kılar.⁴⁷Varlığın hakikatini aramanın temelinde yatan neden de tikelin kendi duyumunu evrenselin bilgisi hâline getirme eğilimidir. Batı felsefesinin ilk dönemlerinde insan, nesne ile bütünleşen bir pozisyona sahiptir. Yeni Çağ ile insan, nesnenin üstünde bir varolan konumuna yükselerek nesne ile bütünleşir. Çünkü insan, her ne kadar başka şeyler hakkında düşünen bir varlık olarak onların üzerinde hakimiyet kursa da, ilişkiye girdiği şey her ne ise onunla 'bir' yani 'bütün' hâline gelmek ister. Levinas bu yüzden, Heidegger ve Husserl'in düşüncelerinin Batı felsefesinin yapısını temsil ettiğini ve onların da şeyi, şey içinde kalarak açıklama girişiminde olduklarını söyler ve eleştirir. Levinas için Heidegger'in *Varlık ve Zaman* adlı eseri bir şok etkisi oluşturur.⁴⁸Levinas'a göre onlar da varlık içinde kalarak varolanı ve varlığı anlamayı hedefler. Bu durumda metafizik, özdeşleşlik ilkesine göre bütünlüğe hizmet eder. Levinas için, adına metafizik de dense temel ontoloji de dense bu durum değişmez.

Dolayısıyla Levinas, Heidegger'in insanlar arasındaki ilişkiyi adına temel ontoloji diyerek varlığa hapsedmesini ve ontolojik kaygılarla anlamaya çalışmasını eleştirir. Levinas için, Heidegger böyle yaparak insanı, kendi varlığı içinde kalmaya yönlendirmekten başka bir şey yapmaz. Etiğin düşünmeden üstün olduğunu söylemek insanlar arası ilişki için bir ayrıcalık ve yeni bir anlam sunmaz. Bu durum etiğin ne olduğunu tam olarak açıklayan bir şey de değildir. Aksine etik üzerindeki soruları ve sorunları daha belirsiz hâle getirir ki bu, düşünmeyi dahi olumsuz etkileyecek bir yöntemdir. Heidegger için öncelik, Dasein üzerinden kurguladığı varlığın hakikatini, yine onun idrak edebileceği gerçeğiyle noktalanıyor.

Biz ise Dasein'in "ölüme doğru bir varlık" olması nedeniyle yüksek bir kaygı ile hayatı yaşadığını görürüz ki bu kaygı, Heidegger felsefesinde bir zorunluluktur. Bu durumda Dasein olarak insan sadece dünyada varlığın komşusu olma hakkını elde eder.⁴⁹ Fakat ölümün gerçekleşmesi ile varlığın yanında komşu olma konumunu yitirir. Çünkü Dasein varlığın hakikatinin anlamını ölüme doğru olan kaygı yaşayan

⁴⁷ Levinas, Emmanuel "Varlıkbilim temel midir?". Çev: Erdem Gökyaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 80.

⁴⁸ Levinas, Emmanuel. "Fenomonolojiden Etiğe". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 262.

⁴⁹ Heidegger, Martin. *Hümanizm Üzerine*. s. 34.

bir varlık olarak keşfeder. Nesnelerle örülü dünyada varlığa komşu ve hatta varlığın çobanı olan Dasein, ölüme doğru bir varlık olarak yokluk ile karşı karşıya kalabilir.

Bu nedenlerden ötürü Levinas, ontolojinin insanın kendi koşuluna üstün gelmesinde değil, bu durumun üstlenildiği gerilimde gerçekleştiğini söyler.⁵⁰ Yani varoluşsal bilginin kaynağında, o kaynağa doğru eğilimin verdiği bir 'açmaz/gerilim' söz konusudur. Heidegger'in Dasein'ı varlık ve yokluk arasında kısıtlanmış olarak durur. Levinas'a göre işte bu açmazın kendisidir. Ona göre bu açmaz, varoluşsal bilginin, kendi koşulunu üstlenmesinin de ötesindedir. Fakat Heidegger'e göre Dasein, varlığın hakikatini kendi varlık sorunu ile meşgul olarak bulabilir. Onun için başka bir seçenek de yoktur. Bu seçeneksizlik Levinas'a göre, Heidegger'in Dasein'ının yaşadığı gerilimi yüklenmesinin nedenidir.⁵¹

Levinas, tüm Batı felsefesinde olduğu gibi Heidegger'in de insanı kendi varlığının anlamını yine kendi varlığıyla meşgul olarak anlamaya çalışan bir varolan olarak gördüğünü düşündüğü için eleştirir. İşte bu yüzden onun için, Heidegger'in savunduğu Daseinde, varlığın içine gark olmuş bir biçimde, dünyadasadece kendi varlık sorunuyla meşgul olan bir varlıktır. Hatta Levinas, *Varlık ve Zaman*'ın başında zikredilen varolan ile varlık arasındaki ayrımın gerçek bir ayrım olmadığını ve Heidegger'in de varlık içinde kalarak varolana hizmet ettiğini düşünür.⁵² Bu tespitleriyle Levinas, Heidegger'in öne sürdüğü tezlerle bir kırılma yaşadığını gösterir.

Levinas'ın *Ölüm ve Zaman* adlı eseri Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ında beliren Dasein'a açıklık getirmesi bakımından dikkatle incelenmesi gereken bir eserdir. Bu eserde Levinas, Heidegger ile bir hesaplaşma yaşar ve insanın Dasein olarak kendi varlığı ile meşgul olmasının, nesnelerle örülü şimdiki zamanın dünyasında daha baştan sorgulanmış bir *olayhâline* geldiği gerçeğini gösterdiğini söyler.⁵³ Levinas'ı, Heidegger sorgulamasına iten *olay* ise *ölümdür*. Alman düşünür insanın kendi ölümü üzerinde düşünmesini *kaygı* olarak niteler ve bu kaygının, ölüm karşısında insanın kendisini sona doğru olan bir varlık biçiminde görmesi sonucunu ortaya çıkardığını söyler.⁵⁴ Varlığın hakikatini ararken kendi ölümü hakkında

⁵⁰ Levinas, Emmanuel. "Varlıkbilim temel midir?". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 77.

⁵¹ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. Çev: Nami Başer. İstanbul: Ayrıntı Yay, 2014. s.31.

⁵² Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafizikine Giriş*. İstanbul: İthaki Yay, 2011. s. 61.

⁵³ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 32.

⁵⁴ Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. s. 317. [& 64. a].

düşünmenin oluşturduğu kaygıyla kendisini sona doğru varlık olarak düşünen Dasein adeta biraz öncede ifade ettiğimiz gibi bir yokluk fikriyle yüzleşir.

Levinas'a göre bu, Dasein'ın da gerilim kaynağıdır. Heidegger'de kaygının yarattığı bu gerilim ile insan, ontolojinin hakimiyeti altına girer. Levinas'ın itirazı burada belirir. Çünkü ona göre, Heidegger felsefesinde insan, kendini "ölüme doğru bir varlık" olarak gördüğü için yaşadığı gerilimi ortadan kaldırmaz. Aksine o, en nihayetinde bir açmazın içine itilir ve adeta yokluğa mahkum edilir.

Heidegger, her ne kadar varlık ile varolan arasında bir ayırım yapıp varlığı yücelterek, onu anlamaya çalışmanın düşünmenin konusu olduğunu söylese de, Levinas'a göre bu dahi gerçek bir ontoloji imkânı sunmaz; çünkü o da varlığın hakikatini sağlayan şeyin ölçüsünün Dasein yani Özne olan insan olduğunu düşünür. Levinas bu yüzden, böyle bir felsefenin silinmeye mahkum bir felsefe olduğunu iddia eder.⁵⁵ Böylelikle o, Heidegger'in savunduğu insanın varoluşuna dayalı ontolojinin yetersizliğini ortaya koymaya çalışır.

Heidegger *Varlık ve Zaman* adlı eserinde varlığın hakikatinin ne olduğunu anlayabilmek için Dasein'ı uzun uzadıya analize girer. Levinas için bu analiz, Dasein'ın betimlenmesi için kafi değildir. Ona göre varlığın anlaşılabilirlik koşulu ancak Dasein'ın analizinin betimlenmesi ile anlam kazanabilir.⁵⁶ Levinas, Heidegger'in Dasein'ı betimlemesindeki eksikliğin Dasein'ı ve onun varoluşunu anlamada bir eksiklik meydana getirdiği görüşündedir. İşte tam da bu yüzden Levinas, böyle bir durumun insanın gerçekte olan bağlantısını sekteye uğrattığını düşünür; çünkü Levinas'a göre insan, gerçekte bağlantısını sosyallikte yani insanlar arası ilişkide bulur.

1.3. Emmanuel Levinas'ın Düşüncesinde "İlk Felsefe"

Levinas'a göre Batı düşüncesi "Neden bir şey var da yok değil?" sorusundan hareketle varlığı kavramaya çalışır. Varlığı kavrayacak etkinliği de Ben'e havale ederler. Batı düşüncesi etik temellendirmeyi de yine bu sorudan yola çıkarak anlamak ister. Levinas içinse bu bir açmazı meydana getirir. Bu açmaz, Özne'den

⁵⁵ Levinas, Emmanuel. "Varlıkbilim Temel midir?" *Sonsuza Tanıklık* içinde, s. 79.

⁵⁶ A. g. e., s. 79.

hareketle varlık soruşturmasının varlığın içinde kalmasıdır. Ona göre insan varlığı varlığın içinde kalarak kavrayamaz, aksine varlığı anlamak için varlığın içinin açılması, parçalanması gerekir. Varlığın içinin parçalanmasıyla o, Batı felsefesinin de alışlagelmiş Özne tasavvurundan kurtulacağını düşünür. Ona göre aşkınlığın imkânını verecek olan olay da varlığın içinin açılmasıyla başlar. Çünkü o, “Var olmaya hakkım var mı?” sorusunu önceleyerek varlığın dışına adım atılması gerektiğini gösterir. Peki Levinas için varlık nedir? Levinas’ın varlıkla ilgili tasavvuruna *Zaman ve Başka* adlı eserinde net bir şekilde rastlarız. Onun için varlık Heidegger’dekinden farklı olarak anlaşılır ve şöyle der: “Kaçılmaz ve kendisinden çıkış yolu olmayan varlık mefhumu, varlığın temel saçmalığını oluşturur. Sonlu olmasından dolayı değil, sınırları olmadığından dolayı kötülüktür varlık”.⁵⁷ Ona göre varlık sınırsızdır. Fakat Batı felsefesi hiçliği de bir kötülük olarak telakki ettiği için varlıktan kaçış için bir yol bırakmaz. Bu yüzden Levinas öncelikle Batı felsefesinin sunduğu varlık tasavvurundan sıyrılarak düşünme edimlerine başlar. Çünkü varlık Özne’den hareketle kavrandığı için sonlu olarak tasvir edilir ve bu bir kötülüktür. Hâlbuki Levinas varlığı sonlu değil, sınırsız olarak kabul etmektedir.

Böylelikle filozof varlıktan çıkışın kapısını aralar. Ona göre insanı varlıktan çıkaran Ben’den başka Biri’dir. Ancak başka biri Ben’i sınırları olmayan kötülüğün içinden çekip çıkarabilir. Aynı zamanda o benim varlığın dışındakine yani ötesindekine dikkat kesilmemi sağlar. Hayretle onun, benden başka biri olduğunu anlarım. Levinas için başka biri, başka bir şahıstır, kişidir, insandır. Başkası, Ben’i özneliğinden edendir. Onun için Başkası ile ilişki, ilk bilimlerin temelini oluşturan felsefenin temelinde gördüğü *ilk felsefe*’dir. Başkası, ilk felsefe olarak metafiziğin ete kemiğe bürünmüş etik olan adıdır. Ona göre etik ilişki, mutluluğun kaynağı olsa da dikkat çekmemiz gerekir ki Levinas düşüncesinde etik, mutluluğu aramanın bir aracı ya da amacı değildir.⁵⁸

Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik* adlı eserinin başında: “Eğer bir şeyi kendisi için amaçlıyor, diğer şeyleri de ona ulaşmak için istiyorsak ve bir şeyi başka bir şey için istemiyorsak, bu en iyi durumdur” derken esasında mutluluğu kast

⁵⁷ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. Çev: Özkan Gözel. Sunuş: Zeynep Direk. İstanbul: Metis Yay, 2005. s. 70.

⁵⁸ Çalışkan, Akçetin, Nurhayat. *Emmanuel Levinas: İlk Felsefe Olarak Etik*. s. 182.

eder.⁵⁹ Aristoteles için, dünyada yemek, içmek, arkadaşlık ve inanç gibi şeyler birer araçtır. Düşünme dahi bir şey için ya da bir şeye araçtır. “İyi” olarak düşündüğümüz şeylerin tamamı dahi, düşünme gibi bir şeye araçtır; fakat mutluluk, düşünmenin dahi amacıdır. Mutluluk neye araçtır diye sorduğumuzda vereceğimiz cevap hiçbir şeydir; çünkü mutluluğun kendisi bir araç değil, aksine bir amaçtır. Bu yüzden Aristoteles de, eserinin başında bunu vurgular. Ardından gelen sayfada dikkat çekici bir ifade yer alır: “... çünkü insan, toplumsal bir varlıktır”.⁶⁰ Bu cümlelerin ardından gelen satırlarda ise Aristoteles, toplumsallığın bir yere kadar olacağını iddia edip toplumsal olandan uzaklaşır ve insanın kendisini, Ben’i mutluluğa ulaştıracak şeyler üzerinde durur. Burada Aristoteles’ten alıntı yapmamızın nedeni, onun Batı felsefesinin kurucularından olup felsefenin amacının mutluluk olduğunu ortaya koymasını göstermektir. Aristoteles’e göre Ben’i ya da Özne’yi mutluluğa taşıyacak yine Ben’in kendisidir. Dolayısıyla onun için Özne hakkındaki soruşturmanın etiğe öncel olduğu düşünülebilir. Onun düşüncesinde etik de bu sayede anlam kazanmaktadır. Aristoteles’in Özne’yi önceleyen bu girişimi ile “Varolmaya hakkım var mı?” sorusundan uzaklaştığına dikkat çekmek isteriz. Dolayısıyla sosyallikten. Levinas’ın etiği Özne’yi öncelemez. Dolayısıyla Ben’in mutluluğu da öncelemez. O önceliği, sosyal ilişki ile deneyimlediğim Başkası’na, Başkası’na karşı sorumluluğun yerine getirilmesine verir. Ben’i, varlığın sınırsızlığından kurtararak Ben’liğine kavuşturacak olan da bu Başkası’dır. Sosyal ilişkideki Başkası sayesinde Ben, ben olmaya başlar. Ancak bu biçimde varlığın sınırsızlığından duyduğu ıstıraptan nefes alabilir.

Ben olmak, bundan böyle, sorumluluktan kaçamamak anlamına gelmeye başlar. Bu varlık artışı, ben olmak denen varoluşsal aşırılık, kendiliğin varlıktaki bu çıkıntısı, sorumluluğun genişlemesi biçiminde gerçekleşir. Sorgulama, Ben’de yeni bir gerilimdir. Ben’i yok etmek yerine onu benzersiz ve biricik bir biçimde Başkası’na bağlı kılar. Bu, bir maddenin içinde yer aldığı bütüne bağlı olması ya da organın işlevini yerine getirmesini sağlayan organizmaya bağlı olması gibi bir bağlılık değildir. Bu türden mekanik ve organik bağlılıklar Ben’i bir bütünlüğün içinde eritecektir. Oysa Ben, ben- olmayana sanki Başka’nın tüm yazgısı kendi ellerindeymişçesine bağlanır. Ben’in biricikliği, hiç kimsenin onun yerine yanıt verememesin olgusunda yatar. Ben’in Başka tarafından sorgulanması, Ben’in bir düşünüm edimi içinde ihtişamı ve serinkanlılığıyla yeniden ortaya çıkması değildir. Ben’in kişiler-üstü, tutarlı ve evrensel bir söyleme dâhil olması da değildir. Ben’in Başka tarafından sorgulanması ipso facto bir seçilmedir, ben- olmayan her şeyin kendisine bağlı olduğu ayrıcalıklı bir mevkiye yükselmedir.⁶¹

⁵⁹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*. Yun. çev: Furkan Akderin. İstanbul: Say Yay, 2015. s. 21. [1094].

⁶⁰ A. g. e., s. 28. [1097b].

⁶¹ Levinas, Emmanuel. “Aşkınlık ve Yükseklik”. *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 122.

Parmenides'ten beri kadim gelenekte hakikati arayış yöntemi, düşünce ile düşünülen şeyler arasında daima upuygunluk fikrini öne çıkarır.⁶² Özne ve nesnenin birbirini tamamlamasından bahsediyoruz. Husserl'in *noesis* ve *noema* arasında gördüğü upuygunluk düşüncesi bunun için bir örnek olabilir. Levinas'a göre işte bu nedenle Batı felsefe geleneği Ben ile Başkası arasında upuygunluk görerek her ikisinin bütünlüğü oluşturduğunu düşünür. Bütünlük Ben'in olumlanmasına hizmet eder. Levinas'a göre bu durum Başkası'nı aynılaştırma hareketidir. Aynılaştırma hareketinde Ben, tüm şeyleri temellük ederek kendinde kalmaya çalışır ve hiçbir hâlde kendini kaybetmez. Kendinden çıkışının sonunda yine kendine döneceğini bilir ve aynı kalmanın özerkliğini sonsuza kadar yaşamak ister. İşte bu nedenle Batı felsefesi düşünce ile düşünülen şeyler arasındaki upuygunluk ya da Levinas'a göre bütünlük fikrinde problem görmez. Modern ahlâkın kurucularından olduğu için kendisine göz atmamız gereken Kant'da da bunun örneğini bulabiliriz. Kant da aynılık konusunda çok ısrarcıdır. Onun ısrarını şu cümlelerden anlarız:

Hintliler Bernier'ye, Hristiyan Misyonerlerden yakınrlar: Onlar Hristiyan misyonerleri itiraz etmeden dikkatli bir biçimde dinledikleri hâlde, misyonerler onları doğru olmayan şeylere inanmakla suçlamışlardır. Kant bu anekdotu, "insan başkalarının yerine düşünmeli (kendisini başkasının yerine koyarak düşünebilme) ilkesini savunurken aktarmaktadır. Kant'a göre "daha geniş bir düşünce çerçevesi" ile "dar kafalılık" arasında yapılan bu karşılaştırmada, kapalı ve sınırlı olan Hindulardır.⁶³

Kant, varlığın hakikatine kendisini ulaştıracak evrensel bilgiyi arar; fakat yukarıdaki örnekte görülen düşünme biçimi ile Özne olarak Ben'den, aynıdan başkasını dikkate almadığını gösterir. Kant'ın, Husserl ve Heidegger arasında yöntemsel farklılıkları olsa da Batı geleneğinde Özne'nin hâkim olduğu ontoloji ile etik temellendirme yapıldığını söyleyebiliriz. Varlık soruşturmasında Özne'nin veya Ben'in egemenliği konusunda aynı çizgide yer alırlar.

Ben'den başka Biri'ni gündeme taşıyan Levinas için bu, onay verilebilir bir durum değildir; çünkü o, Ben'e ben olmağını kazandıranın Başkası olduğunu düşünür. Bu yüzden ontolojik temayüllerle etik yapmanın ötesine geçer. Böylelikle etiği ontolojinin bir alt dalı olmaktan çıkarak *ilk felsefe* olarak *metafizik* hâline getirir. Başkası, benim kimliğimi sorgulamama neden olarak evrendeki yerimi de

⁶² Levinas, Emmanuel. *Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi*. s. 118.

⁶³ Direk, Zeynep. *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*. İstanbul: YKY Yay, 2013. s. 27.

sarsar. Bu sarsıntı ile Ben, Başkası'na cevap verme durumu ile karşı karşıya kalırım. Başkası'na cevap verme durumu ile karşılaşmam Levinas için sorumluluktur. Sorumluluk sayesinde Ben, kendiliği içinde evrenin dayanağı hâline gelir. Bu durumda Başkası Ben'i varlıktaki yeri içinde onaylar. Levinas bu biçimde etiği, Ben'in emperyalizminden ve egoizminden kurtararak Başkası'na karşı sorumluluğa dönüştürür. Ben, kendisini seçen Başkası'na bağlanır ve mutlu olur; fakat Levinas'a göre bu bağlanma ile Ben, mutluluk içinde olduğunu bilmeden saadette yaşar.⁶⁴

Bu hâliyle onun, Batı felsefe geleneğini inşa eden temel unsurları sarstığını gördük. O, Özne karşısında adeta her şeyin tek ayak üzerine dikildiği ve ona hizmet etmek üzere var olduğu bir Ben tasavvurunu ters yüz etmiştir. Çünkü varlığın sınırsız olduğunu söyleyerek onun içinin açılması gerektiği üzerinde durmuştur. Batı düşünce geleneğinde ontolojik kaygılarla temayüz eden Özne'yi ya da Ben'i, ontolojik kaygının ötesine, *Başkası*'na yani *etiğe* taşımıştır. Başkası, Ben'in aklını ve bilincini ciddi olarak sarsmıştır artık. Başkası, tüm Batı ontolojisinde bütünlüğün bir kipliği olarak aynının kategorilerine indirgenmesi olarak düşünülmesine rağmen filozof, Ben'in ve Başkası'nın sosyallikle var olduğunu söyleyerek genel temayüllerin dışına çıkmıştır.⁶⁵ Böylelikle onun, Batı felsefesinin farklılıklardan uzak benzerlikler⁶⁶ üzerine kurulan ontoteolojik etik anlayışından uzaklaştığını gördük.

Bütünlük ve Sonsuz adlı eserinin önsözünde Levinas, "Bütünlük Fikri ve Sonsuz Fikri arasında bir ayırım yapmak ve bununla, Sonsuz Fikrinin felsefi önceliğini ispatlamak, bu kitabın yöntemidir" der.⁶⁷ O, Batı felsefesindeki 'bütünlük' düşüncesinin aksine sonsuz fikrinin felsefi önceliğini ortaya koyarak, geleneksel Batı felsefesinin dışına çıkacağını eserinin başında gösterir. Bütünlük fikri ile Sonsuz fikri arasındaki ayırım, varlığa mahkûm edilen Özne'nin varlıktan kurtarılacak etik özne hâline gelmesi ile sonuçlanır; çünkü Levinas'a göre etik, ontolojide kalarak gerçekleşmez.⁶⁸ Aksine ontolojiden sıyrılmak suretiyle Ben varlığın dışına çıkacak imkânı elde eder. Ben'e varlıktan kaçışın imkânını veren Başkası'nın yüzünün tezahürüdür. Başkası Ben'i, varlığın dışına çıkmaya yani varlığın ötesine davet eder.

⁶⁴ Levinas, Emmanuel. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tamkılık* içinde. s. 122.

⁶⁵ Levinas, Emmanuel. "Fenomenolojiden Etiğe". Haz:Özkan Gözel. *Levinas* içinde. İstanbul: Say Yay, 2012. s. 40, 46.

⁶⁶ "Benzerlik" kelimesini kullanmaktaki amacım, farklılıkla olan karşıtlığı vurgulamaktır.

⁶⁷ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 27. [P. XIV].

⁶⁸ A. g. e., s. 55. [p. 16].

Bu nedenle Ben, kendisini varlığın ötesine taşıyan farklı olan bu Başkası'nı kendisine buyur eder. Dolayısıyla Levinas için Ben, kendinden çıkan bir hareketin, sonunu kendinde noktalayacağı bir temsil ve ana kaynak değildir. Aksine ona göre Ben, Başkası'nın yüzünün tezahüründeki çağrıya kulak verecek yegâne seçilmiş olandır. Ben, kendisini seçen bu kişiye cevap vermek zorundadır; fakat bu zorunluluk Özne olarak Ben'in belirlediği yasalardan kaynaklanmaz. Ben, cevap verme zorunluluğunu "dul olan", "yetim olan", "yabancı olan" Başkası karşısında fark eder. Levinas'a göre Başkası duldur, yetimdir, zayıftır, güçsüzdür; fakat onun güçsüzlüğünde bir güç vardır. Ben'i Başkası'na çeken de bu güçtür. Başkası'nın güçsüz gücü Ben'i ona çekse de yine de o, Ben'in temellük edemeyeceği farklılık ve yabancılıktır.

Batı düşüncesi şeylerin yasalarını belirleyerek farklılığı ve aynılığı daima uzlaştırma gayretinde olmuştur. Levinas bunu şöyle anlatır:

Tarih insanı kendi kendisiyle, diğer insanlarla ve şeylerle karşı karşıya getiren çatışmaları azaltma amacı güdüyorsa, bu azaltma, insanın başlangıçta kendisini engelleyen şey üzerinde egemenlik kurmasıdır aynı zamanda. Her başkalık ortadan kalkar. Homojen ya da sosyalist toplumda, Başkası'na da Ben statüsü vermek ve Ben'in kendisini, bizzat yaptığı haksızlığın yol açtığı yabancılaştırmadan kurtarmak söz konusudur. Bu yolla kabul ettirilmek istenen insan hakları aslında bir Ben'in haklarıdır.⁶⁹

Levinas, çatışmanın ortadan kaldırılması amacıyla bireylerin tek tip hâle getirilerek toplumun homojenleşmesi üzerinde durur. Böyle bir ortamda Başkası'na, Ben statüsü verilerek esasında o toplumda farklı ve yabancı olanın ortadan kalkmasına yönelik bir çalışma olduğunu ifade eder. Levinas'a göre Batı ontolojisinde işte bu eğilim vardır. Ben, kendinden çıkar çıkmasına; fakat o, yola çıktığında yoldaki her şeyi kendine dâhil ederek döner evine.

Levinas'a göre Batı felsefesi Ben'in varlıkla ontolojik olarak cereyan eden ilişkisinin sadece onu anlamak ve idrak etmek için olduğunu söyler.⁷⁰ Fakat Levinas düşüncesine göre Batı felsefesi bu hâliyle varlığın anlaşılmasına da imkân sağlamaz. Bu yüzden o aşkınlığı, ontolojinin Özne'si yerine etiğin Başkası'nda arar ve bulmak ister.⁷¹ Levinas Başkası'ndan bahsederken onun farklılığını ve yabancılığını kabul

⁶⁹ Levinas, Emmanuel. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 117.

⁷⁰ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 55. [p. 15].

⁷¹ İspir, Naci&B. Erdoğan, Şeyma. "Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014. 18 (2): 47-58.

etmek gerektiği üzerinde durur. Levinas'a göre, varlığın anlamını soruşturan Batı düşünürlerinin de Başkası'nın farklılığını dikkate almaları gerekmektedir. Fakat Levinas'a göre Batı düşüncesi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi farklı olan Başkası'nı Ben'e indirgeyerek varlık soruşturmasını Özne üzerinden gerçekleştirmeyi tercih eder. Batı ontolojisinin Başkası'nın yabancılığını ve farklılığını ortaya çıkarmadığını gören Levinas, Başkası'nın farklılığını dikkate almanın yolunun etikten geçtiğini ve etikle anlam kazanacağını iddia eder.

Levinas göre Ben'in Başkası'nı kabulünün sertüveni yolunu şaşırmasıyla başlar. Bu durumda Ben, yolunu kaybettiğinin bile farkına varmadan kendi kendine vermediği bir yasaya tabi olur.⁷² Bu, etik sorumluluğun yasasıdır. O, muhtaç olan Başkası'nın yüzünde belirir ve benim ona cevap vermem için beni mecbur bırakır. Böylece Başkası, Ben'i cazibesiyle özerkliğinden eder. Ben de, Başkası'nın cazibesinin farkında olarak ve Başkası ile Ben olmağımı elde ederim.

Ben'in özgürlüğünü baş tacı eden felsefenin Başkası'nı aynıya indirgeme çabasını Levinas düşünmenin hareketinin büyük bir iştihak ile daima kendine dönmek istemesi olarak yorumlar. Bunun da, karşıtları ortadan kaldırdığını söyler. Nihayetinde o, karşıtları ortadan kaldıran felsefenin tüm faaliyetlerinin silinmeye mahkum olduğunu savunur.⁷³ Batının aynılığında kalmaya mahpus ettiği Ben'in, kendinden çıkıp tekrar kendine dönmelerini felsefenin bir başarısızlığı olarak gören Levinas için Ben, çaresizlikle karşı karşıyadır. Bu çaresizlikle o, varlığı anlama imkânından da uzak yaşar. Filozofa göre felsefenin uğradığı bu başarısızlık onu, aşkınlığın indergenemez başkalığına açık tutar.⁷⁴

Levinas, Batı felsefe geleneğinde varlığın hakikatini anlama yöntemindeki bu başarısızlığın nedeni olarak, daha önce ifade ettiğimiz gibi Özne'nin özerkliğinin eline verilmesi olduğunu düşünür. Bu durumda o, varlık hapisanesinde kalmaya zorlanarak varlığın zindanında boş çırpınışlar içine itilir. Ona göre varlığın zindanına mahkum edilen insan, varlığın ötesine geçemediği için çırpınır. Onu, varlığın ötesine taşıyacak olan Başkası sadece benim kavramlarımda değildir. Aksine Başkası sosyal ilişki ile fark edilir. İşte Levinas'ta, varlığın ötesini ifade eden şey, insanlar arası ilişki ile mümkün olan etik ilişkidir. Etik, anlam sorununa Başkası sorunu olarak

⁷² Levinas, Emmanuel. "Aşknlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 117.

⁷³ A. g. e., s. 115.

⁷⁴ Levinas, Emmanuel. "Fenomenolojiden Etiğe". *Levinas* içinde. s. 46.

bakar.⁷⁵ Anlam ise fazlalıktır, dolayısıyla o dışarıdan gelerek kendini, kendinden ifade eder ve bağlam-aşıdır.⁷⁶ Anlama bağlam aşırılığı veren yine onun dışarıdan gelmesidir. Dışarıdan gelen ise Başkası'dır. Bu yüzden Levinas, Başkası'nın dışarıdan gelen biri olarak hakiki anlamı verdiğini düşünür.

Levinas'a göre anlam sorunu "başka/sı" sorununa, bir yakınım karşısındaki "kayıtsız-olmamaya" tabidir. Böylece metafizik, fiziğin ötesinde bir varolan olmaktan çıkar. Kendi, Özne- Ben anlamında, "varlıktan sonra olan" olur; başka deyişle başkası olur.⁷⁷

O anlamın, Başkası'na karşı kayıtsız kalmamak olduğunun altını çizer. Batı ontolojisinin, varlığın hakikati ile ilgili bilgiyi elde edecek Özne'sinin karşısına Levinas, varlıktan sıyrılmanın imkânını veren Başkası ile, etik ile çıkar. O, yukarıda da söylediğimiz gibi ontoloji kurma çabası içinde olmasa da, ontoloji yapmak için bile etiğin önkoşul olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde durur. Onun için etik Ben'in özerkliği değil aksine Ben'in yaderkliğidir. Yani onun etiğinde Ben, Başkası'na cevap verdiği ölçüde Ben'dir. Klasik felsefe, Ben'in özerkliğine gölge düşürecek her şeyden adeta kaçır ve Başkası'na da kendi özerkliğini elinden alacağı için saygı göstermez. Saygı gösterecek olsa dahi, yukarıda Kant hakkında verdiğimiz örnekte gördüğümüz üzere Ben, etrafında ne varsa onu aynılaştırarak saygı göstermeyi tercih eder. Yani yaşadığı toplumda Başkası'nı önce Ben ve Ben'den biri hâline getirir ve sonra ona saygı gösterir. İşte bu nedenle Batı düşüncesi bilhassa Descartes'ten beri varlığın hakikati ile ilgili tüm düşünme edimlerini Özne'ye has bir eylem olarak görür ve gösterir.

Fakat Levinas, "nimetler toplamı" olan dünyada canlı-kanlı bir Ben'in karşısına Başkası'nı çıkarır. İşte bu hâliyle filozof, hem Ben'i hem de Başkası'nı saf bir kavramsal analize tabi tutmanın dışına çıkar. Ben'in ve Başkası'nın yaşamın içinde olduğunu söyler. Bunu yaparken o Başkası'nı önceler.

Levinas, Husserl ve Heidegger'de gördüğümüzün aksine dış dünyayla ilgili tecrübelerimizin kaynağının Ben değil Başkası olduğunu düşünür. Levinas, felsefeyi etiğe taşımanın biricik imkânın nimetler toplamı olan dünyada, yaşamda olduğunu ve bu yüzden de sosyal ilişkide olduğunu söyler. Hatta o, Tanrı'nın da yaşamda

⁷⁵ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 35.

⁷⁶ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 197.

⁷⁷ Cheron, Michael, D. S. *Emmanuel Levinas İle Söyleşi: Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Alfa Yay, 2014. s. 13.

olduğunu düşünür ve onun gökyüzünde olmadığını aksine insanların birbirleri için yaptıkları fedakârlık ve sorumlulukta olduğunu düşünür.⁷⁸ Tanrı'yı da yeryüzünde, yaşamda arayan Levinas için insan, nimetler toplamı olan dünyada Başkasıkarşında cevap verme mecburiyetinde olandır. Böylelikle o Ben'i, ontolojik ve epistemolojik kaygıların ötesinde gördüğü ilk felsefe olarak etiğe ve dahası sorumluluğa taşır.⁷⁹ Başkası'nın seçtiği Ben, zorunluluk yasalarına göre hareket etmeyen gönüllü bir mecburiyetle sorumluluğu kabul eder.

Şimdi tüm düşüncülerin temelini etik söylemden itibaren atan Levinas'ın, düşüncülerin kaynaklarını oluşturan temel kavramlarına bakmamızın uygun olacağını düşünüyoruz.

⁷⁸ Cheron, M, D, S. *Emmanuel Levinas İle Söyleşi* s. 20.

⁷⁹ Direk, Zeynep. "Sunuş". *Sonsuza Tanıklık* içinde. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 23.

2. EMMANUEL LEVINAS FELSEFESİNDE ETİK DÜŞÜNÜŞÜN KAYNAKLARI

Bu bölümde Levinas felsefesinde etik söylemin kaynakları olan “Ben ve Başkası”nı konu edineceğiz. Ben’in Levinas felsefesindeki yerini araştırdıktan sonra Başkası’nın yerini incelemeye geçeceğiz. Bizi etik sorumluluğa ulaştıracak bilginin inşası, Levinas’ın Başkası’na yüklediği anlamların bilinmesi ile açığa çıkar. Bunlar, etik ilişkinin sorumluluk olduğuna işaret etmesi bakımından değer ortaya koymaktadır. Bu yüzden öncelikle gençlik zamanı eserlerinin konusu olan Zamanın Başkalığı, Ölümün Başkalığı ve Erotik İlişkinin Başkalığı meselelerini araştıracağız.

2. 1. Ben ve Başkası

Levinas Batı felsefesinin, ahlâkı “Ben” kavramını merkeze alarak temellendirdiğini ve bunun da ontolojinin aynılık rejimini vaad ettiğini düşünür. Bu nedenle kendi felsefesini, aynının bütünlüğünden uzaklaştırıp “Başkası” kavramını temele alarak inşa eder.

Batı felsefe geleneğinde, Başka’nın⁸⁰ veya Başkası’nın gündeme gelmemesinin temel nedenlerinden biri Özne ile nesneyi bütünleştiren anlayışın bir sonucu olarak çokluğun, karşıtlığın ve farklılığın ortaya çıkmamasıdır. Batı metafiziği, potansiyel yani kuvve hâlindeki aklın, Aristoteles’ten bu yana, varolanın varlığının ya da varlık hakkındaki hakiki bilgiye ulaşma konusunda bilincin ve aklın, (ki Husserl ve Heidegger’in bunları ne kadar etkin kullandıklarını görürüz,)

⁸⁰ Özkan Gözel “Başka”yı genel olarak “başkalık” olarak ilişkilendirir. “Başkası”nı yalnızca kişi olarak başka’yı ifade etmek için kullanır. “Metafizik bir imkân olarak etik: Levinas’ta Başkası ve Başkalık” adlı makaleden hareketle bu terimleri kullanacağız.

ilkelerince ilerlemek isterler. Böylelikle kesin, zorunlu ve genel-geçer bilgiye ulaşacaklarını savunurlar. Bundan ötürü tikelin kendi duyumunu evrenselin bilgisine tabi kılma çabasına girerler.⁸¹ Yani genel-geçer bilgiye ulaşmak için tözlerle onun formları arasındaki ayrımı ve farkı, duyular yoluyla elde ederler. Bu durumda Özne, Özne olmayan ile sarsılmaz bir bağ kurar. Bu hâliyle Ben, dünyada her ne var ise onu kendisinde içkin ve kendisiyle özdeş hâle getirme çabası içine girer. Bunun Kant'tan itibaren bir nebze değiştiğini ifade etmek isteriz. Yukarıda Kant hakkında Hindularla ilgili değerlendirmesini paranteze alarak bu değişimi gösteren şeyi açıkça söyleyebiliriz, şöyle ki Kant için metafizik, tikelin duyumunun evrensele tabi kılınması ile ortaya çıkmaz. Aksine o tikelin duyumunun, akıldan gelen bilgiye eklenemeyeceğini iddia eder ve evrensel olan ilkeyi aklın kurabileceğini söyler. Bu konuda Heidegger ile aynı çizgide olduğunu söylesek abartmış olmayacağımızı sanırız. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde ahlak felsefesini tesis ederken Özne'yi merkeze alır ve ahlâkı da Özne merkezinden hareketle inceler. Tüm bunları, aklın ve bilincin dayandığı kavramlar üzerinden yapar. Bu yüzden Nietzsche Kant'ın kendine özgü bir akıl icâd ettiğini söyler ve felsefenin erdemle çok az ilişkisinin olduğunu ifade eder.⁸² Böylelikle Nietzsche bir nebze de olsa Batı felsefe geleneğinin çizgisinin dışında olduğunu gösterir.

Levinas, daha önce belirttiğimiz gibi, felsefenin aynıda direktmesinin bir açmaz olduğunu ve bunun aşılması gerektiğini düşünür. Özne merkezli felsefenin, Levinas'ta sağlam bir zemin için geçerliliğini kaybettiğini görürüz. Çünkü o, kendi yaşadığı koşullar için böyle bir düşünme biçiminin sadece acı ve savaş getirdiğini düşünür. Bu yüzden o, varlık içindeki Ben ve Özne'nin inşasının, hem hakiki bilgiyi elde etmenin bir aracı olmadığını hem de böyle bir yöntemin zamanın ihtiyaçlarına cevap vermediğini görür. Bu sebeple Batı'nın bütünlüğü vaz eden aynılık felsefesinden uzaklaşmayı tercih eder. Daha önce ilk kısımda değindiğimiz gibi, bilhassa Descartes'le başlayan Yeni Çağ'dan itibaren varlık, Özne'nin tekeline verildi. Bu sayede varlığa ne olduğunu bildirecek biricik şey Özne oldu. Bu nedenle Ben, varlıkta kalarak kendi dışındaki tüm şeyleri aynılaştırdı. Böylelikle kendi

⁸¹ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 80.

⁸² Nietzsche. *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*. Çev: Sedat Umran. İstanbul: Birey Yay, 2002. s. 215.

dışındaki tüm farklılıkların üzerini kapattı. Ben, dikkatleri kendine çeken ve bütünlüğü vazeden bir güç olarak görüldü. O durdu ve her şey, onun etrafında onun için döndü. Durum böyle olunca Ben ya da Özne üzerinden yapılan tüm düşünceler, hakiki bilgiye ulaşmanın biricik yolu olarak görüldü ve varolanlarla ilişki de ontolojinin bir koşulu olarak ortaya çıktı.⁸³ Tikel varlık olarak insan, öncelikle kendisi hakkında bilgi edinmesi gerektiğini düşündü. Kendi varlığını kavrama zorunluluğuna sahip bir varolan olduğu gerçeğini çaresizce anladı ve kabul etti. Özne olan insan, bilhassa kendi varlığına dair bilgileri edinmek suretiyle yaşadığı dünyada, kendinden başlayarak dünyanın içindeki diğer şeyleri de mantıklı ve tutarlı bir şekilde anlama çabası ile yaşadı.

Buna karşı Levinas, Ben'in kendisini ne olarak ve nasıl konumlandığı üzerine tekrar düşünür. Levinas için Ben kendisini, Batı ontolojisindeki gibi bilinçle ya da aklın öngördüğü bir analizle konumlandırmaz. Bu yüzden o, ilk felsefe olarak metafizikle ruh bulan etiği ontoloji üzerinden inşa etme girişiminde de bulunmaz. Eğer böyle bir girişimde bulunsaydı, daha baştan aynılık rejiminin ilkeleri uyarınca hareket etmiş olacağını anlarız. Levinas Ben'in kendisini, aynılık rejiminin dışında konumlandırabileceğini söyler. Yani kendi dışındaki Başkası'nın karşısında. Bu biçimde Ben, iktidarından edilir.

Ben'i kendi iktidarından etmekle o varlığı da sarsar; çünkü Batı'nın aynılık felsefesinde Ben kendi varlığını, varolanın varlığı olarak varlıkla bütünleştirir ve varlık soruşturmasını da kendinde içkin hâle getirir. Levinas, Ben'in iktidarını sarsmakla, varlığın kendine dair yeni bir anlamının olduğunu fark eder. İşte bu ontolojiye dayalı metafiziğin sarsılmasıdır. Varlığın kabuğu kırılır ve Ben'i titretir. Bu düşüncemizi bir örnekle destekleyebiliriz: Bir yumurtanın kırılması için kendisi dışında bir yumurtaya ya da kendinden başka bir şeye ihtiyacı vardır. Yumurta, kabuğuna şiddet edimi ile vurulduğu anda çatlar ve sonra da çatlaklardan dışarıya özünden taşmalar meydana gelir. Nihayetinde bir şiddet edimi ile daha karşılaştığında çatlaklar kırılır ve içindeki özü tamamen dışarı taşar. Sonunda yumurta kırılmıştır ve özü tamamıyla dışarıdadır.

⁸³ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 80.

Varlığın dışarı taşabilmesi için Ben'in kabuğunun kırılması gerekir. Ben'in kabuğunu kıracak şiddet dışarıdan, Başkası'ndan gelebilir. Levinas, "Aşkınlık ve Yükseklik" adlı yazısının başlarında: "Felsefi olay, çokluğu, dolayısıyla da şiddeti ortadan kaldırıyor muşa benzer. Şiddet aslında karşıtlığa, yani varlığın Aynı ve Başkası olarak bölünmesine dayanır" der. Ona göre şiddet bir edimdir. Bu edim karşıtlığa işaret eder. Levinas'a göre karşıtlığın açığa çıkmasında sorun yoktur. Hatta o böyle bir edimle Ben ve Başkası'nın varlıkta bir ayrışma ve bölünme yaşadığını düşünür. Dolayısıyla varlık, Ben'in ve Başkası'nın birbirinden ayrışması, Levinas'ın da söylediği gibi bölünmesi ile açığa çıkar. Bu bölünmede Ben'in ve Başkası'nın birbirine karşıt olması zorunludur. Böyle bir düşünme biçimi ise Batı felsefesi için bambaşka bir şeydir; çünkü felsefe tarihi boyunca Ben, varlığı anlama ve anlamlandırmanın kendi işi olduğunu düşünüp kendi dışındakileri de kendine dâhil ederek bütünleştirir. Buna Başka da dâhildir. Fakat bu bölünme sayesinde Ben sarsılır, şaşkınlık yaşar. Bölünmenin gerçekleşmesi ile Ben, iktidarının sarsıldığını da fark eder. Varlığın hakikati ile ilgili bilgiyi elinde bulundurduğunu sanan Ben, artık varlığın hakikatini elinde bulunduran gücün dışarıdan gelebileceğini hissederek. Şaşkınlığının nedeni de budur. Varlığın açılması ile Ben, kendi dışında olanlara dikkatini yöneltir. Ben'in, kendi dışındakilere dikkatini yöneltmeye başlamasından sonra o, varlığın boğuculuğundan sıyrılma imkânı elde eder. Bu, Başkası'nı fark etmem için de ciddi bir adımdır. Ona göre Ben'i hakikate ulaştıracak olan dışarıdan gelen Başkası'dır. Burada Ben kendi iç sesine değil dışarıdan gelen Başkası'nın sesine kulak vermek mecburiyetinde kaldığını fark eder. Ben'in bu durumu onu, Başkası'nı arzulamaya yönlendirir. İşte metafizik ilişkinin başladığı nokta da burasıdır.

Levinas için Ben, kendi iktidarının sarsılması olayına ancak Başkası'nın zuhur etmesiyle tanıklık edebilir. Onun tüm felsefesinin temeli de buraya dayanır. Ben, tüm iktidar arayışından sıyrılarak Başkası'na yönelir. Güce meftun değildir. Özerklik ise en son düşüneceği şeydir. Levinas'ın *Bütünlük ve Sonsuz* adlı eserinde Başkası'ndan bahsederken, onun güçsüzlüğünden ve mazlum olmasından bahsettiğini ilk kısımda ifade ettik. Onun güçsüzlüğünde bir güç görür. Benim, güçsüz ve mazlum olan Başkası ile karşılaşmamdan sonra kendime dönecek kudretim olmaz. Levinas için Ben, Ben olalı böyle bir karşılaşmadan bîhaberdir.

Levinas Ben'in, ancak kendisinden çıktığı ölçüde ve geri gelmeye muktedir olmadığı andan itibaren kendilik ve Ben'lik elde etmeye başladığına vurgu yapar. Bu durum Ben'i, Başkası'yla özdeş yapmadığı gibi esasında Ben'e, kendi olmaklığını hatırlatan yegâne yoldur.

Ben, kendi olmaklığını nesnelerle örülü olan dünyada 'şimdi burada', yalnız ve safbir varlık olarak elde eder.⁸⁴ Ona göre yalnız Ben, her ne kadar 'şimdi burada' olsa da gerçek anlamda 'dünyada' değildir. Ben'i nesnelerle örülü dünyaya getiren ve Ben'e dünyanın nesnelerle örülü olduğunu arz eden Ben'den Başkası'dır. Dolayısıyla Levinas için Ben, Başkası kendisini, henüz Ben'in karşısına çıkmaya lâyık görmediğinden henüz dünyada dahi sayılmayan; fakat şimdi burada olan yalnız bir Ben'dir.

Levinas, böyle bir Ben'in sadece "*Var*" olduğunu söyleyebileceğimizi düşünür. Onun düşüncesinde *Var*, ne varlığı ne de hiçliği ihâta etmez. Aksine *Var*, hem varlığı hem de hiçliği kaplayan saf bir olay ve kötülüktür. Yukarıda belirtmediğimiz, fakat burada bir kenara bırakamayacağımız meseleye işaret etmek isteriz. Batı düşüncesinde varlık ve hiçlik arasında bir karşıtlık vardır. Fakat Levinas düşüncesinde hiçlik, varlığın bir kipidir, bu nedenle saf olarak varlık hiçliği de kapsar.⁸⁵ Bu durumda *Var*, Ben'in hiçbir şekilde ne varlığa ne de hiçliğe sığdırılamadığı birinden diğerine kaçışa ya da çıkışa mahâl verilmediği, sınırsız bir saçmalık ve anlamsızlığın olduğu yerdir.⁸⁶ Bu anlamsızlığın içinde bir tanımlamaya ya da bir anlamaya yer yoktur. Ayrıca henüz Özne olamamış anlamsız bir Ben vardır. Bu saçmalık içindeki anlamsız Ben, henüz hipostaza yâni *varolan*'dan *varolma* aşamasına geçmeden, varolansız bir varlık olarak *Var*'dır. Bu durumda Özne, belirsiz yani anonimdir. Varolansız olarak varlıktan, Özne'ye benzeyen bir şeyin var olduğunu anlarız, fakat bu şeyin gerçek bir Özne olmadığını, aksine onun nesne hâlinde bulunduğunu biliriz.⁸⁷ Varolansız varlık olmaktan kurtulması, *Var*'dan çıkmasına bağlıdır. Levinas'a göre *Var*'dan çıkması, *varolmasına* bağlıdır. Varolansız varlık yani anonim varlık olma hâlindeki *Var*'dan *varolana* geçmesi, *varolma* hareketinin başlamasıyla meydana gelir. *Varolma* hareketinin başlamasıyla

⁸⁴ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 86.

⁸⁵ A. g. e., s. 63.

⁸⁶ A. g. e., s. 56.

⁸⁷ A. g. e., s. 65- 67.

Ben, artık özne olarak bir *varolan* olma yoluna girer. Bu noktadan itibaren *varolan* olan Ben veya Özne, *varolma* süreciyle kendisinin farkına varmaya başlar. *Var*'daki belirsizlik, belirli hâle gelir. Belirli bir Ben olmaya başladığı anda Ben, aynı zamanda Kendi'nin de farkına varmaya başlar. İşte Ben gerçek yalnızlığın farkına böylelikle varır. Ben, yalnız ve tamamen korunaksız olduğunu fark eder, ancak bu fark ediş gerçek bir *anlama* değildir. Henüz neler olduğunu tam olarak anlamayan Özne, *Var*'dan çıkıp *varolma*'ya mecbur kalışı ile bir *şaşkınlık* yaşar. Özne *varolma* sürecini yaşarken bir *varolan* olma çabası verir. Bu çaba ile kendi yalnızlığı hakkında düşünebilecek durumda değildir. Ancak, *varolma* olayı ile bir *varolan* olarak Ben ya da Özne ortaya çıktıktan sonra bilinç, yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu kavramaya başlar. Kavramanın bu başlangıcı hem bir çaresizlikle *varolma*'sını kabul etmesidir hem de öznenin geçmişten kurtularak şimdi buradalığına fırsat sunmasıdır.

Levinas Özne'nin şimdi buradalığı üstlendiği anı, Ben'in bir kimlik edinme arayışı olarak gördüğü için değerli bulur. Bu hâliyle Ben, Batı ontolojisinin aynılıştırmasına dâhil olmaz. Bununla birlikte Ben, bir *varolan* olarak şimdi burada bulunsa da, henüz Başkası ile karşılaşmamıştır. Bu yüzden kimlik arayışını sürdürür.

Öznenin, dünyanın içinde ve şimdide olduğunu düşünen Batı metafiziğine karşı Levinas'ın çıkışı şu denklem ile gösterilebilir: "Var- Özne- Dünya- Başkası ve Zaman".⁸⁸ Levinas için Ben *Var*'dayken, Özne konumuna dahi yükselemez. O, özneliği *Var*'a kıyasla bir yükseklik olarak görür, fakat onun için bu yüksekliğin hiyerarşik bir anlamı yoktur. Aksine aksiyolojiktir ve etik bir değeri ifade etmesi bakımından kıymetlidir. Ben, Özneliği gerçek anlamda zuhur ettirecek Başkası ile karşılaşmadığı için şimdi burada dahi sayılmaz. Ben *varolmasıyla*, kendi varoluşunu yüklenme zorunluluğunu kazanır ve şimdi burada bir *varolan* olur. Fakat yalnız olduğu için yalnızlığını gidermek için bir adım öteye geçmeyi arzular. Özne hipostazla geçmişten kurtulur ve şimdide dâhil olur. Ne yazık ki Özne, bu biçimde bile henüz dünyada sayılmaz ve yalnızlığı devam eder. *Varolmasıyla*, bir *varolan* olarak kendisi olan Özne, kendisine döneceğini "zanneder". Yalnız ben, bu sanı ile kendini zemine alma *arzusu* taşımaya başlar. *Var*'dan *varolma* hareketiyle bir *varolan* hâline gelen Özne yaşadığı şaşkınlıkla kendine geri döneceğini sanır.

⁸⁸ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 86.

Levinas için Özne'nin kendisine geri döneceği sanısı, sadece bir sanıdır. Levinas, Ben'in kendine dönecek imkânının olmadığını düşünür. Eğer Ben'in tekrar kendine dönecek imkânı söz konusu olsa ve kendine dönse, Ben'in özüne dair bir soruşturmanın haklılığı ortaya çıkar.⁸⁹ Levinas ise bunu reddeder. Onun düşüncesinde Ben veya Özne, bir varolan olarak yalnızlığını giderme arzusu taşır. Fakat ona göre Özne'nin bu arzuyu taşıması bir anlam ifade eder. Özne'nin kendine dönmesi söz konusu edilmez. Ben, yalnızlığını giderme arzusunu, Başkası tezahür ettiğinde belirgin bir şekilde anlar. Böylece Özne, tezahür eden Başkası aracılığıyla, bir daha kendine dönemeyeceğini çaresiz kabul eder.

Başkası'yla ilişkiye girme arzusu, şimdi burada yalnız olan Ben'in, Başkası'nı kendi çıkarları için kullanma düşüncesinden kaynaklanmaz. Aksine Başkası'nın tezahürüyle Ben, yalnızlığını giderebilecek olmanın umuduna kapılır. "Aşkınlık ve Yükseklik" adlı yazısında da ifade ettiği gibi bu, bir ufuğa işaret eder. Ona göre bu ufuk, Ben'in kendi varlığının veya varoluşunun ötesine geçmesinin imkânını verecek olan şeydir. Kendine geri dönemeyeceğini anlayan Ben, özgürlüğünün elinden alınmasına rağmen bir umuda kapılır. Bu umutla Başkası'na yönelir ve Başkası'nın yüzünün yaptığı çağrı sayesinde Ben, özgürlükten tamamen kurtulmayı ve kendi varoluşundan kaçmayı arzu eder. Levinas'a göre yüz çağrıda bulunur. Seslenir. Bu nedenle yüz görünmez ve yüzün ışığı da yoktur, çünkü ışık, hem duyulur hem de kavranılan bir şeydir. Dolayısıyla hem nesnel hem de öznel olma özelliği vardır.⁹⁰ Ben'in kendi yalnızlığını gidereceği yer nesnelerle örülü ışıklı dünyadır. Ben ancak orada deneyim elde eder. Fakat nesnelerle örülü dünyada Ben, dünyanın ışığının dışsallığı sayesinde özgürlük kazanmaz; çünkü böyle bir dünya daha baştan belli formlara sahiptir. Bu nedenle Levinas'a göre, böyle bir ışığın dışsallığı altında Ben özgürleşemez.⁹¹ Ben sadece nesneler bütünü olan dünyanın nimetlerini fark eder. Ben'e kendi özgürlüğünü kazandıracak olan esasında Başkası'nın dışsallığıdır. Bu sayede Ben hem kendi benliğini kazanabilir hem de yaderk bir Özne olarak gerçek bir özgürlük elde eder.

Kendi özgürlüğünden kaçma arzusunda olan Ben, Başkası'nı sadece kendi yalnızlığını gidermesi için kullanma hakkına sahip olabilir mi? Levinas'a göre bu

⁸⁹ Aquinas Thomas. *Varlık ve Öz*. Alm. Çev: Oğuz Özügöl. İstanbul: Say Yay, 2007. s. 17.

⁹⁰ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 100-101.

⁹¹ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 88.

sorunun cevabı hayırdır. Ben, varolmasıyla kendi yalnızlığını gidermeye ihtiyaç duyar; fakat bu ihtiyaç, arzu anlamında bir ihtiyaçtır. İsteme düzeyinde bir ihtiyaç değildir. Anladığımız kadarıyla ona göre isteme, en düşük biçimde ihtiyacı karşılama biçimidir. Bu düşünceyi kendi örneğimizle desteklemek isteriz. Bir insan karnı acıktığında karnını doyurmak için herhangi bir yemeği yemek isteyebilir; fakat belirli bir yemeği, örneğin “karnıyarık” yemek isterse, bu durumda ihtiyacı karşılamanın nesnesi ve maksadı değişeceği için değeri de değişir. Burada mesele herhangi bir şekilde ya da herhangi şeyle karnı doyurmayı istemek değildir. Belirli ve tespit edilmiş bir şey ile karnı doyurmayı istemektir. Bu durumda karnı doyurmak, ihtiyaç olarak ortaya çıksa da onu doyurma zorunluluğu, onun istenmesi biçimi ile yani estetiğiyle yeni bir anlam ifade eder. Dolayısıyla karnıyarığı yemeği istemek arzu, herhangi bir şey ile karnı doyurmayı istemek ise istektir.

Levinas için Ben’in Başkası’na duyduğu iştiağın nedeni budur. Ben nesnelerle örülü ışıklı dünyada bir varolan olarak, Başkası henüz tezahür etmeden yaşamayı öğrenmeye arzu duyar. Bunu gündelik yaşamın içinde kendiliğini unutmadan, fakat keyif alarak başarması gerekir. Keyif almanın neşesini Ben’e kazandıracak olan bu arzudur. Ben, Başkası’nın Ben’i seçmesiyle ona alelade bir istek duymam. Arzu duyarım. Bu bilinçli bir arzudur ve bu arzuda Başkası’nı sömürü yoktur.

Husserl ve Heidegger’in şimdi burada ve dünyada düşündükleri Ben veya Özne’yi, şimdi burada olarak varlığa ve varoluşa çakılı bırakmayan Levinas, Buber’in işaret ettiği “Sen”in de, Ben’in kendisiyle özdeşleşmesi problemini ortadan kaldırmadığını söyler. Bu yüzden o, Buber’in kurduğu “Ben-Sen ilişkisi”nde de “başkalık” aranmayacağını savunur.⁹² Levinas’a göre Buber, ‘Ben-Sen’ ilişkisini formüle ederken, elbette Batı metafiziğinde tespit ettiği açmazı çözüm arayışındaydı, çünkü Buber, modern Batı felsefesinin ve bilhassa Descartes’ın cogito’sunun (düşünüyorum, öyleyse varım) bir varoluş tutulması yaşadığını düşünmekteydi.⁹³ Fakat Buber’e göre “Sen”, kendim gibi bir “Ben” olarak anlayıp, algıladığım bir varlık olduğu için bu durumda aynının aynılığı daima korunur. Sen, Ben sayesinde kendisinaşan bir varlık olduğu için Ben, kendine ait özelliği her zaman korur. Buber,

⁹² Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 92. [P. 40].

⁹³ Ulukütük, Mehmet. “Martin Buber ve Hans Georg Gadamer’in Felsefelerinde Ben-Sen İlişkilerinin Ahlakî Açılımları”. *Birey ve Toplum Dergisi* içinde. Bahar 2011. C. 1. Sayı 1. s. 97- 110.

hem Ben hem de Sen'in sadece kendilerini aşmaları konusunda birbirlerine yardımcı varlıklar olduğunu düşünür.⁹⁴

Bu yüzden Levinas Buber'in, Descartes'ın düşüncelerine alternatif olarak geliştirdiği düşüncelerini kendi düşüncesi için bir temel olarak görmez. Levinas'a göre Buber'in kastettiği ben-sen arasındaki ilişki, Başkası'nı yok sayar. Ben-Sen ilişkisindeki Sen, hem şeyden hem de odan farklı bir varlık olsa dahi Ben, hem Sen'i hem de şeyleri kendi çıkarları uğruna kullanır. Levinas felsefesinde ise Ben, başka şeyleri temellük edip kendi çıkarları doğrultusunda kullanamaz. Levinas Buber'in, bütünlük fikrini ve aynılık felsefesini ön plana çıkarmaya hizmet ettiğini düşündüğü için eleştirir. Bu yüzden Ben-Sen ilişkisi ile kurulan metafiziğin, ontolojik kaygıları içerdiği aynılık felsefesinin genel kabullerinden farklı olmadığını söyler. Levinas, Ben'in aşıldığı ve varlığın dışına çıkıldığı bir aşkınlık arayışındadır.

Bernasconi, *Levinas Okumaları* adlı eserinin "Çıkış Yok" adlı kısmında Levinas'ın, Ben'inin aşkınlık arayışının bir "dışkınlık" olduğu düşüncesini savunur. Ona göre "varlığın hapisanesinden çıkma arzu'su" olarak yorumlanan dışkınlık, varlığa aşkınlık imkânını bahşettiği için bir değer ifade eder. Ben, kadim gelenekten beri kendine çakılı bir hâldedir ve bu, Levinas'a göre aşkınlığa duyulan ihtiyacın biricik zorunluluğu olarak görülür. Ben, kendisiyle özdeş olduğu özerkliği ve aşkınlığı, yani iktidarını bırakabilir mi? Levinas'a göre ontoloji ile bu mümkün değildir. Filozof, Ben'in kendisine çakılı kalmasının bir aşkınlık sağlamadığını *sorgulama* ile keşfeder. Her ne kadar Batı'nın aynılık ilkelerine uygun düşünme tarzı buna engel olsa da o, Ben'in varlık hapisanesinden çıkma arzusu taşımasının, aşkınlık olanağını elde etmesinin kapısını araladığını düşünür. Böylece Levinas, aşkınlık imkânının, biçimsellikten çıkmakla, yani biçimin ötesine geçmekle kazanılabileceğini savunur.⁹⁵ Yani Başkası, varlığın ötesini göstererek Ben'i kendinden eder. Ona göre gerçek bir aşkınlık imkânı da burada doğar.

Levinas'ın varlığın ötesinde aradığı nedir? Filozof Başkası'nı arar. Onun aradığı başka, Batı metafiziğinde çoktan başkalığını yitirmiş bir Başka'dır. Aynının kategorilerinde, sadece ve sadece aynıda kalmak için çaba harcayan Ben, Başkası'nı da kendine döndürmek ister. Levinas bu açmazı görür ve şöyle söyler:

⁹⁴ A. g. e., s. 97-110.

⁹⁵ Bernasconi, Robert. "Çıkış Yok: Levinas'ta Aşkınlığın Aporetik İzahı". Çev: Özkan Gözel. *Levinas Okumaları* içinde. Haz: Zeynep Direk. İstanbul: Pinyan Yay, 2011. s. 52-74.

Felsefe çocukluğundan beri Başka olarak kalan Başka'ya karşı duyduğu dehşetle, önüne geçilmez bir alerjiyle maluldür. Bu yüzdendir ki, her şeyden önce bir varlık felsefesi olagelmış, varlığı anlama onun son sözü ve insanın temel yapısı olmuştur.⁹⁶

Bu sözleri ile Levinas, Batı düşünce geleneğinde temayüz eden Ben'in, her durumda cazibe merkezinde olduğunu gözler önüne serer. Bu yüzden Batı'da Ben, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Başkası'nı kendine dönüşün bir aracı olarak kullanır.⁹⁷ Levinas *Bütünlük ve Sonsuz*'da, gördüğü bu eksikliği şöyle ifade eder:

Varlık bir ışıktır. Var olan, bu ışıktan anlaşılır hâle gelir. Var olanın anlamı olarak teori, ontolojinin genel titel'ına uygun düşmektedir. Ontoloji başkayı aynıya geri götürmektedir ve aynı zamanda o, özgürlüğü istemektedir.⁹⁸

Yukarıda Levinas varlığı, sınırsız olduğu için kötülük olarak tanımlar. Burada ise varlığın bir ışık olduğunu söylemektedir. Ona göre ışığın ne olduğunu tekrar hatırlatmak isteriz, ışık; duyulur ve kavranılabilir bir şeydir. Hâlbuki Levinas Ben'in Başkası'nı sosyal ilişki aracılığıyla fark etse de Başkası'nın ne duyulur ne de kavranılır olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla Başkası'nı, dünyanın ışığı altında anlamaya çalışan Batı ontolojisinin sonlu karakterinden kurtarmak ister. Böylelikle Levinas, hem Husserl'in savunduğu bilincin fenomenolojik yöntemi ile hem de Heidegger'in savunduğu aklın analizi yöntemiyle, varlığın hiçbir durumda aşamadığını gösterir. Çünkü onlar da varlığın hakikatine özgür Ben üzerinden ulaşmayı denerler. Ben'in varlığına ve varolmaklığına hizmet eden ontoloji, tüm şeyleri ona uygun hâle getirme kaygısıyla hareket eder. Bu nedenle aynılık rejimine göre Ben, birlik ve bütünlüğün bir ışığı hâline gelir. Böyle bir durumda varlık ve Ben bütünlüğü yansıtan ortak bir dil oluşturur. *Bütünlük ve Sonsuz* adlı eserin ilk kısmında Levinas aynılık felsefesinin Ben'i özerklikle özdeşleştirdiğini ve varlığı anlama konusunda da buna sadık kaldığını söyler. Ona göre bu doğal bir sonuçtur, çünkü o "Bir şeyin aynı zamanda hem kendi hem de kendinden başka bir şey olması konusu 'özdeşlik yasası' gereği olanaksızdır" der.⁹⁹ Ona göre Batı felsefesi, Aristoteles'in felsefesine uygun düşünür. Bu yüzden Ben, kendi dışında bir şeye

⁹⁶ Levinas, Emmanuel. "Başka'nın İzi". Çev: Erdem Gökyaran. *Sonsuza Tamkılık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 131.

⁹⁷ Fichte, J. G. "Transendental Felsefenin Temelleri". Çev: Yasemin Çına. *Fichte* içinde. Haz: Eyüp Ali Kılıçaslan&Güçlü Ateşoğlu. Ankara: Doğu Batı Yay, 2006. s. 212.

⁹⁸ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 50. [P. 13].

⁹⁹ Işıktac, Yasemin. "İrade Özgürlüğüne Giriş Açısından "Ben İnşası"" (*IUHFM C. LXXII, s. 1, 76 s. 73-86. 2014*).

gerçekten ihtiyaç duymaz. Levinas içinse bu hâl, Ben'in kendisine mecbur edilmesinden başka bir şey değildir.

Levinas'a göre ise Ben'i veya Özne'yi kavramlara sıkıştırarak etik inşa etmek mümkün değildir. Bu yüzden onun düşüncesinde Ben'in ve Başkası'nın bir bilgi'de bir araya gelmeleri düşünülemez. Filozof onların sadece bir durumda bir araya gelebileceklerini söyler, o da; yüz yüze birbirlerinin önünde bulundukları takdirde.¹⁰⁰ Bu nedenle o, Ben ve Başkası'nı sadece kavramlar üzerinden araştıran ve nesnelerle örülü dünyayı da bu kavramların oluşması için deneyim yeri gören Batı felsefe geleniğinin karşısında, kendi geleneğinin karşısında durur. Onun için Ben ve Başkası arasındaki ilişki sosyallikte gerçekleşir. Etiği ilk felsefe yapan tam da budur. Levinas'ta Ben, kendi kimliği için dahi insanlar arası ilişkiden itibaren düşünülmesi gereken bir varlıktır ve Ben, kendi iktidarından vazgeçtiği ölçüde kimlik kazanır aynı zamanda kendi'ni Başkası'na özgürce sunar. Aynılık felsefesindeki Ben, nimetler toplamı olan dünyada Başkası ile girdiği ilişkide Başkası'nın ona, Ben olmağını kazandırdığı düşüncesini ıskalar.¹⁰¹ Hâlbuki Levinas için Ben, etten-kemiktendir ve insanlar arası ilişkide hayat bulur. İnsanlar arası ilişki yüz yüzedir. Ona göre:

Anlamanın ilk olgusu yüzde meydana gelir. Yüz, bir şeyle olan ilişkisinde bir anlam kazanıyor. Yüz kendiliğinden anlam kazanıyor, onun anlamlı olması anlam vermeyi önceler, anlamlı bir davranış çoktan onun ışığında ortaya çıkar, o ışığı ışığın görüldüğü yere yayar.¹⁰²

Başkası'nın yüzü temayüz eder. Bu yüzden Başkası'nın yüzü insanlar arası ilişkiyi başlatandır. Başkası olmadığında insanlar arası ilişki gerçekleşmez. İşte bu nedenle Ben, Başkası'nın en üst olumluluğa sahip olduğunu tasdik eder; çünkü Ben'e anlamını veren Başkası'dır. Nihayetinde Ben, Başkası'nı kendisine buyur etmek zorunda kalır ve bu durumda kendi özgürlüğü onun için sorun teşkil eder. Levinas Ben'in, Başkası aracılığıyla kendi özgürlüğünü sorun etmesinin onu hakiki kimliğine kavuşturacağını düşünür. Başkası'nı buyur ederek ona cevap vermek zorunda kaldığını anlar. Başkası'na cevap verme Ben'in hakiki özneleşmesinin adıımıdır. Levinas'ın Ben'e tanıdığı özerklikte burada ortaya çıkar.

¹⁰⁰Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 111. [p. 52].

¹⁰¹ Levinas, Emmanuel. "Hakikat ve Adalet". Çev: Özkan Gözel. *Levinas içinde*. Haz: Özkan Gözel. İstanbul: Say Yay, 2012. s. 192.

¹⁰² Levinas, Emmanuel. "Eros'un Fenomenolojisi". Çev: Özkan Gözel. *Sonsuza Tanıklık içinde* Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 109.

Levinas Ben'in, insanlar arası ilişki sayesinde şimdi burada bir varolan olsa da henüz gerçek dünyada olmadığını düşünür. Ben, gerçek dünyada olmasa da kazandığı deneyimler sayesinde Başkası'nın karşısına çıkmaya hazırlanır. Filozofa göre, Ben'in kendi özgürlüğünden uzaklaşma pahasına kendinden çıkma arzusu, Başkası'na duyulan metafizik arzudur. Ona göre Başkası'na duyulan arzu, felsefenin de temelinde var olan ilk felsefe olarak etiktir.

Levinas, bir ayağını varlıkta tutarak varlıktan çıkmak gerektiğini düşünür. Çünkü filozof benimle aynı olduğu hâlde benden bütünüyle (farklı, değişik) başka olan nedir diye sorarak, Batı düşünce geleneğinde lâyıkıyla yer edinemeyen Başkası sorununa dikkat çeker.¹⁰³ Ona göre Ben'e kimliğini kazandıran biraz önce ifade ettiğimiz gibi Başkası'dır.¹⁰⁴ Ben, kendi olmaklığını da bu sayede kazanır.

Levinas, insanın âlâsı- insanlığın kaynağı- belki de Başka'dır¹⁰⁵ diyerek Batı düşünce geleneğinin, varlığa ait kaygılar üzerinden inşa ettiği Ben'i, "Başkalık Felsefesi" üzerinden açığa çıkarır. Ona göre Başkası'nın her durumda başkalığının onaylanması ve Başkası olarak kalması şartı vardır.¹⁰⁶ Ben, kendisinin cazibe merkezinde olduğu 'şimdi burada' olmaklığını yaşarken, Başkası'nın tezahürü ile altüst olur. Başkası kendi zamanıyla, Ben'i alt üst eder. Bu sebeple Levinas, Ben ve Başkası'nın ayrı zamanların insanları olduğunu düşünür ve her ikisini aynı bilgide bir araya getirmez.¹⁰⁷ Böylelikle Başkası, aynılık felsefesindeki Ben ile eş zamana ait olamaz. Bilakis Levinas Ben'i, Başkası'nın zamanı ile (onun geçmişi, şimdisi ve geleceğinde) hayat bulan metafiziksel bir özne hâline getirir. Levinas'ın bu çabasının, Batı metafiziğine bir *direnış* olduğunugörürüz. Ben, hem Kendi'sine ait bir zaman diliminin olduğunu hem de Başkası'nın, kendisine ait bir zamanın olduğunu çaresizce kabul eder. Bu durumda Ben, Batı metafiziğindeki gibi Başkası'nı kendi zamanına davet etme cüretkârlığında bulunmaz, aksine kendisini ve kendi benliğini bulabilmesi için Başkası'nın zamanını öncelik olarak kavramak mecburiyetinde kalır. İşte bu nedenle Başkası, Ben'den önce geldiği için bir önceliğe sahiptir. Buradaki öncelik zamansal bir öncelik değildir.

¹⁰³ Bernosconi, Robert. "Çıkış Yok: Levinas'ta Aşkınlığın Aporetik İzahı". s. 63.

¹⁰⁴ Schütz, E. Pr. Dr. *Die Theorie des Anderen bei Emmanuel Levinas*. Oberseminar, Nachschrift v. Malte Brinkmann, Köln, 1996. s. 15.

¹⁰⁵ Levinas, Emmanuel. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 117.

¹⁰⁶ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 92. [P. 41].

¹⁰⁷ A. g. e., s. 111. [P. 53].

Şimdi, Başkası'nın Levinas'ın felsefesinde ayrıcalıklı yerine ve Ben'e karşı direnişine geçmenin tam zamanı olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Levinas düşüncesinde Başkası'nın ayrıcalıklı yerini teslim edebilmek için öncelikle onun hangi kavramlar üzerinden Başkası'nı anladığını ve açıkladığını anlamanın gerektiğini düşünüyoruz. Bu bakımdan öncelikle Zamanın Başkalığı, ardından Ölümün Başkalığı ve Erotik İlişkinin Başkalığı meselelerini araştırarak onun Başkası'na yüklediği anlamları açığa çıkarmaya çalışacağız.

2. 1. 1. Zamanın Başkalığı

Başka'nın şimdisi aracılığıyla, kendiliğimin söz konusu olduğu sorunun adı

*etik'tir.*¹⁰⁸

Bütünlük ve Sonsuzadlı eserinde Levinas, Erotik ve Konuşma üzerinden Başkası'na işaret eder, fakat konuşmayı etiğin meselesi hâline getirdikten sonra erotik olanı etiğinkonusu olmaktan çıkarır; çünkü Başkası'nı deneyimleme tarzı farklılık arz eder. Dolayısıyla zikredilen eserinde filozof, etik için konuşma mevzûnu, erotik olana önceler.¹⁰⁹ İlerleyen bölümlerde de göreceğimiz gibi düşünürün konuşmadan anladığı şey Başkası'nın yüzünün ifadesinin dile gelmesidir. Başkası'nın yüzünün bir dili vardır. Başkası'nın yüzünün konuştuğunu açığa çıkaran da bu dildir. Levinas için Başkası'nın yüzünün belirlediği her durum, etik sorumluluğu canlandıran yeni bir adımdır. Bu nedenle değerlidir.

Levinas'ın Başkası'na yüklediği anlamlar, gençlik dönemi eserlerinde belirir. Bu eserlerinden *Zaman ve Başka*'da Levinas, Zaman, Ölüm ve Eros ile kurulan ilişkinin başkalıkla ilişki olduğunu iddia eder. Başkalıkla ilişki Levinas için etik bir tasavvur içermez; fakat varlıktan çıkmanın bir imkânını verdiği için etik ilişkiye geçişin bir basamağı olarak düşünülmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Biz *Bütünlük ve Sonsuz*'da (1961) ve *Varlıktan Başka Türlü ve Varlaşmanın Ötesinde*'de(1974) konu edindiği Başkası'na cevap vermek demek olan etiğin onun için ne ifade ettiğine

¹⁰⁸ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 51. [P. 13].

¹⁰⁹ Krewani, Wolfgang N. *Emmanuel Levinas: Denker des Anderen.* München, Freiburg: Verlag Karl Alber, 1992. s. 181-182.

geçmeden önce filozofun başkalıkla ilişkiye yüklediği anlamları araştırmamızın onun felsefesini aydınlatacağını düşündüğümüz için öncelikle bu konulara yöneliyoruz.

Çalışmamızın başlarında da belirttiğimiz gibi Levinas, bütünlük fikri ile sonsuz fikri arasında ayırım yaparak Sonsuz fikrinin felsefi önceliğini ortaya çıkarmak ister. Tezimizin ilerleyen kısımlarında sonsuz fikrini daha detaylı işleyecek olsak da bu konu üzerinde hiç durmadığımız için şimdi bu konuya dikkat çekmek istiyoruz. Levinas bütünlük fikri ve sonsuz fikri arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya çıkarabilmek için öncelikle Sonsuz ile sonsuz fikri arasında bir ayırım yapılması gerektiğini düşünür. Ona göre Sonsuz'u açığa çıkaran şey Ben ile Başkası arasındaki ilişkidir. Levinas buna özellikle dikkat çeker. Çünkü onun düşüncesinde Batı ontolojisi, Sonsuz'un ortaya çıktığı bu ilişkiyi hiçe sayarak metafiziği, tikel olana yani Ben'e indirger.¹¹⁰ Dolayısıyla Sonsuz'u Ben'e indirgeyerek, Ben ile Başkası arasındaki ilişkiyi göz ardı eder. Levinas'a göre bu, sonsuz fikrinin açığa çıkmasına engeldir ve Batı felsefesinin bunu ihmal etmesini, Ben'in özneleşerek varlık üzerinde hakimiyet kurmasına bağlar.

Sonsuz bir şeyin üretimi sonsuz fikrinden ayrılamaz, çünkü sınırların aşımı tam da sonsuz fikri ile bu fikrin, ilişkin olduğu sonsuz arasındaki oransızlıkta üretilir. Sonsuz fikri, sonsuzun varlığının kipi, sonsuzlaşmasıdır. Sonsuz önce var olup sonra kendisini ifşa etmez. Onun sonsuzlaşması, fikrin bana koyulması olarak ürer.¹¹¹

Levinas burada Sonsuz olanın, kendisini sonsuz fikrinde üretecek zemini bulmasına işaret etmektedir. Levinas için bu zemin Başkası'nın başlattığı etik ilişkidir. Bununla birlikte Sonsuz'u kendi fikrine konuk eden Özne olan Ben'dir. Buradan hareketle Levinas Özne'nin, Sonsuz Başkası'nı veya Başkası'nı buyur edecek konukseverliği gösterecek biricik varlık olduğunu söyler. Bu yüzden o Sonsuz fikrinin Sonsuz'un bir temsili olmadığını düşünür.

Batı felsefesi düşünce ve düşünülen şey arasında upuygunluk arar. Bununla birlikte Özne ile nesne arasında upuygunluğu ortaya çıkaracak düşüncüyü savunur. Levinas bunu kabul etmez, çünkü onun için Ben ve Başkası arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran onlar arasındaki upuygunluk değil, uygunsuzluktur ve paradoksal biçimde bir ilişkisizliktir. Ona göre bu etiktir. Onun için etik optiktir. Yani yüz yüzedir. Bu

¹¹⁰ Levinas, Emmanuel. "Bütünlük ve Sonsuz'a Önsöz". Çev: Zeynep Direk. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 96.

¹¹¹ A. g. e., s. 96.

nedenle düşüncenin kuramsal çalışmasına ihtiyaç duymaz.¹¹² Onun felsefesinde yüzden yüze olmayan bir ilişki düşünülemez. Dolayısıyla o, Sonsuz'un ispatını sağlayan yerin sonsuz fikrinin kazanıldığı Ben ve Başkası arasındaki yüz yüze ilişki olduğunu söyler. İşte bu sosyalliğin olduğu etik ilişkidir. Sonsuz fikri ile ilgili araştırmayı ilerleyen kısımlarda yapacağımız için, şimdi asıl konumuza dönmek isteriz.

Levinas, Ben'in karşısında Başkası'nın önceliğini ortaya çıkaran her ne varsa onu mevzu bahis etmek ister. Bu vesile ile Ben kendisini, Başkası'nın önceliğini fark etmesinden itibaren zorunlu bir sorgulamaya tabi tutar. Onun hangi bakımdan önce olduğunu keşfetmek ister. Bu biçimde Ben esasında kendini, zamanda ortaya çıkarmak için imkân elde eder. Levinas, Ölüm ve Dışıl ile karşılaşmayı da zaman konusu içerisinde ele alır. Bu yüzden biz zamana öncelik vererek ölüm ve dışıl hakkındaki düşünmeyi de onun üzerinden inşa etmeye çalışacağız.

"Başkasıyla ilişki zamandır" diyen filozof, eşzamanlı (senkronik) olmayan ayrı zamanlı (diyakronik) bir ilişkiden bahseder.¹¹³ Levinas için, hem Ben'in hem de Başkası'nın kendilerine ait ayrı zamanları vardır. Başkası'nın Ben ile aynı zamanda olduğu varsayılırsa, o zaman sadece 'şimdi burada' olan Özne'nin hakimiyetinden bahsetmemiz gerekir ki filozof bunu, ontolojinin simetrik ilişkisine çok uygun görür. Hâlbuki Levinas, Ben hakkında konuşurken onun, *Var*'dan şimdiye doğru ilerleyen bir *varolma* sürecini yaşadığını söyler. İşte o zaman Ben, henüz karşısına çıkmamış Başkası için bir *varolan* olmanın yani Özne olmanın gayreti içerisinde. Ben adeta, Başkası kendisini muhatap alsın diye sancı çeker. Çekilen bu sancı Başkası'nın zamanına yâni geleceğe açılan bir kapıdır. Ben'in hipostazdaki bu hâli onun, geleceğe yönelme arzusunu göstermesi bakımından bir delildir. Ben, *varolma* sürecinde, şimdi buradayken dahi Özne olamaz bir Ben'dir. Bu durumda Özne'nin kendisine ait şimdisi aracılığıyla, Başkası'nı 'şimdi buradalığa' davete hakkı yoktur, çünkü kendisi henüz Özne bile değildir. Özneliğini ona kazandıracak olan da Başkası'dır. Levinas'ın, Ben ile Başkası arasındaki ilişkinin ayrı zamanlı olduğunu savunmasının sebebi işte budur. Ben kendi zamanında, Özne olmağının mücadelesini verirken, Başkası'nın kendisine ait zamanını işgal etmez ve edemez.

¹¹²A. g. e., s. 99.

¹¹³ Levinas, Emmanuel. "Fenomenolojiden Etiğe". *Levinasiçinde*. s. 45.

Çünkü Levinas için Başkası, yakalanamayan ve Özne'nin kendi hükümlerliğinin içine çekemediği Başkası'dır. Böylelikle filozof için hem Ben hem de Başkası, kendileri için tahsis edilen zamanda ayrı ayrı bulunma imkânına kavuşurlar. Biz, zaman hakkında düşündüğümüzde Batı'nın eş zamanlı düşünme biçiminin dışına çıktığımız takdirde Ben'in ve Başkası'nın ayrı zamanları olduğunu tasdik edebiliriz.¹¹⁴ Levinas için bu, zaman hakkında düşünmemiz anlamına gelmez zamanın kendisini konu edinmemiz anlamına gelir.

Levinas için aynının eş zamanlılığına indirgenen bir ilişkide sadece ilişkisizlik vardır. Bu yüzden o, bilhassa şimdiye raptolmuş Özne'nin, şimdinin ötesine geçmesi gerekliliği üzerinde durur ve aksi takdirde Özne'nin gelecekle ilişkisinin olamayacağını ifade eder. *Var*'dan, *varolma* ile *varolana* yükselen Özne, şimdiden kurtularak bağımsız hâle geldiği ölçüde özneliğine kavuşur. Böyle bir durumda filozof nesnelerle ilişki içindeki şimdide, henüz Özne olamamış Özne'nin, kendinden bir kaçış içerisine girerek, şimdinin ötesine yâni geleceğe doğru yol alması zorunluluğuna işaret eder. Gelecek ise zamanın kendisidir.¹¹⁵ Gelecek, bağlaşıklığa indirgenemeyen ayrı zamanlı ilişki olarak, insanın Başkası'yla ve mutlak olarak Başka'yla ya da Tanrı'yla ilişkisini biçimlendiren şeydir.¹¹⁶ O, mutlak Başkası olan Tanrı'yı da Batı düşüncesinde ontoteolojik kurguyla dikte edilen aynının şimdisinde değil, Başkası'nın geleceğinde, etik ilişkide arar. Dolayısıyla sosyallikte. Levinas'ta başkalık daima Başkası'ndan gelir. O, zamanı ele alırken de bu bakımdan ele alır. Sosyallikle başkalığı aynı tanımın içine sokmakla o, sosyallikte gözlemlenen Başkası'nı ön plana çıkarır. Bu nedenle düşünür mutlak Başka olan Tanrı ile ilişkiye girmeyi sağlayan şeyin, zamanla kurulan ilişki olduğunu söyler. Bu durum ona göre teolojik bir ilişkinin seviyesini ya da durumunu ortaya çıkaran şey değildir. Aksine ayrı zamanlı bir ilişki sayesinde Başkası, olumsuz teolojik ifadelerden kurtulur. Bu bakımdan ayrı zamanlılık, Başkası'na karşı benim *sorumluluğumun* gündeme geldiği olaydır.¹¹⁷ Bu yüzden Levinas, Ben ile Başkası arasındaki ilişkiyi şimdide var olan bağlantıya indirgmeden Başkası sayesinde

¹¹⁴ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 59.

¹¹⁵ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 106.

¹¹⁶ Levinas, Emmanuel. "Fenomenolojiden Etiğe". *Levinas* içinde. s. 47.

¹¹⁷ Levinas, Emmanuel. *Jenseits des Seins oder anders Sein geschieht*. Übersetzt: Thomas Wiemer. Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 1992. s. 46. [p. 15.].

Ben'in de kendi zamanlarının dışında, şimdinin ötesinde gelecekte var olduklarını ifade eder.

Levinas şimdinin, bize geleceği tanımanın yolunu açacağını söyler. *Var*'dan çıkıp şimdiye dâhil olan Ben, şimdinin anına eklenmekle kendinden çıkışın bir imkânını da elde eder. Ona göre Ben, varolanın varolmasını üstlendiği olayla; hipostazla şimdiden çıkar ve gerçek bir Özne olmaklığının kapısını aralayarak kendinden çıkacağı bir aşkınlık imkânına elde eder. Levinas için varolan, varolma üzerinde bir hâkimiyete sahiptir. Bunu Özne'nin yüklem üzerindeki özgürlüğü ve hâkimiyetine benzeten filozof, varolanın varolma üzerindeki hakimiyetini, kendinden çıkmaya başlamanın bir gücü olarak düşünür.¹¹⁸ İşte bu durumda Özne, varolmaya başlama hâlinde bir varolan olarak kendi zamanın ötesine doğru yol almaya başlar. Levinas, Özne'nin varolma girişimiyle bir varolan olmaya başlamasını, kendinden çıkmaya başladığı 'zaman' olarak düşünür ve varolanı, nesnelerle örülü olan dünyada şimdide düşünür. Varolma ile bir varolan olarak zuhur eden Özne, artık kendinden çıkmaya başladığını gösterir. Bu gerçek bir Özne olmaya olan iştiağı artırır. Çünkü Levinas, varolan olarak Özne'nin hem şimdisini hem de geleceğini, Başkası'nın yüzünün tezahür etmesine bağlayarak Ben'in önceliğini ondan alır. Yukarıda "Ben" bahsini işlerken anlamaya çalıştığımız hususların, zamanın başkalığını işlerken de karşımıza çıktığını ifade etmek isteriz. Çünkü Levinas'ta tüm kavramların iç içe geçtiğini ve onların tamamlanmak üzere adeta birbirini kapsadığını görürüz.

Levinas Özne'nin, *Var*'dan varolma ile varolan aşamasına geçerek 'zamanda' başkalık yaşadığını ve bu durumda kendi üzerine kapanarak yalnız kaldığını düşünür. Levinas'ta asıl ve gerçek macera burada başlar. Buna, Ben'in şimdiden geleceğe giden macerası diyebiliriz. Ben veya Özne daha başlangıçta bir varolan dahi değildir, sadece varolmanın kipidir ve henüz varolmayandır.¹¹⁹ Başkası ile karşılaşmadan önce, varolma sürecini şimdinin anında yaşar ve varolma uğraşını verir. Varolmasını fark ettiği andan itibaren, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, şiddetli bir utanma duygusu ile kendi üzerine kapanır. İşte böyle bir durumda Ben, andan şimdiye geçer ve özneleşmeye adım atarak kendi ile yüzleşmenin kaygısını fark etmeye başlar. Bunu fark etmesiyle kendi üzerine kapanan Ben, kendinden çıkmayı tam olarak

¹¹⁸ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 71,- 93.

¹¹⁹ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 73.

başaramadığı için şimdide kalır. Levinas bunu, şimdiki zamanda Ben'in kendiyile doluluğu ve kendine zincirlenmesi anlamına gelen maddî varoluş olarak açıklar.¹²⁰ Ona göre 'Şimdi' kısa anlara sahiptir. Dolayısıyla anda varolma eyleminin başlangıcıyla şimdiye sıçrayan bir varolan olarak Özne, maddi varoluş ile kendisinden çıkarak yaderk bir özgürleşmenin imkânını bulur.¹²¹ Özne'nin bu fırsatı değerlendirmesi ve artık kendisine ait şimdiden çıkması gerekir.

Başkalık felsefesinin nimetler toplamı olan dünyasındaki bu olay Levinas için, Ben'in veya Özne'nin henüz varoluşu üstlenmesi anlamına gelmez, aksine varoluşu üstlenmenin bir çabasıdır, *arzusudur*. Özne, gündelik hayatın meşguliyetlerinde şimdinin anıyla hem-hâl olduğundan kendini unutma fırsatını yakalar; fakat yalnızdır. Bu nedenle Özne, henüz kendi ile yüzleşecek durumda değildir.¹²² Dolayısıyla ne Ben ne de Başkası şimdiki zamanda bir karşılaşma için yan yana bulunmaya hazır değildirler. Heideggerci yaklaşımda Ben ve Başkası, dünyanın içinde şimdide yan yanadır. Levinas buna itiraz eder ve şimdiden itibaren başlayan olayın anının uçup gidici bir gerçek olduğunu hatırlatır. Bu yüzden o, Ben ve Başkası'nın uçup gidici zamanda birlikte bulunamayacaklarını söyler. Çünkü Ben, nimetler bütünü dünyada şimdi burada olsa da onu gerçek dünyaya taşıyacak olan Başkası'nın yüzü henüz tezahür etmez. Durum bu olunca Ben, şimdi burada olsa da gerçekten dünyada olmadığı için Başkası ile yakınlık içinde değildir. Onu Başkası'na yaklaştıracak olan, şimdiki zamandan dünyaya gelişi olacaktır. Ben, kendi şimdisini yaşarken Başkası'na hem uzak hem de yabancısıdır. Varolmasıyla dünyaya gelişi ile Ben, *Var*'dan çıkıp egolojik sfere dahil olur, fakat onu başkalığa taşıyan sfere henüz dahil değildir. İşte bu noktada Ben ve Başkası birbirlerine yabancılardır. Birbirlerine yabancı olan Ben ve Başkası'nın mesafeliliğe ihtiyacı vardır. Bu mesafelilikte Ben Başkası'nı, kendisi ile bütünleştirmez. Mesafelilik, ayrı zamanlı ilişkide geleceğe sağlıklı bir biçimde yönelmesine neden olur. Geleceğe doğru olan bu sağlıklı yöneliş sayesinde ne Ben ne de Başkası'nın kimliği zarar görür. Başkası ile Ben arasındaki ilişkiyi zamanın şimdisinde bulamayan Levinas, onu gelecekte arar.

¹²⁰ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafizikine Giriş*. s. 83.

¹²¹ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 93.

¹²² Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafizikine Giriş*. s. 86, 92.

2.1.2. Ölümün Başkalığı

Levinas'ı gelecekte ölüm ve eros karşılar. İlk ölüm hakkında bir araştırma yapmayı uygun buluyoruz. Levinas'a göre, Öznenin ölümühakkında hiçbir şey bilmediğimizi varsayamayız. Bilakis filozof, Öznenin ölümü hakkında düşünürken ölümün mutlak bilinemez olan bir şeyin belirttiği durumu gösterdiğini söyler. Bu yüzden o ölümün, aynının bütünlüğündeki şimdide aranmayacağını, aksine *gelecekte* aranacağını ifade eder. Ona göre gelecek gizemli olandır. Bilenemezliği de bu gizemden kaynaklanır. Aynılık felsefesinde Ben, sadece kendi ölümü hakkında düşünmeyi anlamlı bulur; fakat bu, kendi ölümü üzerine düşünen insanda büyük bir kaygı oluşturur. Bu kaygının sebebi; ölümün burada olduğu anda Ben'in olmayışıdır.¹²³ Ben'in bu durumunu, bilincin yokluğu kavrayış biçimi ile ilgili bir problem olarak gören Levinas, Husserl'in savunduğu fenomenolojiyi, düşünülen şey (*noema*) ya da düşüncenin kendi eylemine (*noesis*) indirgenmesinden ötürü aynının kimliğini muhafaza etmeye hizmet ettiği için eleştirir.¹²⁴ Batı düşüncesinde, Ben'in kendi ölümünü şimdi burada gerçekleştirdiği varsayılır, bu yüzden Ben'in kendi ölümüne doğru olan bilinmezlik, bir hiçlik tasavvuruna sebep olur. Levinas Batı felsefesinin, varlık hakkındaki tasvirlerinin en nihayetinde hiçlik üzerine düşünmeye mecbur kıldığını söyler. Ben'in, kendi ölümüne doğru bilinmezlik karşısında aldığı tavır ve ortaya çıkan hiçlik düşüncesi ile bilinç, Ben'i kendi varlığına mahkum eder. Bu sayede bilinç, aynının kimliğini her daim muhafaza eder. Levinas düşüncesinde Ben'in kendi ölümüyle varlığa mahkum edilmesi, Ben'in kaygısını artırır. Levinas'a göre bu kaygı, bilincin verili olanı temsil etmesinden kaynaklanır. Bu yüzden o bilinci, şimdiden kurtarmak ister; çünkü bu biçimde sadece kendi ölümünden yola çıkarak varlığı anlamaya çalışan bir Ben vardır. Ben'in kendi ölümü hakkında düşünmesi onu kendi-için-olmaya yönlendirir. Başka bir ifadeyle Ben, kendinden kendine dönen bir sorumlulukla hareket eder.

Levinas, ölümün şimdi ve şu an olmadığını düşünür. Çünkü onun için ölüm, şimdi burada olduğunda ben burada olmasam da bu yokluğun bir delili olarak düşünülemez. Bilakis Ben, kendi ölümünü yakalamaya kadir olmadığı için hiçbir

¹²³ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 93, 98.

¹²⁴ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 19, 20.

durumda yokluk söz konusu edilemez.¹²⁵ Levinas işte tam da bu noktada Başkası'nın ölümünün olayını gündeme getirir. Kendi ölümünü yakalamaya kadir olamayan Ben, Başkası'nın ölümünün olayı ile ölümün bilinemezliğini anlama konusunda ayrıcalıklı bir yol elde eder. Levinas bu yüzden, Heidegger'in savunduğu gibi Ben'in kendi ölümü üzerinden bir aşkınlık imkânını elde edemeyeceğini kavrar.

Heidegger Başkası'nın ölümünün olayını hiçbir durumda mevzu bahis etmez; çünkü ona göre Başkası, Ben'in kendine ait deneyimlerini ortaya çıkaramaz. Bu yüzden o, Başkası'nı düşünmenin konusu yapmaz ve Ben'in ölümü üzerinden kaygıya dayalı bir son ile bunu konu edinir. Levinas'ın itirazı da bunadır. Ona göre, ölümle Ben, bütünlükten ayrılır; fakat Ben olarak kalmaya devam etse de kendi tözünü beraberinde götürür.¹²⁶ Bu nedenle ona göre Ben'in kendi ölümü bize, gerçek bir deneyim vermez. Çünkü Levinas Heideggerci bir bakış açısıyla yoğrulan ölümün, nihayetinden varlık ve hiçliğin birbirine ait olduğu ve varlığın sonlu olduğu görüşünü reddeder.¹²⁷ Levinas, daha önce de ifade ettiğimiz gibi varlığı sonlu olarak telakki etmediği için onun sınırsızlığına vurgu yapar. Hatta o bu minvalde hiçliğin de varlığın bir kipi olduğunu düşünür.

İşte bu nedenle filozof, aşkınlık imkânını ancak varlıktan çıkmakla elde edeceğini düşünür. Bu yüzden Ben'in kendi ölümünden uzaklaşmasıyla, varlıktan çıkışın imkânına kavuşacağını düşünür. O, Başkası'nın ölümü ile ortaya çıkan kaygının ve *suçluluğun* ölüm hakkında gerçek deneyimi sağlayacak biricik yol olduğunu görür. Levinas'ta Ben, kendi ölümüne doğru yol alırken kendi ölümü üzerine düşündüğünde deneyimlediği hiçlik fikri kaygısından sadece böyle uzaklaşabilir. Levinas için biraz önce de ifade ettiğimiz gibi hiçlik varlığın bir kipidir. Bu nedenle her türlü deneyimden daha eski olan ölümle ilişki, varlığın ya da yokluğun görünümü değildir. Onun düşüncesinde ölümün burada olduğu anda kendisi de burada olmayacak Ben'in, kendi ölümüne doğru kaygısı anlamsızdır. Bu nedenle o, ölüm hakkında düşünmeyi anlamlı hâle getirenin, Başkası'nın ölümü olduğunu anlar. Böylelikle Ben varlıktan çıkmanın bir yolunu keşfeder. Ona göre bu

¹²⁵ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 98.

¹²⁶ Levinas, Emmanuel. *Zwischen uns: Versuche über das Denken an den Anderen*. Aus d. Fran. von Frank Miething, Herausgegeben von Michael Krüger, München Wien: Carl Hanser Verlag, 1995. s. 27.

¹²⁷ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 59.

keşifle Ben, gerçek anlamına kavuşmaya bir adım daha atar. Bu durum Ben için, ayının kesintiye uğraması anlamına gelir. Ölüm, bu imkânı sağladığı için anlamlıdır ve ona göre bu bir aşkınlıktır.¹²⁸

Nesnelerle örülü ışıklı dünyada hipostazda yalnız olan Özne, Başka'sının ölümü ile kendine yabancılaşır; fakat yabancılaşmanın bu hâlinde dahi Başkası, Ben ile ortak bir varoluşa katılmaz; çünkü ölümün ışığı, Başkası'nı başkallığında bırakır ve Özne, bu ışık yoluyla ıstırap içinde kalır. İstırap, Başkası'nın ölümü karşısında Özne'nin kendine yabancılaşma durumuna sebep olan bir duygulanımdır ve esasında bir heyecandır; fakat bu heyecanın temelinde biraz önce benzer bir ifade ile söylendiğı gibi ne Platon'daki gibi varlık vardır ne de Heidegger'deki gibi yokluk vardır. Ona göre heyecan, Husserl'in sandığı gibi temsillerle de ifade edilemez; çünkü Başkası ile ilişki Ben'i, yakını olarak ilgilendirir ve yakına doğru olan yaklaşma iyiden iyiye *sorumluluğı* canlandıran şeydir.¹²⁹ Başkası'nın yüzüyle karşılaştığımız andan itibaren onun *sorumluluğunu* kabul etmiş oluruz ve bu sorumluluğa ölüm de dâhildir.

Levinas'ın, Başkası'nın ölümünün olayı ile Ben'i şimdinden çıkartarak, geleceğe doğru olan bir etkinliğin içine dâhil etmek istediğini anlarız. İnsan, ancak Başkası'nın ölümünün olayı ile "gelecek" tasavvuruna yönelir. Gelecekte var olan Başkası'nı, ayının şimdisi içine hapsedemez. Bu nedenle Başkası'nı da şimdiye esir edemez. Dolayısıyla ne Ben ne de Başkası, bilincin vaz ettiğı şekliyle birbirinin zamanlarında massedilemezler. Hatta Başkası'nın her zaman bir önceliğı vardır. Onun düşüncesinde, Başkası'nın önce gelmesinin nedeni işte bu zamana ait zamandan hareketle muhakeme edilmez. O anladığımız kadarıyla önceliğı, konuma yâni mekânsal önceliğe verir. Bu noktada o, Batı felsefesinin kavramlarından yola çıkarak zaman kavramını inşa etmekten uzak durur. Bu yüzden zamanı geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarının zamansallığına ait görmez. O, mekânsal önceliğe vurgu yaparak zamana konu olan bu önceliğı ortaya çıkarmak ister. Çünkü o, zamanı düşünmez, aksine zaman hakkında düşünür.

¹²⁸ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 17.

¹²⁹ A. g. e., s. 23.

Dolayısıyla Levinas'ın "Başkasıyla ilişki zaman'dır" derken öne çıkarmaya çalıştığı tezin mekânsal olarak zamana dahil edildiği bir öncelik olduğu sonucuna varırız. Başkası'nın ölümünün önceliğiyle Ben, Başkası'nı kendisine sorun eder. Buradan hareketle Ben, kendisinin ötesinde Başkası'nın ölümünün olayını öncelemek zorunda kalır. Çünkü o, ölümü mekânsal olarak da önce deneyimler. Bu nedenle Başkası gelecektedir. Dolayısıyla Heidegger'ci bakıştan uzak kalarak Ben'in kendi ölümü hakkında düşünen insanı, ölümden sonra olan konuma yani geleceğe taşır.

Yukarıda daha önce zikredildiği gibi Antik Yunan düşünürü Platon'dan itibaren ölüm, rasyonel bilginin konusu olur. Bu nedenle Batı felsefesi ölümü epistemolojik olarak ispata meyleder. Levinas'ta ise ölüm, bilgiden uzaklaştırılmalı, ayrıca ontoloji ile biçimlenen bu açmazdan mutlaka kurtarılmalıdır.¹³⁰ Aynının bütünlüğü karşısında Başkası'nın ölümü, düşüncenin kendi içinde yırtıldığını gösterir ve bu, ele geçirilemez olanla ilişkiyi mümkün kılar.¹³¹ Düşüncenin kendi içinde yırtıldığını gösteren bu olay, Ben'liğin Başkası tarafından sorgulanmasını beraberinde getirir. Ben'in kendini Başkası'nın ölümü ile sorgulaması Ben'e, ölümün yokluk olmadığını, aksine gelecek zamanı ifade eden bir olay olduğunu aşkar eder. Ona göre Başkası'nın ölümünün zamanı, aynıyla birlikte eş zamanda olmayan ve onun kavrayamadığı Başkası'nın kendi zamanındadır.¹³² Ben, Başkası ile ayrı zamanlı bir ilişki içindedir. Bu bakımdan Levinas'a göre zaman, Sonsuz'la yani gelecek olanla ilişkinin kendisidir.¹³³

Ölüm Sonsuz'la ilişki için bir imkân olsa da Özne, zorunlu olarak kendisini kaybeder, fakat Levinas Özne'nin kendisini, hakiki anlamda kaybetmesini istemez buyüzden onda bir kendilik arayışının olması gerektiğini düşünür ve aşkınlık içinde yitip gitmesini arzu etmez.¹³⁴ Özne, Başkası'nın ölümü ile ortaya çıkan gelecekte, Başkası tarafından kaygılandırılarak yalnızlığını sorgular. Ben'e yalnızlığını sorgulatan, Başkası'nın ölümü ile tezahür eden *yüz*'dür. İşte bu durum, Ben'in

¹³⁰ Levinas, Emmanuel. *Tanrı, Ölüm ve Zaman*. Çev: Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yay, 2011. s. 22.

¹³¹ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 130.

¹³² Levinas, Emmanuel. "Aşkın İkircikliği". Çev: Melih Başaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 101.

¹³³ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 129-130.

¹³⁴ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 105.

yalnızlığını gidermesi bakımından bir ilk adımdır. Yüz yüze geldiğim Başkası, Ben'i beklemediğim bir geleceğin içine çeker ve Ben'i, kendi varlığıyla ilgilenmekten kurtarır. Gelecekte zuhur eden Başkası'nın ölümünün olayı, benliğimin *sorumlu* kimliğinde beni yaralar ve beni birey olmaya zorlar, böylece dile getirilemeyecek bir sorumluluğu da omuzlarıma yükler. Başkası'nın ölümünden etkilenen Ben, sorumluluğu üstlendiği nispette bir ilişki ortaya çıkar ve artık bana yanıt veremeyen birine, bu ilişki içerisinde duyduğum, şimdiden bir suçluluğa dönüşmüş saygı içinde olurum, işte bu, ölümden arta kalan biri olan Ben'in *suçluluğudur*.¹³⁵ Ben, *suçluluk* içerisinde kendi benliğini aramaya devam eder. Ben, Başkası'nın ölümüyle bir sarsıntı yaşar. Suçlulukla ve ondan sadır olan *sorumlulukla*, başka olan Başkası'na yönelir; çünkü yalnızlığından tam olarak kurtulamayan Ben, sosyallikle tezahür eden Başkası'na ihtiyaç hisseder. Şimdi erotik olanla kurulan ilişkinin, Levinas düşüncesindeki yerini inceleyeceğiz.

2.1.3. Erotik İlişkinin Başkalığı

Levinas gençlik eseri olan *Zaman ve Başka*'da, erotik olanla ilişkinin ölümle olan ilişki kadar güçlü olduğunu savunur.¹³⁶ Ona göre Özne, ölümle olan ilişkide yalnızlığını gidermek için bir imkân elde eder, fakat bu yeterli değildir. Levinas bu nedenle Özneyi, Batı'nın buyurduğu ontolojik ilişkiden hakiki olarak çıkarmanın imkânını arar. Başkası'nı ya da geleceği bu sebeple erosta aramak gerektiğini düşünür. Ona göre Özne, sadece erosla egolojik sferden çıkabilir.¹³⁷ Özne, egolojik sferde, şimdidedir.

Dişil olan, benim kimliğimin kendisi tarafından sorgulanmasına imkân sağlar ve bu imkân, bana kimlik bahşeden sorumluluğuma çağrıdır.¹³⁸ Levinas, Özne'nin kendisinden kurtulmasının bir ihtiyaç olarak belirlediğini ve bilinçli olan Özne'nin, kendinden kurtularak varlıkla bir bölünme yaşadığını düşünür. Levinas böyle bir bölünmede eksiklik görmez, aksine aşkınlık görür. Aşkınlık, Başkası'na giderken *sevgi* ve *aşk* olarak belirir; fakat aşk, Ben'i aynı zamanda içkinliğin berisine iter ve

¹³⁵ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 17.

¹³⁶ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 102.

¹³⁷ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 110.

¹³⁸ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 130.

bu durum, içkinliği üstlenmesini sağlayan Ben'in aşkının, Başkası ile ihtiyaca saptanan bir ilişki olarak görülmesine neden olur. Bu nedenle o, Özne'yi ihtiyaca dayalı bir ilişkiden uzaklaştırma gayretinde olur.

Ben, sevgilinin ötesine geçmeyi sevilenin dışsallığını dikkate alarak yapar. Sevilenin dışsallığı dünyadandır; fakat Ben, arzu dolu bir aşk ile sevgilinin ötesine geçmek ister.¹³⁹ Bu durumda sevilenin dışsallığı sadece bir araç olur. Asıl maksat ise sevgilinin ötesine geçmektir. Levinas, dışsallığın arka plana itilmesiyle sevgilinin ötesinden gelen çağrının cazibesine kapılır. "Aşkın İkircikliği" yazısında Levinas, sevgilinin yüzü sayesinde farkına vardığım ve beni sevgilinin ötesine geçirecek bir ışıktan bahseder ve "bu ışığın yüzün ötesinden, henüz olmayandan ve asla yeterince gelecek olmayan daha uzak bir gelecekte gelmekte" olduğunu ifade eder. Dolayısıyla o, sevgilinin yüzü ile beliren; fakat kavranamayan karanlık ışığın yardımıyla sevgilinin ötesine bakmaya cüret eder. Bu ışık, sevgilinin yüzünün ötesinden tezahür ettiği için biraz önce ifade ettiğimiz gibi asla yeterince gelecek olmayandan gelir. Levinas'a göre Platon da aşkın, sevgilinin ötesine geçeceğini savunur; fakat Levinas'ın düşüncesine göre Platon aşkın, tek bir varlığın iki yarısını temsil ettiğini düşünür. Bu yüzden o, Ben'in her durumda kendine dönüşünü mümkün kılar.¹⁴⁰ Levinas biraz önce ifade ettiğimiz "Aşkın İkircikliği" adlı yazısında bu konu ile ilgili Platon'un *Şölen* adlı diyaloguna atıf yapar ve Platon'un savunduğu biçimdeki aşkın, tek bir varlığın iki yarısı olduğu görüşünü Ben'i kendisine döndüren bir harekete neden olduğu için reddeder. Çünkü ona göre Platon, Ben'in kendisine dönüşünü mümkün kılan hareketi savunur.

Levinas'a göre insan, evet aşkta sevgilinin ötesine geçebilir, fakat bunun için bir önkoşul vardır. O da dokunma ve okşama anındaki keyif almaktır. Levinas, dokunma ve okşama anındaki keyif almanın, insanın kendi varlığının ağırlığından çıkma arzusunun bir ifadesi olduğu kanaatindedir. Kendi varlığının ağırlığını üzerinden atmaya neden olduğu için keyif alma, Levinas felsefesi için vazgeçilmez bir konudur. Çünkü keyif alma vasıtasıyla Ben, Başkası'nın tezahür eden yüzüne muhatap olma konuma yükselmeye kabil hâle gelir. Bu sayede Ben'de, Başkası'na cevap verme duyarlılığı ortaya çıkar. İşte bu duyarlılık *sorumluluktur*. Ona göre

¹³⁹ Levinas, Emmanuel. "Aşkın İkircikliği". *Sonsuza Tamkılık* içinde. s. 102.

¹⁴⁰ A. g. e., s. 101.

nesneler bütünü olan dünyada insan keyif alarak yaşamıyorsa Başkası'nın karşısına çıkmayı hak edemez. Bu yüzden filozof sadece mutlu olmayı öğrenmiş ve müstağni bir Ben'in Başkası ile karşılaşmaya hazır olabileceğini, dahası onu hak ettiğini düşünür. Bu konuyu, "Metafizik Arzu ve Keyif Alma" başlığı altında daha detaylı işleyeceğiz. Bu yüzden ilgili kısma bırakmayı uygun görüyoruz.

Erotik ilişkideki keyif alma anında Ben, kendisine dönemez. Aksine kendi ağırlığından kurtulur. O, kendi varlığının ağırlığından kurtulur. Kendi varlığının ağırlığından kurtulma imkânını elde etse de Ben, ihtiyaç ve arzunun sınırında yer alan aşkın ikircikliği içindedir. Ona göre esasında dışıl olanın ortaya çıkışını sağlayan olayaşkın ikircikliğiolayıdır.¹⁴¹ Hem ihtiyaç hem arzu Özne'nin, kendi varlığından çıkmak isteyip kendi varlığını aşamamasına neden olur gibi görünür. Fakat Levinas'a göre erotik ilişkideki böyle bir yapı, Başkası'na açılan bir kapıdır. Bunu düşünmesinin sebebi ise erotik ilişki öncesinde gerçekleşen dokunma ve okşamanın, Ben'in üzerinden varlığın ağırlığını kaldırarak sevgilinin ötesine geçmeyi sağlamasıdır. Kendisiyle yüz yüze geldiğim ve kendisinin bana yüklediği sorumluluktan kaçamayacağım gerçek Başkası vardır karşımda. Bu yüzden Ben, kendi özgürlüğünden vazgeçer ve dışıl Başkası'nı kendisine tercih eder. Onun sesine kulak kesilerek ona cevap vererek sorumluluğumu yerine getirmem gerekmektedir.

Başkası'nın ölümünün olayı ile özgürlüğünden edilen Özne, sarsıntı yaşasa da asıl sarsıntıyı eros karşısında yaşar. Levinas Platon'un aksine, erotik ilişkiyi mümkün kılan aşkın hissiyatının varlıkların aşılamaz ikiliğinden oluştuğunu düşünür.¹⁴² Böylelikle dışıl olan ile girilen bu ilişki sayesinde insan, varoluşun monist yapısından çıkar ve aşkınlığa adım atar. Yalnız Özne, tek başınalıktan kurtulur ve Ben artık, çokluk içindedir. Levinas için çokluk, ikiliktir. Ona göre ikilik içindeki Başkası, ne Ben hâline gelir ne de Ben ile bir bütün hâline gelir. Platon'dan beri itibarını koruyan aynı, Ben ve Başkası'nı bir bütünü temsil eden parçalar olarak savunur. Hatta Ben, her şeyi temellük edip kendinde içkin hâle getirir. Buna karşı Levinas, hem Ben'in hem de Başkası'nın ikiliğini mutlak anlamda muhafaza ettiği ve her ikisinin de ayrı olarak kaldığı erotik ilişkiyi etik ilişki olarak vazeder.¹⁴³ Bu nedenle düşünür,dışıl

¹⁴¹ A. g. e.,s. 102.

¹⁴² Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 115.

¹⁴³ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 126.

olanla girilen ilişkide Ben'in bütüne dâhil olma çabasında olmadığını söyler ve Başkası ile kaynaşım içine girmek de istemediğini ifade eder. Dolayısıyla Ben artık, bütünlüğün bilgisini elde etmeyi hedeflemez. Bundan ötürü Levinas Ben'in, dışıl olan Başkası ile girdiği erotik ilişki sayesinde, senkronik zamanın dışına çıkacağını ve bunun ayrı zamanlı gelecekte gerçekleştiğini savunur.¹⁴⁴ Dışıl olan Başkası ile girilen yüz yüze ilişki sayesinde Ben, kıvrandığı yalnızlıktan çıkma imkânı bulur. Bu yüzden dışıl olan Başkası ile girilen ilişkiden bahsedilirken "orada olmayan" bir varlıktan bahsedilmez. Aksine orada olan Biri vardır ve o, Başkası'dır; fakat o, kendi zamanında olandır. Ben, Başkası'nın kendi zamanında olduğunu yüz yüze girdiği erotik ilişki sayesinde kavrar. Bu durumda Ben, Başkası'na sahip olmak, onu yakalamak ya da onu bilmek gibi bir kaygı taşımaz; çünkü onun derdi iktidar değildir. Levinas'ın erotik ilişkiden bahsederken sadece dışıl olanı, kadını ön plana çıkarması problem olarak düşünülebilir. Bu meselenin tartışmaya açık bir tarafı olduğu için spekülasyon yapmaktan uzak durmak istiyoruz.

Görüldüğü üzere hem başkasının ölümünü hem de erotik ilişkiyi diyakronik zamanda değerlendiren Levinas, her ikisini de aşkınlık olarak gösterir. Başkası'nın ölümünün olayında Ben, bir sarsılma yaşar. Buna rağmen kendisi olarak kalmaya devam eder. Bu yüzden o, Ben'in kendisi olarak kalmaya devam etmesinin hakiki aşkın olanla ilişkiye girmeyi engellediğini düşünür. Bu nedenle erotik olanla ilişkinin aşkınlığa imkân sağladığını düşünür ve Özne'yi egolojiden çıkartacak ilişkinin dışıl olanla kurulan ilişki olduğunu ifade eder.

O, zamanla girilen tüm sorgulamalar vasıtasıyla Ben'i, Başkası'nın karşısına çıkartarak onu kaygılandırmayı hedefler. Bilhassa erotik olanın çoğulcu yapısı sayesinde insan, varlığın monadik yapısından sıyrılır. Levinas ikiliğin, çokluğun ve dahası yabancılığın gerçekleştiği bu ilişki ile yakınlığı ve Başkası ile gerçekleşecek yüz yüze olan etik ilişkiyi haber verir.¹⁴⁵ Dahası *sorumluluğa* ışık yakar. Böylelikle o, Başkası'nın aynı tarafından kesinlikle kavranamaz yapısını ifşâ edip sorgulanır hâle getirir. Çünkü Ben, her koşulda Ben olarak vardır. Başkası da her koşulda Başkası olarak vardır. Levinas'ta böyle bir durum dahi mutlak Başka'nın buyur edilmesi

¹⁴⁴ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 118.

¹⁴⁵ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 126

anlamına gelmez; çünkü mutlak Başka, kendini Ben'e bir tema olarak sunmaz.¹⁴⁶

Onun mutlak Başka dediği şey Tanrı'dır, Sonsuz'dur.

Bütünlük ve Sonsuz adlı eserinde Levinas, erotik olana vurgu yapsa da Başkası'nın yüzünün belirmesiyle konuşmayı önceler ve erotik olanı ikinci plana iter. Levinas'ın gençlik zamanı eserlerinde başkalıkla ilişki varlıktan çıkmanın, varlıktan soyunmanın bir imkânı olarak düşünülür. Fakat Başkası'nın yüzünün belirmesinden sonra onun konuşan yüzünün Ben'i sorumluluğa davet etmesinden sonra aşkının imkânını veren şey başkalıkla ilişkinin ötesine geçer. Bu durumda Levinas için Başkası'nın yüzü etik ilişkiyi haber verir nitelik kazanır. İşte bu nedenle Başkası'nın yüzünün ifadesi olan konuşma ile etik ilişki dahası sorumluluk öncelikli hâle gelir. Onun felsefesinde Başkası, yüzü ile Ben'i sorumluluğa davet edendir. Başkası'nın yüzünün ifadesi karşısında kendine dönemeyen Ben, metafizik arzunun verdiği heyecanla Başkası'na yönelir. Başkası'na karşı duyarlılığını artıracak olan şey kendine karşı duyarlılığa sahip olmasıdır. Şimdi, Başkası'na karşı sorumluluk demek Levinas etiğine geçmenin zamanının geldiğini düşünüyoruz.

¹⁴⁶ Levinas, Emmanuel. "Aşkılık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 121.

3. EMMANUEL LEVINAS'TA SORUMLULUK MESELESİ

Levinas “yoksul ve yoksun olan bir yabancıya dair her şey beni ilgilendirir” der.¹⁴⁷ Levinas’ı anlamak için buraya kadar yaptığımız tüm sorgulamaların altında yatan temel neden Başkası’nı ön plana çıkarmaktır. Bu nedenle başkalıkla ilişki, etik ilişkinin başlangıç noktası olduğundan Ben’in sorumluluğunun da kilit noktasıdır. Levinas’ın Başkası’na yüklediği anlamları görmek, onun felsefesini ne üzerine temellendirdiğini idrak etmemize yardımcı olur ve etik ilişkiye yüklediği anlam ancak Başkası’na verdiği anlamların ortaya çıkması ile anlaşılabilir. Ben’in kendi yaşamından keyif alarak müstağni hâle gelmesi Ben’i, Başkası’na açık hâle getirir. Başkası’na açıklık giderek etik ilişkiye kapı aralar. Başkası’na karşı kazandığı bu hassasiyetle Ben, Başkası’na cevap verme zorunluluğu duyar. Başkası’na cevap verme zorunluluğunun altında yatan temel neden Ben’in Başkası’na karşı duyduğu sorumluluğunun bilinci ile yaşamasıdır.

Batı felsefe geleneği Ben’e, kendi özgürlüğünü temele aldığı bir sorumluluk bilinci yükler. Daha açık bir ifade ile Levinas’a göre aynılık felsefesi Ben’in sorumluluğunun, kendisinden başladığı ve kendisine döndüğü bir etik anlayışı inşa eder. Dolayısıyla etik, ontolojik temayüllerin konusu hâline getirilir. Böylelikle varlık soruşturması Ben ile bütünleşir. Ne Ben, varlıktan çıkmanın imkânı üzerine düşünmek için kendine alan açar ne de varlık, kendini özerkliğe mahkûm etmiş insana kendisini tam olarak açma imkânı elde eder. Levinas aynılık felsefesindeki Ben’in, kendi özgürlüğü için geliştirdiği sorumluluk anlayışının temelini etiğe değil ontolojiye dayandığını gördüğü için bunun sadece Ben’in, varlıkta kalma sürecine hizmet edeceğini düşünür. Evet, Levinas varlıkta kalmanın değil, varlıktan çıkmanın aşkınlık olduğunu söyler. Ben’i varlıktan çıkaracak olan ise ona göre yalnızca Başkası’dır. Onun düşüncesinde Başkası Ben’i her biçimde sarsar. Bununla birlikte Başkası, benim kendisine dair tüm fikirlerimi de aşan yegâne unsuru oluşturur.

Levinas felsefesinde yolculuğa çıktığımızda onun, anlamsızlıklarla dolu *Var*’dan başladığını görürüz. Daha sonra egolojik sferde yolculuğunun değerini ve

¹⁴⁷ Levinas, Emmanuel. “Aşkılık ve Yükseklik”. *Sonsuza Tamkılık* içinde. s. 123

büyükliğini keşfederiz. Sonunda da o, Başkası'nı öncelediği başkalık sferine geçerek Başkası'nın yüzünün belirmesiyle yolculuğunu etik sfer ile sonlandırır. Bir daire varsayarsak bu dairede Başkası, etik ilişkiyi başlatan hareketin tetikleyicisidir. Hareketin son bulduğu nokta ise yine Başkası'dır. Dolayısıyla Ben, Başkası'nın başlattığı etik ilişkinin içinde onun hakikatini fark etmekle meşgul olur. Ben'e kendisini bulduracak ve kimliğini bahşedecek olan da bu etik ilişkidir. Etik ilişkiyi anlamlı kılan unsurlar vardır. Bunlar metafizik arzu, keyif alma, sonsuz fikri, hassas olma, konuşma ve yüzdür.

Başkası Levinas'ta, Husserl'in düşüncesini temellendirdiği gibi fenomenal bilgiyi vermediği için, Ben'in temellük edeceği bilgi olmaktan çıkar. Bu yüzden onun felsefesinde yukarıda zikredilen bu unsurlar psikolojik bir hâlin ifadesi olmanın ötesine geçer. Böylece bu konular metafizik imkânı sunan etiğin konuları hâline gelir. Buradan hareketle öncelikle "Metafizik Arzu ve Keyif Alma" meseleleri üzerinde durmak isteriz.

3.1. Metafizik Arzu ve Keyif Alma

Antik Yunan düşünürlerinden modern Batı düşünürlerine kadar felsefenin bir amacı, insanın mutluluğa erişmesi için çabalamak olmuştur. Filozoflar, insanı mutluluğa ulaştıracak konular hakkında farklı sistemler geliştirerek bireyi mutluluğa taşıyacak şeyin ne olduğu konusunda derin derin düşünmüşlerdir. Platon, Aristoteles ve Batı felsefesinin diğer tüm düşünürleri, insanı mutluluğa taşıyacak olan şey her ne ise onu, Ben'in kendisinde aramışlardır. Fakat Levinas, hem çağdaşlarını hem de Platon'dan beri temellük edilen Batı felsefesinin temsil ettiği düşünme biçiminin aksine Ben'in dışına çıkmış ve mutluluğun imkânı olarak Başkası'na işaret etmiştir. Özellikle üzerinde durmamız gerekir ki Levinas'ın etiğinin amacı mutluluk değildir. Bu nedenle Başkası mutluluğun kaynağı olarak düşünülemez. Aksine Başkası, mutsuz olabilir ve Ben "dul olan", "yetim olan", "yabancı olan" güçsüz ve belki de mutsuz olan Başkası'nın mutsuzluğunu üstlenmek zorunda kalabilir. Başkası'nın mutsuzluğunu üstlenmek Ben'i mutsuz edebilir, fakat Ben'in meselesi Başkası aracılığıyla mutlu olmak değil, bilakis Başkası'nın tezahür eden yüzünün çağrısına

dolaylımsızca cevap vermektir. Ancak bu biçimde Ben sorumluluğun Ben'i olur ve mutluluğu amaçlayan felsefelerin ötesine geçer. Levinas'a göre aynılık felsefesinde Ben'in kendi mutluluğu nihai amaçtır. Levinas'ın başkalık felsefesinde ise Ben'in Başkası'na karşı sorumluluğu nihai amaçtır. Çünkü o Başkası'nı, felsefenin temelinde gördüğü etikle metafizik hâline getirir. Bu durumda Ben'in müstağni olarak Başkası'nı karşılaması sadece Başkası'na duyulan arzunun bir göstergesi olması bakımından değerlidir.

Levinas metafiziğin, başka bir ifade ile metafizik ilişkinin, sonsuz fikri olduğunu söylerken, düşünülen şeyin ötesindeki bilinemez gerçekliği ön plana çıkarmak ister.¹⁴⁸ Bu biçimde o, esasında İyi'ye ve etiğe ulaşmayı hedefler. Levinas gençlik dönemi eserlerinde özellikle İyi fikrinden hareketle etik inşa etmeye çalışırken olgunluk dönemi eserlerinde Descartesçi sonsuz fikrinden hareketle etiğini inşa etmeyi tercih eder. Levinas, kendi felsefesini tevarüs ederken felsefenin tüm kavramlarını kendisinin yeniden bulacağı iddiasında değildir. O, sahip olduğu geleneğin içinde kendi düşüncesini temellendirebileceği kavramları bir basamak olarak görür ve buradan hareketle kavramları dönüştürme gayretinde olur. Bu nedenle o aynılık felsefesi olarak gördüğü Batı felsefesinin Ben üzerinden yaptığı varlık soruşturmasının etik imkânı vermediğini söylemek için dahi kendisinin içinde yer aldığı felsefe geleniğinden örneklendirmeler yapmaktan çekinmez. Bu bağlamda o, Descartes'in düşüncelerinden yola çıkarak yeni kavramlar oluşturmayı bir acziyet olarak da görmez.

Onu, sonsuz fikrine ulaştıracak olanın metafizik olduğunu gören Levinas, metafiziğin yani Başkası'na duyulan arzunun sosyal ilişki ile tesis edileceğini görür.¹⁴⁹ Ona göre Sonsuz olan Tanrı'nın bilgisine ulaşmanın imkânı da insanlar arası ilişki ile tesis edilir ki aksi düşünülemez. Levinas bu yüzden, metafizik hakikatin gerçek yerinin Ben ve Başkası arasında gerçekleşen sosyal ilişkide olduğunu düşünür. Fakat bu ilişki Başkası'nın yabancılığını ve ayrıcalığını olumlayan bir ilişkidir. Levinas böylece varlığı sosyal ilişkiden uzak tutarak metafizik inşa etmeye çalışanlara karşı, karşıt bir duruş sergiler ve metafiziğin ilk

¹⁴⁸ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 106. [p. 49].

¹⁴⁹ A. g. e., s. 108. [p. 51].

felsefe olduğunu söyleyerek etiğin sosyal ilişkide inşa edileceğini açıkça iddia eder. Bu ise salt kavramlardan hareket eden ve etiği de bu kavramlardan hareketle ortaya çıkarmak için kullanan Batı felsefesine bir başkaldırıdır.

Çalışmamızın ikinci kısmında Levinas'ın düşüncelerinin kaynaklarını oluşturan meselelere işaret ettik. Levinas, Başkası'nı üç biçimde deneyimlemiştir. Bunlar; zaman, ölüm ve eros biçimindedir. Bu kavramlar vasıtasıyla o, Ben'in Başkası'na karşı, karşı konulmaz arzusunu ortaya çıkarmak istemiştir. Böylelikle o, Ben'den farklı olan ve Başkası'nı ortaya çıkaran varlığın çoğulcu yapısını göstermeyi hedeflemiştir. Bu biçimde varlığın çoğulcu yapısının olduğunu ortaya koymuştur. Varlığın çoğulcu yapısının olduğunu söylemesiyle o, Ben'in kendinde içkinleştirdiği varlık soruşturmasının ötesine geçtiğini göstermiştir. Dolayısıyla o, Ben'den başka birine, Başkası'nı işaret etmiştir. Onun felsefesinde Başkası etik ilişkisinin kaynağıdır. Etik ilişki ise ilk felsefe olarak metafiziktir. Sorumluluktur.

Levinas düşüncesine göre felsefenin temelinde olanı fark etmek ancak metafizik olana duyulan arzunun ışığının yakılmasıyla olur. Ben, bilhassa dışıl olan ile girdiği ilişkide Başkası'nın varlığını çok iyi duyumsar. Levinas dışıl olanla girilen ilişki mevzusunu anlamaya çalışırken eril olanla girilen ilişkiyi konu edinmediği için onun düşüncesinin tek yönlü bir bakış açısına sahip olduğu göze çarpabilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bunun eleştirilebilir bir tarafı vardır. Fakat filozof Başkası'nın, Ben'den ayrı ve farklı olarak mutlaka var olduğunu ve benim ötemde olduğunu gösterme derdindedir. Böylece insanı Özne'ye dayalı bir varlık anlayışından uzaklaştırmayı ister. Özne olarak Ben, benim ötemde olan Başkası'na karşı duyduğum bu arzu ile metafiziğe, Mutlak Başka'ya yönelirim.¹⁵⁰ Görüldüğü gibi Levinas, Başkası'ndan bahsederken Ben'den farklı olan başka bir insandan bahseder. Fakat mutlak Başka diyerek de Tanrı'ya işaret eder. Bu durumda Başkası (başka insan), Mutlak Başka'ya (Tanrı'ya) açılan kapı mesabesindedir ve bu sebeple iyidir. Onun Tanrı'yı da Başka olarak görmesi felsefesini dini temelli bir zemine oturtma girişimi olarak okunabilir. Bu durum onun felsefesine mistik bir değer kattığı için eleştirilebilir; fakat şunu hatırlatmak gerekir ki Batı felsefesinde varlığın hakikati ile ilgili bilgiyi arayan pek çok filozofun, buna Kant ve Heidegger de dâhil Tanrı'nın

¹⁵⁰ Levinas, Emmanuel. *T. U.s.* 35. [P. 3].

varlığı yani Tanrı'nın var olup olmaması ile ilgili sorunları olmamıştır. Levinas için de durum farklı değildir. Dolayısıyla Tanrı'nın var olup olmadığı ile ilgili konu onun için felsefî bir problem olarak dahi görülmez. Kaldı ki o, varlığın hakikatini verecek bilginin peşinde değildir. Aksine o, varlığın ötesindekine yönelir. Daha önce yukarıda söylediğimiz gibi Levinas aynılık felsefesinin “Varlık neden vardır ya da yoktur?” sorununa öncelik verdiğini söyler. Hâlbuki o, “Var olmaya hakkım var mı?” sorusunu önceleyerek felsefeye yeni bir boyut kazandırır. Ona göre bu soru, varlıktan çıkmanın imkânını veren biricik sorudur.

Onun felsefesi de İyi'ye ulaşmayı hedefler. Ona göre İyi, varlıktan evladır ve İyi'ye giden hareket de varlıktan başlar. Levinas'a göre İyi'ye giden hareket varlıktan başlasa da bu, varlıkta kalmak anlamına gelmez. Bu yüzden o, İyi'ye ulaşmayı varlıktan çıkmanın önkoşuluna bağlar. Varlıktan sıyrılmanın ise ancak insanlar arası ilişki ile gerçekleşeceğini düşünür. İyi'nin ortaya çıkmasını sağlayan da işte bu insanlar arası ilişkinin-zuhur ettiği sosyallik, Ben ve Başkası arasındaki ilişkidir. Ben'e, var olmaya hakkı olup olmadığını hatırlatan soru insanlar arası ilişkide yani sosyallikte zuhur eder. Aynılık felsefesi İyi'ye yalnızca varlıkta kalarak ulaşmayı hedefler ve bunu da ancak özerk bir Özne'nin sağlayacağını düşünür. Levinas ise İyi'yi, sadece varlıkta kalarak elde edeceğini iddia eden Batı'nın aynılık felsefesine, başkalığı ve ayrılığı müdafaa etmeyip Özne'ye ya da Ben'e mahkûm ettiği için karşı çıkar.¹⁵¹

Filozofa göre, metafiziğin ötesindekine duyulan arzu ile Ben aynıda kalma hakkını Başkası da Başkası olarak kalma hakkını elde eder. Bu yüzden o, her iki kavramın birbirine karışmadığını ve birbirinden bağımsız olarak var olduğunu savunur. Filozof, birbirine karışmadan ya da birbiriyle kaynaşmadan açığa çıkan ilişkinin “ilişkisiz bir ilişki” olduğu üzerinde durur ve bu ilişkinin, Ben ve Başkası'nın birbirine karışmadığı ayrılık üzerine kurulu olduğunu söyler. Ben ve Başkası'nı birbirine karıştırmak istememesinin nedeni ise hem Ben'i hem de Başkası'nı Özne merkezli bir varlık anlayışından kurtarmak istemesindendir. Ona göre aynılık felsefesindeki gibi Özne'den hareketle yapılan varlık soruşturmasının ontolojik olarak dahi ciddi problemleri beraberinde getirdiği aşikar iken, böyle bir

¹⁵¹ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 130.

yolla etiği inşa etmeye çalışmak imkânsızdır. Etik insanlar arası ilişkide ortaya çıkar metafizik ilişkinin de başlangıç noktasıdır. Metafizik olana duyulan arzu insanlar arası bu sosyal ilişki ile anlam kazanır. Metafizik olana duyulan arzu Başkası'na duyulan arzudur. Levinas felsefesinde Başkası'na duyulan arzunun altında yatan neden ona cevap vermektir. Öncelikle onun çağrısına kulak vermek ve sonra da kayıtsız kalmayarak ona vermektir. Başkası'na verdikçe sorumluluğunu yerine getiren Ben, kendi kimliğini bulur ve etik bir özne hâline gelir. Ben'e kimliğini kazandıran işte bu Başkası'na duyduğu arzudur.

Onun düşüncesinde, daha önce iki kez ifade ettiğimiz gibi arzu bir ihtiyacı karşılamak için değildir. Levinas'ın, dışıl olanla kurulan ilişkide dokunmanın önkoşulu olarak gördüğü aşkı gündeme getirirken bu bağlama işaret ettiğini ikinci kısımda ifade ettik. Levinas, burada herhangi bir dışıdan bahsetmez. Belirli bir sevgiliden bahsederek onun dışılığına atıf yapar. Ona göre sevgiliyi sevgili yapan esasında onun belirli olmasıdır. Bu yüzden bizim düşüncemize göre o, dışıl olanla kurulan ilişkideki arzunun belirli bir sevgiliye işaret etmesi dolayısıyla anlamının olduğunu düşünür. Bu durumda insan, herhangi biri olan ve esasında sevgili olmayan dışı ile erotik bir ilişkiye girmeyi istemez. Aksine insan, biraz önce de söylediğimiz gibi belirli bir sevgiliyi arzular. Bundan dolayı arzulanan olarak sevgili (Başkası) arzulayanın, sevenin (Ben'in) ölçülerini ve sınırlarını aşar.¹⁵² Benim sınırlarımı aşan Başkası'nın dışsallığı karşısında bende ona cevap verme arzusu uyanır. İşte bu arzu Levinas için sorumluluktur.

Levinas'ın Husserl'in felsefesini aştığı nokta arzulanan ve arzulayan arasındaki farkla anlaşılır hâle gelir. Çünkü Husserl, *noesis* (bilinç ya da düşünce)-*noema* (bilincin nesnesi ya da düşünülen şey) arasında tamamen upuygunluk olduğunu ve bütünlüğü ortaya çıkardığını düşünür. Hâlbuki Levinas, arzulananın arzulayanı aştığını söyleyerek, Başkası'nın Ben'e karışmasının önüne geçtiği gibi Başkası'nın, arzulanan olarak Ben'i aştığını ortaya koyar. İşte Levinas'a göre metafizik de burada başlar. Ona göre metafizik, Ben'in kendisini bilmesi değil, aksine bilmekten başka türlü anlam ifade eden Başkası'nı, mutlak Başka'yı Ben'in

¹⁵² Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş* s. 136.

öncelemesidir.¹⁵³ Dolayısıyla Levinas'ın, Yeni Çağ'dan itibaren merkezileştiğini gördüğümüz Özne'nin konumunu güçlendirmek için metafizik inşa etmediğini görürüz. Filozof Başkası'nı önceleyerek onun tüm farklılıklarına tanık olmanın ve yabancılığına saygı duymanın gerekliliği üzerinde durur. Önceki bölümlerde verdiğimiz örneklerden hatırlayacağımız gibi aynılık felsefesinde Ben, kendi dışında her ne var ise onları, buna Başkası da dâhil, kendisiyle bütünleştirir. İşte bu nedenle filozof Özne'nin tahakkümüne verilen böyle bir varlık anlayışına itiraz eder ve yukarıda yumurta örneğinde göstermeye çalıştığımız gibi varlığın bölünerek farklılıkla tanışmasının önemine dikkat çeker. Bu biçimde Ben ya da Özne, Başkası'nı arzulayabilir ve Başkası'na cevap verme arzusunu duyabilir.

Bütünlük ve Sonsuz (1961) adlı eserinde Levinas, Ben ve Başkası arasındaki ilişkiyi, bilhassa yabancılık ve ayrılık kavramları üzerinden kurduğunu hatırlatmak isteriz. Fakat *Varlıktan Başka Türü ve Varlaşmanın Ötesinde* (1974) adlı eserinde Ben ve Başkası arasındaki ilişkinin yakınlığına işaret eder. Yani Başkası'nı bir yabancı olarak görmenin ötesine geçer ve onun yakın olduğunu söyler. Bununla birlikte o, yakınlıktan bahsederken yakınlığın içindeki uzaklığa ve karşıtlığa dikkat çeker; çünkü ona göre başlangıçta ayrılık vardı, bu sebeple onun için Ben ve Başkası arasındaki ayrılık, yakınlık ile bir karşıtlık içermez.¹⁵⁴ Aksine yabancılık, farklılık ve ayrılık sayesinde Ben, Başkası'nın kendisinden tamamen başka olduğunu daha net bir biçimde anlama imkânı elde eder. Ben, Başkası'nın yabancılığını onunla yakın ilişki kurduğunda anlar. *Varlıktan Başka Türü ve Varlaşmanın Ötesinde* adlı eserinin üçüncü bölümünde Levinas, yakınlık meselesine özellikle dikkat çekerek Ben ve Başkası arasındaki ilişkinin birbirlerine yakın olmaları suretiyle gelişeceğini söyler. Ona göre sosyal ilişkiyi canlı hâle getiren de bu yakın ilişkidir.

Ben, bana kendisini bir kez sunmuş yabancı olan yakınıma tekrar tekrar istemeye mahkûm hâle gelirim. Başkası'nı tekrar tekrar isterken artık özerklikten söz edemem. Beni özerkliğinden kurtaracak olan Başkası'na metafizik bir arzu ile yönelerek nimetler toplamı olan dünyanın Başkası olmadan var olamayacağını anlarım. Bundan ötürü ona olan ihtiyacım artar. Bu ihtiyaç, Ben'i sarsan ve kendisine döndürmeyen arzu sayesinde gerçekleşir. Fakat burada ihtiyaç, Ben'in Başkası'nı

¹⁵³ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 123. [p. 61.].

¹⁵⁴ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 141.

kendi çıkarları adına kullanması veya aynının içinde eritmesi anlamına gelmez. Aksine Levinas için Başkası olmadan Ben'in, kendi kimliğini kuramaz bir yapısı vardır. Bu yüzden Ben'in Başkası'na olan ihtiyacı, o ihtiyacı basitçe karşılama düzeyinde bir isteme ile vuku bulmaz. Bilakis filozof, Başkası'nın farklılığıyla tezahür eden yüzünün karşısında Ben'in, ona muhatap olmanın heyecanını yaşadığını düşünür. İşte bu heyecanla Ben Başkası'nı arzular. Levinas'a göre Ben'i, aynının bütünlüğünden koparacak olan bu metafizik arzudur. Ben Başkası'nın karşısına çıkmayı arzu eder. Başkası'na duyduğu bu arzunun nedeni Ben'in kimlik arayışıdır. Levinas için Ben, Başkası'yla ilişki kurmadığı ve ona cevap vermediği sürece kimliksizdir. Bu nedenle Levinas için metafizik insanın kendisini tanıması değildir, aksine Başkası'nın tanınmasıdır.¹⁵⁵

Levinas'a göre Ben müstağni hâle geldiği takdirde Başkası'nı tanımaya kabil olur. Filozof bunun keyif alma ile mümkün olacağına işaret eder. Bu yüzden biz de keyif almayı metafizik olana duyulan arzunun önkoşulu olarak görebiliriz. Levinas *Bütünlük ve Sonsuz* adlı eserinde metafiziği ve metafizik ilişkiyi etiğin temel prensibi hâline getirirken keyif alma meselesine de burada işaret eder. Levinas'ın felsefesini sağlam bir zemine oturtabilmek için biz de bu iki kavramı aynı başlık altında işlemeyi tercih ediyoruz; çünkü nimetler bütünü olan dünyada insan keyif aldıkça müstağni bir Ben hâline gelir. Ben'in yaşamdan keyif alarak müstağni bir Ben hâline gelmesi Ben'e kendi içinde dinginlik kazandırır. Çünkü Ben böylelikle kendi elindeki ile yetinmeyi öğrenir. Kendi elindeki ile yetinen Ben, kendinden hoşnut ve mutludur. Levinas için de Ben ancak bu biçimde "dul" ve "yetim" olan Başkası'nın karşısına çıkmak için gerçek bir hazırlık yapar. Başkası güçsüzdür, zayıftır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Başkası aynı zamanda mutsuz da olabilir, fakat Özne onun mutsuzluğunu dahi üstlenecek duyarlılığa sahip olmak zorundadır. Ben'i Başkası'na karşı duyarlı hâle getiren işte bu, Ben'in kendi yaşamından keyif alması suretiyle müstağni hâle gelmesidir. Levinas için müstağni olmayan bir Ben, Başkası'na cevap vermek için hazır değildir. Dünyada acı çekerek yaşanmaz. Yaşanılan acı bedeni bozuyorsa bu biçimde hiç yaşanmaz. Bu yüzden sadece yaşamak için yaşamaya değil, iyi yaşamaya değer verilmelidir.¹⁵⁶ Ben'in, iyi yaşayabilmesine imkân

¹⁵⁵ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 123. [p. 61.].

¹⁵⁶ Platon. *Kriton*. Çev: Filiz Öktem&Candan Türkhan. İstanbul: Kabalcı Yay, 2011. s. 31, 33 [47e, 48c].

sağlayan şey nimetler toplamı olan dünyanın nimetlerini fark etmesiyle başlar. Ben bunu fark ettikçe keyif almayı öğrenir. Keyif aldıkça müstağni hâle gelir. İşte bu sayede Başkası'nın karşısına çıkma hazırlığı anlamlı olur. Ben gerçek kimliğini Başkası'nın karşısında ona cevap vererek bulur; fakat bu konuma gelmeden önce o, nimetler toplamı olan dünyada müstağni bir Ben hâline gelmelidir. Müstağni olmayan bir Ben Levinas düşüncesinde Başkası'nın karşısına çıkmayı da hak edemez. Sadece kendinden hoşnut bir Ben biraz önce başka şekilde ifade ettiğimiz gibi kendisine ben olmaklığını kazandıracak Başkası ile karşılaşır. Ancak bu sayede ona cevap vermenin bilincine sahip olur. Böylece o, sorumluluğunu yerine getirme imkânına kavuşur.

Levinas'a göre aynılık felsefesinin Başkası'nı dikkate almasının tek nedeni kendini olumlamak içindir. Levinas düşüncesinde bu Ben'e, hedeflediği ve hayal ettiği mutluluğu kazandırmaz. Çünkü Ben, her daim kendisiyle ve kendi varlık sorunu ile meşgul olur. Böylece Ben, içe dönük bir biçimde yaşar. Bu durum onun, dışsallığı yani Levinas'a göre dünyayı fark edecek gözden yoksun olmasına neden olur. Levinas için dışarıyı fark etmeyen bakış, Ben'e gerçek bir mutluluk kazandırmaz. Dışarıyı fark edemeden yaşayan Ben, keyif alamadan yaşar. Ben'inher şeyi kendine yönlendiren hareketi yalnızca onun mutsuzluğuna sebep olmakla kalmaz. Ben'den tamamen ayrı, farklı ve başka olanı da kendi mutsuzluğuna dâhil eder. Levinas'a göre bu, ne onay verilebilir ne de kabul edilebilir bir durumdur. Onun düşüncesinde Ben, her zaman ben olarak, Başkası da her zaman başkası olarak kalmaya hazır ve arzuludurlar. Ayrı kaldıkları için ıstırap yaşamazlar. Bilakis o, Ben'in ve Başkası'nın, birbirlerinden ayrılması ile gerçek kimliklerini elde edeceğini söyler. Daha önce Levinas'ta kavramların iç içe geçtiğini ve bir kavram hakkında konuşurken başka bir kavramdan bağımsız olamayacağımızı tekrar söylemek isteriz. Levinas, Ben ve Başkası arasındaki ayrımı her daim Başkası'nın lehine döndürmek üzerine kurgular.

Ben, yaşamdan keyif aldıkça metafizik olana yönelir. Bu yönelişle Ben, heyecanlanır. Onun heyecanı arttıkça Başkası'na karşı arzusu da şiddetlenir. Bu arzu ile Ben kendini, basitçe bir tatminle uğraşmaz. Çünkü onun bu arzusu sıradan bir ihtiyacı karşılama olmadığı için olumsuzluk da değildir. Bu hâliyle Ben, Batı felsefesindeki arzulanan ile arzulayan arasındaki aynılığın sınırlarını aşar.

Dolayısıyla sahip olduğu arzu ile Ben, Başkası'nı yani arzuladığını kendi ölçülerine indirgeme çabası içine girmez. Levinas'a göre Ben, arzuladığı Başkası'nı kendi ölçülerine indirmek istediğinde, aşkınlık imkânını kazanamaz. Böyle bir durum Ben'i, *Var*'ın soğuk saçmalığının içine geri çeker.

Müstağni Ben sahip olduğu metafizik arzu ile dışsallığa açılır; fakat bu açılımla Ben ve Başkası arasındaki ilişki bütünlük oluşturmaz aksine Başkası dışarıdan geldiği için bir fazlalığı ifade eder.¹⁵⁷ Dışsallık Levinas için Ben'in kendisinden hareketle biçimlendirdiği bir olgu değildir, aksine nimetler toplamı olan dünyada Ben'e kendi kimliğini kazanma şansı veren bir olgudur. Bu nedenle metafizik olana duyulan arzuya anlamını kazandıran da işte bu dışarıdan gelen Başkası'nın dışsallığıdır. Ben, kendisinden farklı ve başka olan Başkası'nın tamamen ayrı ve yabancı olduğunu anlar. Fakat Ben, kendisini Başkası'nda yitirmez. Levinas Ben'in kendini Başkası'nda yitirmesinin aynılığı, bütünlüğü yansıttığını düşünür ve onların bir hâline gelmelerini istemez; fakat onun için Ben, bir kalkış noktasını ifade ettiği için değerlidir.¹⁵⁸ Ben, Başkası için hazırlanır. Bu hazırlıkla Ben, bütünün dışında ve bütüne katılmadan da bireyleşebileceğinin bir yolu olduğunu kavrar.¹⁵⁹

O, varlığın Özne'ye hapsini sonlandırmak ister ve Özne de varlığın ağır yükünden sıyrılarak var olmayı arzular. Levinas Özne'ye, kendi bireyleşme sürecini Başkası'nı kendisine dahil etmeden tecrübe etmesi için olanak verir. Ona göre Ben, bilhassa erotik ilişki sayesinde ikiliğin yani hem Ben'in ben olarak hem de Başkası'nın başkası olarak kendileri olaklıklarını kaybetmediği bir ilişkide keyif almanın mutluluğunu yaşamayı öğrenmektedir. Başkalıkla ilişki sorumluluğun başladığı nokta olarak düşünülebilir.

Ben, yaşadığı dünyada yaşadıklarından keyif almaya başladığında yabancı olan Başkası'nın farklılığına saygı duyup onu kabul eder hâle gelir. Levinas'a göre bu, gerçek anlamda saygı ve duyarlılıktır. Başkası'na karşı duyarlılığı geliştirmesi, Ben'in kendi yaşamından lezzet alması ile ilintilidir. Ben, kendi varlığının ağırlığından kurtularak yaşamdan keyif aldıkça "aşkınlık" imkânı kazanır. Bu durumda Levinas felsefesinde Ben, ben olarak kalmaya devam eder. Başkası da

¹⁵⁷Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 137.

¹⁵⁸A. g. e., s. 138.

¹⁵⁹A. g. e.,s. 138.

başkası olarak kalır. Levinas için evet bu bir aşkınlık imkânı verse de, gerçek bir aşkınlık değil, bir belirlemedir. Belirleme, etik ilişkinin gerçekleşmesi için yeterli değildir.

O, etik ilişkiyi ortaya çıkaran şeyi arar ve bu nedenle metafizik ilişkinin Sonsuz fikri olduğunu ifade etmekten çekinmez.¹⁶⁰ Sonsuz fikrinin de sosyal ilişki ile elde edeceğinin altını çizer. Sosyal ilişkide hem Ben hem de Başkası'nın kendilerine ait konumu ortaya çıkar ve her ikisi arasındaki ayrım böylelikle belirlenir. Bu durumda Başkası'na duyulan arzu öncelikle Ben'in fikrinde ortaya çıkar. Bu yüzden o, birbirinden ayrı olan Ben ve Başkası'nı birbirlerine yakınlaştırmak gerektiğini düşünür. Bunu yaparken de filozof Ben'in, Başkası'na duyduğu arzuyu öncelikli sıraya koyar. Lacan Levinas'ı, "klasik felsefeleri aşmak moda olmuş" diyerek eleştirir ve arzunun nesnesi olmaz diyerek, Levinas'ın arzu konusundan hareketle işlediği metafiziği temelsiz bulur.¹⁶¹ Fakat Levinas için durum hiç de öyle değildir; çünkü yüz yüze ilişkinin başlamasını tetikleyen unsur metafiziğe duyulan bu arzudur. Bu arzu sayesinde Ben, kendi kimliğini kazanmada ciddi bir adım atar.

Batı felsefesinde Ben her daim varlığın hakikatini bilme işi ile meşgul olur. Levinas'ın isevarlığın hakikatini bilmek diye bir derdi yoktur. O "Var olmaya hakkım var mı?" diye sorarak varlığın ötesini Ben'e gösterecek olan Başkası'na, dolayısıyla Başkası ile kurulan etik ilişkiye işaret eder. Böylece Ben, Başkası'na duyduğu arzunun ötesine geçerek ona cevap vermesi gerektiği gerçeği ile karşılaşır. Nesneler bütünü olan dünyada müstağni ve kendinden hoşnut Ben, Başkası'nın yüzünün tezahürünü fark ederek onu yüksek boyuta taşıyan şeyi keşfeder. Müstağni Ben henüz Başkası ile karşılaşmamış olsa da onunla karşılaşmaya kabildir. Kendinden hoşnut olmayan Ben ise Başkası ile karşılaşmaya kabil değildir.

Yaşamından keyif almak suretiyle müstağni hâle gelen Ben, kendisinin Başkası için hazırlandığının farkına varır. Levinas için keyif alma bu nedenle değerlidir. Bu biçimde Ben, varlıkta bir fazlalık boyutu olduğunu idrâk ederim. İşte bu fazlalık, Ben'den Başkası'na işaret eder.¹⁶² Bu durum Ben'in kendisini

¹⁶⁰Levinas, Emmanuel. *T. U.* s.106. [p. 50].

¹⁶¹Lacan. "Freudçu Lacan". Çev ve Haz: Nami Başer. *Lacan* içinde. İstanbul: Say Yay, 2012. s. 120.

¹⁶²Calin, Rodolphe. "Metafizik" Fransızca'ya Çev: David Sebbah. Türkçeye Çev: Murat Erşen. *Levinas Sözlüğü* içinde, İstanbul: Say Yay, 2011. s. 95.

sorgulaması ve bambaşka olana yönelmesi için bir fırsattır. Bu yönelme, Husserl'in ilk kısımda işaret ettiğimiz fenomenolojik yönteminden farklıdır. Husserl her ne kadar ayrı varlık kategorileri olduğunu keşfetmiş olsa da o, aynıdan kurtulmayı başaramamıştır; çünkü varlığı, Özne fikrinden yola çıkarak anlamaya çalışmıştır. Heidegger de, "Varolan genelde neden vardır ve daha ziyade hiçlik değildir?" diye sorarak varlığın anlamını sorgulamıştır ve en nihayetinde varlığı yine ontolojinin içine itmiştir. Kant, Heidegger ve Husserl'den çok önce metafizik bilginin a priori yargıları içerdiğini söylemiştir.¹⁶³ Dolayısıyla varlığın kavranmasına dair bu bilgilerin tamamı varlığın Özne'den hareketle düşünülmesi için zorunlu hâle gelmiştir. Metafiziği ontolojiden hareketle değerlendiren Batı düşüncesinin karşısına Levinas, Ben'i ben yapacak olanın ontolojinin sunduğu özerklik değil, Başkası'na koşulsuzca duyduğu sorumluluk olduğu fikriyle çıkmıştır.

Filozof, *Bütünlük ve Sonsuz* adlı eserinin "Aynı ve Başkası" bölümünde, öncelikle metafizik arzunun ne olmadığını açıklama yoluna gider. Ona göre metafizik arzu, herhangi bir yemeği yemek istemek, yaşamak ya da başkasının yerine geçmek değildir. Hatta açlığını gidermesi ya da susuzluğunu gidermesi için su içmesi gibi şeyler de değildir.¹⁶⁴ Bunlar bize yalnızca dünyanın nimetler toplamı olduğunu gösterebilir. Nimetler toplamı olan dünyada insan, doğal ve zorunlu ihtiyaçlarını gidermek mecburiyetindedir ve bunları gidermeyi istemek Levinas için 'arzu' anlamına gelemaz. Dolayısıyla isteme, arzuyu ifade eden eş anlam olamaz. İsteme sıradan bir eylem ve zorunluluktan, ihtiyaçtan ortaya çıkarken; arzu bizi, daha yüksek bir boyuta taşıyan vasıttadır. Arzu aracılığıyla Ben, daha yüksek bir boyuta dâhil olur ve Başkası'ndan farklı olarak tekilliği içinde yalnızlık yaşar. Bu yalnızlıkta Ben, karşısına çıkan olaylarla kendi kimliğini kazanır.¹⁶⁵ Başkası ile bütünleşmeden, fakat keyif alarak. Levinas'a göre her keyif alma bir duyumdur yani bilgi ve ışıktır. Kendinin kaybolması değildir asla, ama ilk feragat olarak kendini unutmasıdır.¹⁶⁶ Keyif alma Ben'in kendisini, kendisine unutturur; fakat kendiliğinden etmez. İşte bu

¹⁶³ Kant, Immanuel. "Von der Erkenntnisart, die allein metaphysisch heissen kann". Herausgegeben: Konstantin Pollok. *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können* içinde. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2001. s. 17. [266].

¹⁶⁴ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 35. [p. 3].

¹⁶⁵ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 138.

¹⁶⁶ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. s. 94.

anda Ben, kendi özgürlüğünü radikal bir şekilde sorgular ve kendikendini tahtından eder. Bu sorgulama ile Ben kendisine dönmeyi hiçbir durumda istemez, bu nedenle o özerkliğinden sıyrılarak yaderkliğe yönelir.¹⁶⁷

Keyif almada ben kendimi özerklikten sıyrılarak yeniden bulurum. Henüz karşıma çıkmamış; ama bana ışığını yakan ışığın dışsallığı kendinin tutsağı olan ben'in özgürleşmesi anlamına gelmez.¹⁶⁸

Başkası kendi dışsallığıyla Ben'e belirir. Başkası'nın belirmesi ile Ben, özerklik kazanmak yerine duyarlı bir Ben hâline gelir. Bu Ben'in, bencillikle kazandığı bir duyarlılıktır. Onun düşüncesinde insan özerklikten ancak bencillik ile kurtulabilir. Burada bir paradoks olduğu düşünülebilir, fakat Levinas bencilliği bizim anladığımız gibi anlamaz. Ona göre bencillik, insanın nimetler toplamı olan dünyada tatmin olmuş bir biçimde kendine yetmesi ve kendinden hoşnut olması anlamına gelir.¹⁶⁹ Başkası, kendi dışsallığı ile benim dünyama nüfuz ettikten sonra Ben, nimetler toplamı olan dünyada onun gerçekten farkına varırım ve dünyanın, Başkası ile karşılaşmanın yeri olduğunu fark ederek ona yönelirim. Başkası'nın karşısına çıkmak için kendini hazırlayan Ben, onun karşısına çıkarsızca çıkmayı arzular. Levinas için Ben'in kendinden hoşnut olmasında bir çıkar gözetme yoktur. Aksine Ben, çıkardan uzak kaldığı ölçüde Başkası ona, dışsallığı ile tezahür eder.

Varlıktan Başka Türlü ve Varlaşmanın Ötesinde'de Levinas'ın, Ben ve Başkası arasındaki ilişkinin ayrılıkla karşıt olmayan bir yakınlığı gündeme getirdiğini görürüz.¹⁷⁰ Daha önce ifade ettiğimiz gibi filozof bu kitapta, Başkası'nın Ben'in yakınında olduğunu söyler. Benim, yakınımda duran yabancı olan Başkası'nın yüzünün tezahür etmesiyle ortaya çıkan çağrısına cevap verme arzum gelişir. Başkası'nın yüzünün tezahür etmesinden itibaren Ben özerkliğinden tamamen sıyrılır ve onda sorumluluk bilinci temayüz eder. Ben, Başkası'nın yüzünün tezahür etmesine rağmen ona karşı duyarsız oluyorsa Levinas'a göre bu durumda etik bir Özne'den ya da etik sorumluluktan söz edemeyiz. Dolayısıyla Levinas'a göre

¹⁶⁷ Direk, Zeynep. *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*, s. 137.

¹⁶⁸ Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*, s. 88.

¹⁶⁹ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafizikine Giriş*, s. 138.

¹⁷⁰ A. g. e., s. 141.

Ben bu biçimde gerçek anlamda bireyleşemez. Ben'i bireyleştirecek olan Ben'in Başkası'na karşı duyarlılık kazanmasıdır. Levinas'a göre bu duyarlılık, hassas olmaktır. Düşünür için hassas olmak, psikolojik düzlemde düşünüldüğünde tek başına bir anlam ifade etmez. Keyif alma gibi hassas olmayı da psikolojik edimden çıkarıp düşünmenin konusu hâline getiren Levinas, meseleyi metafizik bir düzlemde ele alır. Ben'i egolojiden çıkartacak olan nimetler bütünü olan dünyada keyif almak suretiyle Başkası'nı keyifle karşıladığım nokta benim Sonsuz olana dair fikrimin duyarlı hâle geldiği noktadır. Ben'i Başkası'na sonsuzca bağlayan Sonsuz fikri sosyallikte, onunla ilişkiye girdiğimde zuhur eder. Tüm bunları Levinas metafizik arzuyu teorik bir zemine oturtmak için yapar ve bu yüzden Descartesçi Sonsuz fikrinden istifade eder.¹⁷¹

3.2. Sonsuz Fikri ve Hassas Olma

Levinas, Ben ve Başkası arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışırken Descartesçi Sonsuz fikrinin bunun için elverişli olduğunu görür ve onun, Tanrı'nın Sonsuz olduğuna dair ispatını etik sorumluluğu temellendirmede tercih eder. Descartes'a göre sonlu bir varlığa konulmuş olan sonsuz fikri vardır yani sonlu bir zihin ve bu zihnin kabul ettiği Sonsuz vardır. Ona göre Ben'in zihninde yer alan Sonsuz fikri tamamen Tanrı ideasından gelir ve o, Tanrı'nın var olduğunu düşünerek Tanrı fikrinin de benim ideamın nesnesi olarak var olduğunu söyler. Levinas'a göre bu düşünme biçimiyle Descartes Tanrı'nın objektif (nesnel) mevcudiyetinden onun formel (biçimsel) mevcudiyeti hakkında bilgi elde etmek ister. Esasında Levinas'a göre Descartes bu sayede, Sonsuz fikrinin formel bir yapısının olduğunu yani dışarıda da mevcudiyetinin olduğunu iddia ederek Tanrı fikrinin *aposteriori* olarak ispatını mümkün kılar.¹⁷² Levinas, Descartesçi bu yorumu dikkate almakla birlikte eleştirir. Çünkü Descartes'ın bu akıl yürütmesine göre düşünülen şey (Başkası) ile onu düşünen (Ben) arasında bir upuygunluk fikri öne çıkar ki Levinas, işte bunu reddeder. Ona göre düşünen (bilinç/düşünce/özne, Ben), düşünülen şeyi (Başkası)

¹⁷¹Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 137.

¹⁷²A. g. e., s. 146, 147.

aşamaz. Sonsuz'u düşünen Ben, sahip olduğu düşünce ile Sonsuz'u aşamaz. Filozof, düşüncenin konusu olan nesne her ne ise onu, düşünenin oyuncağı hâline getirmez. Bu yüzden Levinas Sonsuz'u, benim düşüncemin nesnesi hâline getirmek istemez. Çünkü onun düşüncesinde Sonsuz fikri sadece bir kavram olarak yer etmez.¹⁷³ Bu bakımdan Sonsuz olan Başkası, benim düşüncemi sonsuzca aşarak benim kendisine ait tüm düşüncelerimi de altüst eder. Ben, Ben'i aşan ve sarsan kavramların ötesinde bir değere sahipolan bu Başkası'nı sosyallikte fark ederim. Bu durumda Ben'i Başkası'na bağlayan metafizik olan ilişki sonsuz fikri hâline gelir.¹⁷⁴ Sonsuz fikrinin esasında metafizik olana arzu olduğu da bu vesile ile açığa çıkar.

Sonsuz fikri nesnesi Sonsuz olan bir yönelimsellik değildir. Yönelimsellik varlığa uyarlanmış bir tinin hareketidir. Bir hedefi vardır. Bir temaya doğru gider. Varlık hoşnutluk içinde temada ikamet etmektedir. Varlık, en mükemmel "temalaştırılabilir", önerme konusu yapılabilir olandır; ileri sürülenin konusudur. Düşüncenin temaya doğru açılması demek olan yönelimsellik, bu temanın dışına çıkmaz. Yönelimsellik, kendisinde düşünülenden fazlasını düşünmez. Düşünülen (noema), düşüncenin (noesis) içinde tam olarak eksizce yer alır. Sonsuz fikri ise paradoksal biçimde, tam da düşünülenden fazlasını düşünmeye dayanır. Bununla birlikte, düşünülenden fazlası, düşünülenin düşünceye kıyasla aşırılığını koruyarak düşünmedir. Sonsuz fikri, kavranılamaz olanı, onun kavranılamazlık konumunu güvence altında tutarak kavramaktır.¹⁷⁵

Bu nedenle Levinas, düşünülen şeyin (Başkası'nın) düşünceyi (Ben'i) aştığını söyleyerek onun her durumda dışsallığını koruduğunu iddia eder. Düşünülen şeyi veya Başkası'nı, düşüncede ya da Ben'de içkin hâle getirmez. Ona göre dışsallığa dikkat etme, düşünülen şeyin fazlalığı için bir delildir. Bu, onun düşüncesinde etik ilişki için bir adımdır. Bu biçimde o Başkası'nı, Batı felsefesinin varlık soruşturmasını Ben'de içkin hâle getirdiği düşünülen bir şey olma konumundan çıkararak onun fenomenal yapısını aştığını savunur. Ben'i Başkası'na bağlayan Sonsuz fikrinin, bütünlüğe indirgenemeyeceğini de böylelikle gösterir.

Bütünlük fikrinden uzaklaşma imkânı veren sonsuz fikri ile Levinas, Başkası'nı etik ilişkinin çıkış noktası hâline getirmeyi başarır. Bu şekilde o, bilinci harekete geçiren şeyin Başkası olduğunu tasdik ettiğini gösterir. Düşüncüyü (Beni) harekete geçiren düşünülen şey (Başkası) ise bu durumda Ben'i harekete geçiren Başkası'dır. Levinas'ta bu yüzden etik ilişkiyi Başkası harekete geçirir. Ona göre

¹⁷³Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 148.

¹⁷⁴Emmanuel, Levinas. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 124.

¹⁷⁵A. g. e., s. 124.

Sonsuz'un (Başkası'nın) düşünülmesini anlamlı kılan düşünce Sonsuz fikrini taşıyan Ben'in düşüncesidir. Ben'in bu fikre sahip olması ona öncelik kazandırıyor gibi görünse de Levinas için bu durum, yukarıdaki alıntıda görüleceği üzere sadece Başkası'na duyulan arzuyu ve arzunun şiddetini ortaya çıkarmak için bir nedendir. İşte Ben bu nedenle, Başkası'nın zuhur edeceği yeri arar. Levinas için bu epistemoloji ya da ontolojinin kavramsallaştırdığı zeminde değil aksine insanlar arası ilişkide cereyan eder. Böyle bir ilişkide Ben, Başkası'nın tüm hâlleri ile karşı karşıyadır. Başkası'nın yüzünün tezahürü ile karşı karşıyadır. Yüzünün ifade ettiği anlamla karşılaşır ve ona dikkat kesilir. Başkası'nın yüzü bana muhtaç olduğunu seslenir. Onun yüksek boyuttan gelen sesi benim kimliğimi sarsar. Ona dair her ne varsa Ben'i ilgilendirir. Bu muhtaçlığa, Başkası'nın yüzünde beliren bu ifadeye cevap vermek benim boynumun borcudur artık. Borcumu ödemem, Başkası'na karşı sorumluluğumu yerine getirmem gerekir. Levinas'a göre kendisine sosyal ilişkide sonsuzca yöneldiğim Sonsuz'un, Başkası'nın, bana seslenişine kulaklarımı kapatamam. Düşünülen şey olarak Sonsuz benim düşüncemi aşar ve bu nedenle fazlalıktır. Ben, düşüncemi aşan bu fazlalık olan şeye cevap verdikçe hakikatin bilgisi ile temasım gerçekleşir.

Filozof, sosyal ilişkiyi gerekli kılan unsurlar olan dil, konuşma ve yüz yüze ilişki gibi konuları da bu bağlamda değerlendirir. Onları, psikolojinin konusu olmalarının ötesine taşır. Levinas, konuşmanın aracı olan dilin, Başkası'na yöneldiğini ve Başkası'na seslendiğini söyler. Onun için konuşma, açıklığı ve çıplaklığı ifade eder. Böyle bir çıplaklığı yüz yüze ilişki ile anlamlı gören Levinas için, Başkası'nın Ben'e ifade etmek istediği şey de yüzde saklıdır. Başka bir insanın yüzünden çıkan her türlü dolaysızlığa, onun mimiklerinin ifadeleri ile karşı karşıya kalırım. Böylelikle onun zayıflığının karşısında ona karşı sorumluluk üstlenirim.¹⁷⁶ Başkası, yüceliğini ancak yüzde ifade eder; bu yücelik, Başkası'nın indiği şu yüksekliğin ve tanrısallığın boyutunu oluşturan şeydir.¹⁷⁷ Onun düşüncesinde yükseklikten gelen Başkası, şeyin bilgisini vermez. Bu yüzden o, ne epistemolojik ne de ontolojiktik bir içeriğe sahiptir. Aksine o, yüzün üstünlük kazanması olan etiğin

¹⁷⁶ Levinas, Emmanuel. *Zwischen uns*. s. 186.

¹⁷⁷ Levinas, Emmanuel. "Erosun Fenomenolojisi". Çev: Özkan Gözel. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 110.

üstünlüğüdür. Yüz, bu üstünlüğünü dünyadaki mevcudiyetsizliğinden alır.¹⁷⁸ Bu nedenle yüz, Levinas için görünen bir şey değildir. Aksine tezahür eder. Çünkü Başkası'nın yüzü düşüncemi aştığı için fazlalıktır ve yüksekte gelir ve bu nedenle tezahür eder.

Tüm bunlar, Başkası karşısındaki Ben'e adeta bir şaşkınlık yaşatır. Yaşadığı şaşkınlıkla özerkliğinden tamamen sıyrılmayı arzulayan Ben, Başkası'nın yüzünün bana sorumluluğu emretmekte olduğunu anlar.¹⁷⁹ Levinas bu nedenle etiğin, Kant'ın iddia ettiği gibi özgürlüğün yasası olmadığını da gözler önüne serer.¹⁸⁰ Levinas için etik özgürlük değil aksine yüksekte gelen Başkası'na karşı, karşı konulmaz bir sorumluluk içinde olmaktır.

Ben, metafizik olana duyduğu arzu sayesinde sonsuz fikrine ulaşır. Başkasına duyulan arzu ile Ben, mutlu ve müstağni bir şekilde kendisini ona hazırlar. Böylelikle Ben, keyif almanın öyle üst bir düzeyine ulaşır ki, işte burada keyif almadan keyif almanın memnuniyet verici ve mutlu edici hâline tanık olur. Bu durumda Ben, kendisinin de ötesine geçerek Başkası ile karşılaşacağını fark eder. Bu hâliyle Ben, boyut değiştirir. Çünkü Başkası'na karşı geliştirdiği hassasiyetle Ben, ona karşı duyarlılığını gösterir ve Başkası'na adeta, "Ben Sen'in için varım" der. Ben'in yaşadığı bu değişim onu, Başkası'na yönelmeye teşvik eder. Bu büyük değişim sayesinde ben, kavranılamaz olan yüksekte gelen yüzü tüm çıplaklığıyla yaşarım. Yüzünün belirmesiyle kendini tüm çıplaklığı ile ifade eden Başkası, tüm mimik ve jestleri ile bana hitap eder ve çağrı yapar. Bu durumda Ben, ona yanıt vermek mecburiyetindeyim.¹⁸¹ Levinas için Başkası'na cevap verecek özelliğe sahip tek varlık, işte bu Ben'dir.

Keyif almada Ben, henüz tam anlamıyla egolojik sferden çıkmamış bir Özne'yi temsil eder. Fakat Özne, sürekli ve daima Başkası'nın yüzünün tezahürüne maruz kalarak özgürlükten tamamen bağımsızlaşır ve bu biçimde hassas hâle gelir. Bu hassaslık Levinas için yukarıda da ifade ettiğimiz gibi psikolojik bir değer ifade

¹⁷⁸ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 102. [p. 47].

¹⁷⁹ Levinas, Emmanuel. *Zwischen Uns.* s. 189.

¹⁸⁰ Kant, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten.* Herausgegeben von Wilhelm Weischedel. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 1974. s. 11. [BA. III, IV, V.].

¹⁸¹ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman.* s. 17.

etmez. Aksine bunun ötesinde bir anlamı vardır: Bu durum yani sürekli surette Başkası'nın yüzüne maruz kalarak özneleşme, öznenin gerçek özneleşmesinin bir tarzıdır.¹⁸² Yani Özne'nin etik hâle gelmesidir. Özne, keyif almanın kesintiye uğratılması yoluyla Başkası'na karşı geliştirdiği duyarlılık sayesinde hassaslaşarak özneleşir. Özne, özneleştikçe metafizik hâle gelir. Bu biçimde Özne, düşüncenin ötesine geçerek düşünülen şeye kendini bırakır. Yani Özne, egolojik sferinden çıkarak Başkası'nın başkalık sferine dâhil olur. İşte bu sayede etik bir ilişki vukû bulur. Çünkü Ben artık, Başkası'nın yüzü tarafından sorgulanma deneyimini tüm yabancılığı, çıplaklığı ile yakınında yaşamaktadır.¹⁸³ Böylelikle Ben'in karşısında yüzü ile tezahür eden Başkası, bizzat kendi olarak değer kazanır.¹⁸⁴

Levinas'ın amacı, Başkası'nın bizim zihnimizde sadece kavram olarak var olduğunu ispat değildir. Aksine o, Başkası'nın kavramdan ötürü zihnimizde var olmadığını göstermeyi ister ve bu yüzden nesneler bütünü olan dünyadaki sosyal ilişkiden bahseder. Sosyal ilişki Ben'i, bütünlükten tamamen koparan ve Başkası'na karşı duyarlılığımı yaşama imkânı sunan yerdir. Onun felsefesinde, Başkası'na karşı hassasiyetini yaşayamamak çaresizliğin ve kapana kısılmanın bir göstergesidir. Ben'in bu çaresizliği, yüzü ile beliren Başkası'nın ihtiyacına yeterince cevap vermemenin mahcubiyetindendir. Bu bakımdan Ben, Başkası'na karşı hakiki duyarlılığa sahip olmak için uğraş verir, ona gerçek anlamda cevap vermeyi de göze alır ve sorumluluğunu yerine getirir.

Levinas, metafizik arzuyu talep eden Ben'in keyfini, Sonsuz'dan gelen Başkası'nın kesintiye uğrattığını düşünür. Levinas'a göre yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kesintiye uğramanın gerçekleşmesi Ben'in Başkası'na karşı hassaslaşması için değerlidir. Çünkü Ben'in keyif almasının, mutlu ve müstağni bir birey hâline gelmesinin bir amacı vardır. O da kendisini Başkası için hazırlamasıdır. Başkası için hazır hâle gelmeyen Ben, etik ilişki içinde olamaz. Benim kendime duyarlılığımın anlamı, onun kesintiye uğraması ile anlaşılabilir. Eğer Ben sürekli bir şekilde kendi keyif alması için yaşayacaksa o zaman Başkası onun karşısına çıkamaz. Bu yüzden

¹⁸² Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 313.

¹⁸³ Critchley, Simon. *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği- Direniş Siyaseti*. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yay, 2009. s. 66.

¹⁸⁴ Levinas, Emmanuel. "Varlıkbilim temel midir?". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 80.

Levinas Ben'in tüm hazırlıklarının Başkası için olduğunu söyler. Ben, yüzünün tezahürü ile beni seçen Başkası'na karşı hassas olurum ve en nihayetinde, ona cevap vererek kendimi ona takdim ederim.¹⁸⁵

Metafiziğe duyulan arzunun neticesinde Ben, yüksek boyuttan gelen Başkası'nı omuzlarında taşır. Ben, yüksekte gelen Başkası'nı omuzlarında taşıma arzusu ile onun yüzünde beliren ifade karşısında utanma duygusu yaşar; fakat bu duygu onu asla geri döndüremez. Aksine Ben, Başkası'nın acizliğinin çağrısına kulak vererek, sorumluluğu üsteleneceğini haber verir. Çünkü Levinas'a göre Ben kelimesi, her şeyin ve herkesin sorumluluğunu üstlenen efendim! [*me voici*: işte ben!] anlamına gelir.¹⁸⁶ Bu hâliyle Ben'in durumu, Başkası'na karşı sorumluluktan başka bir şeyi ifade etmez. Ben'in Başkası'na karşı sorumluluğu ise bir kendine dönüş değil, fakat bir büzülmedir.¹⁸⁷

Şimdi, Levinas için felsefenin temelinde yer alan sorumluluk etiğinin ana konularından olan "Konuşma'nın Anlamı"na geçmek isteriz.

3.3. Konuşma'nın Anlamı

Levinas *Bütünlük ve Sonsuz* adlı eserinin "Konuşma ve Etik" kısmında sözlerini dili anlamak üzere kurgular. Bu yüzden önce dilin ne olmadığını ortaya koymak ister. Ona göre dil, özgürlüğe neden olan ya da özgürlüğü beraberinde getiren bir şey değildir. Bu durum Ben'in bir meselesi olsa da Ben'e ait bir şey değildir. Aksine dil onun düşüncesinde metafiziği varsayan bir şeydir. Bu yüzden dil, Ben'i aşandır. Levinas Ben'i ortadan kaldırmayı hiçbir zaman düşünmez. Aksine onu, benzersiz bir biçimde Başkası'na bağlı kılar. Bu yüzden dili, Ben'in bir aracı olarak değil aksine Başkası'nın varlığının delili olarak kullanır.

Onun felsefesinin temelini Ben ve Başkası arasında ayrılık ve yabancılık üzerine kurulu olduğunu daha önce ifade ettik. Ayrılık vesilesiyle muhatap olunan

¹⁸⁵ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 308.

¹⁸⁶ Levinas, Emmanuel. "Başkasının Yerinde Olma". *Levinas içinde*. s. 254.

¹⁸⁷ A. g. e., s. 254.

Başkası'nın, yabancı olduğunu idrâk ettik. Başkası'nın yabancılığını ortaya çıkan dilin konuşmasına ihtiyaç vardır. Levinas için dil, bu sayede anlam kazanır. Ona göre konuşmayı anlamlı kılan Başkası'nın konuşmasıdır. Bu da dilin ifadesinin anlaşılması ile mümkündür. Levinas'a göre aynılık felsefesinde Ben'in dili, her şeyi temellük ederek ilerler. Fakat ona göre ise bu durum metafizik aşkınlık sunmaz. Aksine Ben'in yine kendi özgürlüğü için konuşmasına imkân vermek metafiziği yine ontoloji düzeyinde incelemeye tabi tutmak olacaktır ki Levinas buna karşı çıkar. Levinas, dil sayesinde Başkası değil de Ben çıkış noktası olarak görülerek Ben'e ait bir konuşmaya ve dile özerklik tanınacaksa o zaman etikten söz edemeyeceğimizi düşünür. Levinas'a göre Başkası'nın diline has bir özerklik vardır. Bu yüzden filozof dile gerçek anlamını Başkası'nın yüklediği kanaatindedir. Bu anlamı dile yükleyen Başkası'nın dilidir; çünkü dil, fikirlerle iletişime geçerek onu anlamının yegane yoludur.¹⁸⁸ Dil sayesinde Ben, Başkası'nın ayrı olduğunu ve yabancı olduğunu tasdik eder. Hatta Başkası'nı tanımamız, onun sefalet içindeki yabancılığına tanıklık etmemizi gerektirse bile biz bunu Başkası'nın dilinin ifadesiyle idrâk ederiz.¹⁸⁹ İşte bu, “yabancı olan”, “dul olan”, “yetim olan” Başkası'nın dilidir. Ben, muhtaç olanın dilinin ifadelerine kulak vermeli ve kulak verdiği ölçüde hiçbir hesap yapmaksızın ona cevap vermeye arzu duymalıdır. Ben, onun dilinin ifadesine duyarlı oldukça ona veririm ve onu kendime buyur etme zorunluluğunu hissedirim. Buradaki zorunluluk, Kant'ın ifade ettiği özgürlüğün yasalarını belirleyen anlamdan uzaktır. Çünkü Kant, özgürlüğün yasasının etik olduğunu söylerken aynılık felsefesinin Ben'ini, ontolojinin içinde yücelterek özneleştirir. Buna karşı Levinas Ben'i, Başkası'nın dilini anlamaya mecbur eder ve etiği, Başkası demek olan metafizik hâline getirerek özgürlüğün yasası olmaktan çıkarır. Bu durumda o Ben'i yaderk bir biçimde etik özneye çevirir.

Levinas için dil, konuşmanın gerçekleşmesi için önkoşuldur. Çünkü dil vasıtasıyla ben, Başkası'nın dolaysız olan mevcudiyetini deneyimlemekonusunda ciddi bir adım atarım. Bu vesile ile ben, kendi sahip olduklarını da deşifre eder ve benim olanı dilde arz etme imkânını yakalarım.¹⁹⁰ İşte bu hâl, benim Başkası'na boş

¹⁸⁸ Levinas, Emmanuel. “Gerçeklik ve Gölgesi”. Çev: Gaye Çankaya. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yay, 2010. s. 60.

¹⁸⁹ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 219.

¹⁹⁰ A. g. e., s. 222.

ellerle gitme durumumu ortadan kaldırır. Çünkü Başkası beni öyle derinden etkiler ki, ben bu vesile ile ona cevap vermeyi talep ederim ve cevap vererek sorumluluğumu yerine getirmeyi arzularım. Artık tam anlamıyla Başkası'na vermek isterim. Başkası'na cevap vermeyi talep etmek Ben'i evrensel hâle getirir. İşte Levinas'ın felsefesini metafizik yapan neden burada saklıdır. Ben, verdikçe evrenselleşir. Böylelikle Ben, sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Etik ilişki de burada gözlenir. Buradaki sorumluluk aynılık felsefesindeki gibi benim bilerek ve isteyerek seçtiğim bir sorumluluk değildir. Aksine, Başkası tarafından benim seçilişimle ortaya çıkan bir sorumluluktur. Başkası Ben'i, kendisi için olmaya zorlar. Dolayısıyla Başkası beni, benim kendimle meşgul olmamı paranteze almamı isteyerek öncelikle kendisiyle ilgilenmeye davet eder. Ben davete icabet ettikçe ve ona cevap verdikçe etik ilişki gerçekleşir. Böylece ben, etik özne vasfını elde ederim. Başkası'nın yüzünün konuşmasına cevap vererek sorumluluğunu yerine getiren Ben, bu sayede Başkası-için-olan boyutuna yükselir. Levinas'a göre ilk felsefe olarak ettiği ontolojiden ayıran temel fark da budur.

Levinas, Batı felsefesinin ontoloji üzerinde temellendirdiği etik anlayışın, adaletin öncelenmesine neden olduğunu düşünür. Levinas'a göre adalet, Ben'in özgürlüğünden önce gelir. Onun düşüncesinde adaleti önceleyen bir özgürlük anlayışında Ben, kendisini tanımaktan da yoksun olur. İşte bu yüzden filozof ontoloji ile etik oluşturulamayacağına ısrar eder. Bu sebeple o, özgürlüğün adaleti öncelediği geleneğe itiraz eder.¹⁹¹ O, aynılık felsefesinin özgürlük anlayışı ile bir etik oluşturulamayacağını söyler. Bu yüzden o, metafiziği etik olarak ele alırken aslında Ben'in özgürlüğünün sorgulamasına imkân sağlar. Başkası olarak başkasının yani başka insanın *adaleti* de gündeme getirdiğini ifade eder.¹⁹²

Levinas, adaleti öncelemeyen bir düşünmenin, metafizik imkân vermeyeceğini çoktan anlamıştır ve ontolojik düzlemde özgürlüğün alt başlığı olarak araştırılan adaletin özgürlükten önce gelmesini mümkün hâle getirmiştir.¹⁹³ Özgürlüğü talep eden Batı felsefesinin, Ben'in özgürlüğü ile ilgilenmesine karşı Levinas, metafiziksel bağlamda Başkası'na sorumluluğun özgürlükten önde geldiğini

¹⁹¹ Levinas, Emmanuel. "Felsefe ve Sonsuz Fikri". *Levinas içinde*. s. 141.

¹⁹² Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 95. [P. 43].

¹⁹³ Direk, Zeynep. *Başkalık Deneyimi*. s. 145.

söyleyerek Başkası'na doğru giden hareketin özgürlükten sıyrılmakla mümkün hâle geldiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴ Adalet konusu çalışmamızın dışında olduğu için bu konuda tartışmayı düşünmüyoruz; fakat görüldüğü üzere Levinas için adalet, metafizikle ruh bulan etik ilişki ile temellendirilmiştir.

Dilin ortaya çıkardığı meseleleri özgürlüğe ait bir problem olarak gören Batı felsefesi biraz önce de ifade ettiğimiz gibi konuşmayı Özne'nin varlığını öncelediği için konu edinir. Fakat Levinas için konuşma, dünyayı ortak yapmanın bir aracı olduğu için varlığın ışıması meselesinde de Öznen hareket etmeyi gerektirmez.¹⁹⁵ Çünkü Özne aracılığıyla Batı düşüncesi varlığın ışımasına ve de yarılmasına imkân vermemektedir. Levinas dile, Batı felsefesinin yüklediği ontolojik anlamı yüklediği için bu anlamı aşar. İşte bu yüzden onun için dil, "Öldürmeyeceksin!" diyen Başkası'nın dilinden başka bir şey değildir. Bu, Başkası'nın yüzünün dilidir esasında. Yüzde beliren ifadenin dilidir. Levinas, Başkası'nın yüzünde beliren ifadenin bana buyurduğunu ve yalvardığını düşünür. Ona göre yüzün konuşmasıyla özgürlüğüm tartışma konusu olur; çünkü bana "Öldürmeyeceksin!" diyen yüz, aslında "Yaşatacaksın!" der. Ben'in yaşatmak zorunda olduğu Başkası, Kitâb-ı Mukaddes'in dul, yetim, yoksul olarak gördüğü Başkası'dır.¹⁹⁶ Öldürmenin pek çok anlamı olduğunu söyleyebiliriz: Karşısındaki insana yalan söylemek, iftira atmak, Başkası'nın özgürlüğünü yok saymak ve pek tabi gerçek anlamda öldürmektir.

Ben, "Öldürmeyeceksin!", "Yaşatacaksın!" emri sayesinde kendi yaşamımı kendi elimle kesintiye uğrattırım ve kendimi sorgularım. Ben'e var olmaya hakkı olup olmadığını sorgulatan da işte bu, Başkası'nın yüzünün tezahürü ile dile gelen ifadedir. Başkası yüzünün ifadesiyle beni suçlar. Dil, yüzün konuşmasında açığa çıkar ve bu bakımdan konuşma, Ben ve Başkası arasındaki ilişkinin temel kipliği hâline gelir. Konuşma vasıtasıyla yüz, fenomenal olanın ötesine geçer. Konuşma ile yabancı olan Başkası birini deneyimleriz. Deneyimlediğimiz yabancı, bizim için tecrübenin de kaynağı hâline gelir. Böylelikle ben, yüksekten gelen Başkası'nın

¹⁹⁴ Critchley, Simon. *Sonsuz Talep*. s. 67.

¹⁹⁵ Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 104. [P. 49].

¹⁹⁶ Sunar, Lütfi & Varlık, Selami. "Metafizik Bir İmkân Olarak Etik: Levinas'ta Başkası ve Başkalık". Özkan Gözel. *Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki* içinde. İstanbul: Nobel Yay, 2017. s. 91.

yüzünün konuşmasına kendimi teslim ederim ve ona cevap vermeye yönelirim. Bu durumda Başkası'nın yüzünün konuşması bana, benim bilmediklerimi öğrettiği için değerli hâle gelir.¹⁹⁷ Yüz Başkası'nın yüzüdür. Konuşan Ben değil, Başkası'nın yüzünün ifadeleridir. Başkası kendi ifadeleriyle beni muhatap alıp seçmişken ben, onun beni seçmesine kayıtsız kalamam. Başkası'nın Sonsuz'dan gelen çağrısına kulak vererek cevap vermek zorunda olduğumu hissedirim. Keza ben, ona cevap vermekle yükümlü biricik kişiyimdir.

Başkası'nın yüzünün konuşmasıyla Ben ve Başkası arasındaki mesafeli ilişki *yakınhâle* gelir. Yakın olma durumunda ortaya çıkan keyif alma ve hassas olma konuları da yüz yüze ilişkinin Ben'e yüklediği anlamlardır. Hatırlamak istersek keyif almada Ben, Başkası'nın karşısına çıkmaya hazırlık içinde egolojik sferdedir. Hassas olmada ise Ben, Başkası'nın karşısına çıkmaya hazır ve isteklidir. Bu yüzden etik sfere geçiş burada vukû bulur. Ben'i Başkası ile yüz yüze ilişkiye hazırlayan yaşamdan keyif almasıdır. Yaşamdan keyif aldıkça müstağni olarak Başkası'na karşı duyarlılık gösteren Ben, yüz yüze ilişki ile duyarlılığın en hassas boyutunda kendisini bulur. Bu nedenle yüz yüze ilişki, yabancı olan Başkası ile kurulsa da *Varlıktan Başka Türülü ve Varlaşmanın Ötesinde* adlı eserinde Levinas daha önce söylediğimiz gibi, yabancı olan Başkası'nın yakında olmasına dikkat çeker. Bilhassa bu yakınlık sayesinde Ben, Başkası'na karşı hassalaşır. Yüz yüze ilişkiye anlamlı bir kimlik kazandıran işte bu yakınlıktır. Yakınlık sayesinde ben, Başkası'nın yüzünün bana konuştuğunu anlama imkânını elde ederim. Başkası'nın yüzünün konuşmasıyla ben kendimi sorgularım. Benim Başkası'na cevap verme zorunluluğum, sorumlu olmamı da beraberinde getirir.¹⁹⁸

3.4. Yüz'ün Konuşması

“Deneyim, sonsuz fikri, Başkası ile gerçekleşen ilişki içinde ortaya çıkar. Sonsuz fikri sosyal ilişkidir”.¹⁹⁹ Levinas'ın bu ifadesi yüz yüze ilişkiyi tayin etmesi

¹⁹⁷Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 193.

¹⁹⁸A. g. e., s. 193.

¹⁹⁹ Levinas, Emmanuel. “Felsefe ve Sonsuz Fikri”. *Levinas* içinde. s. 143.

bakımından değerlidir. Sonsuz fikrinin beliriş, Sonsuz olan ile ilişkinin öncesindedir ve dışsaldır; fakat Sonsuz’la ilişkiye geçmeyi başlatan şeydir aynı zamanda. Batı felsefesi Ben’i, Sonsuz’u bir “şey” hâline getirip kendi teması yapar. Hâlbuki Levinas için bu mümkün değildir. Onun düşüncesinde Sonsuz fikri, Sonsuz’u aşamaz. Yine Levinas’ın “Felsefe ve Sonsuz Fikri” yazısında onun, Sonsuz’un, o fikre sahip olan olarak Ben’i aştığını dolayısıyla da bana direnç gösterdiğini ifade ettiğini görürüz. Levinas bu dirençle beliren Sonsuz’un, sonsuz fikrine sahip olana adeta emir kipinde yaklaştığını ve “Öldürmeyeceksin!” dediğini söylediğini düşünür. Sonsuz, Başkası’dır. Başkası, benim tüm özerkliğimi alaşağı eder ve benim, kendisine göre kendimi ölçeceğim yegane yol olur.

Bana kendisini arz eden Başkası’nın yüzünün tezahürünün tüm çıplaklığına tanık olurum. Tam da burada Levinas için bilinç, kendisini kendi tutsağı olarak görmeye bu noktadan itibaren devam edemez. Bu yüzden Ben, Başkası’nın dışsallığına meftundur. Onun için gerçek dışsallık; her fethi yasaklayan yüzden gözlere yansıyan bakışların içinde gizlidir.²⁰⁰ *Bütünlük ve Sonsuz* adlı eserinin “Yüz ve Duyarlılık” adlı kısmında filozof bakışın ne olduğunu anlamak için görmenin ne olduğunu anlamaya çalışır. Ona göre, Ben’i Başkası’na karşı sorumlu kılan da masum olan Başkası’nın yüzünde tezahür eden bakıştır. Bu bakış Başkası’na aittir. Çünkü Başkası görse de görünmez. Baksa da ona bakılmaz ve onun bakışı Ben’i, kendisine esir eder, çünkü bakış Sonsuz’dan gelir. Sosyal ilişkide tecrüben ettiğim Başkası’na masumiyet veren de budur. Böyle bir bakış Ben’i, kendisinden eder ve kendisine esir eder. Levinas, yüzün karşılanması demek olan bakış hakkında bir analiz yapmak için görme ve konuşmaya yönelmenin gerekli olduğunu düşünür. Levinas bu kısımda Platon’dan bir örnek verir ve Platon’un görme hakkında düşüncesini ifade eder: Levinas’a göre Platon için görme, gözün ve şeyin dışında bir ışıktır. Hatta Platon’a göre göz ışığı görmez aksine ışıktaki objeyi görür.²⁰¹

Levinas aynılık felsefesinin öne sürdüğü bu düşünceye karşılık, Başkası’nın yüzünün belirmesiyle Ben’in duyumsayabileceği bir çağrının, sesin ortaya çıktığını düşünür. Bu ses Sonsuz’dan gelen Başkası’nın sesidir. Bu yüzden Levinas düşüncesinde Ben biraz önce de ifade ettiğimizi gibi, Başkası’nın yüzünü göremez.

²⁰⁰Levinas, Emmanuel. “Felsefe ve Sonsuz Fikri”. *Levinas* içinde. s. 143.

²⁰¹Levinas, Emmanuel. *T. U.* s. 271. [p. 163.].

Başkası Sonsuz'dan gelen olarak yüzünü göstermez; fakat o görendir ve sadece sesini duyurandır. İşte bu nedenle Ben, yüksek boyuttan gelen masum olan Başkası'nın yüzünün tezahürü ile ortaya çıkan sese kulak verir. Levinas yüzün görünmeyeceği aksine sesinin olduğu bu düşüncesiyle Batı felsefesinin ontolojiye dayalı etik anlayışından tamamen ayrışır ve uzaklaşır. Onun düşüncesinde Başkası'nın yüzünün tezahür etmesiyle ortaya çıkan ses, kendi ifadesini dile getirerek konuşur ve Ben, böyle bir durumda muhtaç olan Başkası'na karşı hiçbir surettekayıtsız kalamaz. Bundan dolayı onun felsefesinde Başkası'nın bakışının dolayimsızlığı ile karşı karşıya kalan Ben'in, bedenden ayrılması gerekir. Filozof bedenden bahsederken biyolojik ya da ontolojik bir bedenden bahsetmiyor, aksine Başkası'nın bakışı altında ırklı, cinsiyetli olarak tecrübe edilen, kültürel anlamlarla yüklü bir bedenden bahsediyor.

Herhangi biri çıplaklığıyla- yüzüyle-kendini ifade ediyorsa bana çağrı yapma, benim sorumluluğum altına girme konumundadır; işte o andan başlayarak artık hep ona yanıt vermek durumundayımdır. Başkasının bütün jestleri bana hitap eden işaretlerdir.²⁰²

Filozofa göre maddi, fiziki, biyolojik bedenin toplumsal, tarihsel, kültürel olandan bağımsız var olması söz konusu olamaz; fakat Batı felsefesi bedenin, tinsel olanla ilişkisinin hem tinselliği hem de bedenselliği kurucu bir rol oynadığını görmek istemez.²⁰³ Bundan dolayı o, Batı felsefesinin kabul ettiği beden algısının Başkası'nı Ben'e indirgediğini ve Başkası'nı yok saydığını düşünür.

Başkayla olan ilişkimiz, elbet onu anlamayı istemektedir; ama bu ilişki anlamayı aşar. Bunun sebebi, başkasını bilmenin, merakın yanı sıra, çıkarı olmayan temaşadan farklı olan sempati ve aşk gibi var olma tarzlarını gerektirmesi değildir yalnızca. Başkasıyla ilişkimizde başkası, bizi bir kavram dolayısıyla etkilemez. Başkası olandır ve bizzat niteliğiyle önem taşır.²⁰⁴

Başkası'na niteliğini kazandıran şey, Başkası'nın yakalanamayan yüzüdür. Ben, bana yüzü ile buyuran Başkası'nın sesine kulak vermeye ve sonrasında ona cevap vermeye mecburumdur. Ben'i kendisine cevap vermeye zorlayan Başkası'nın yüzünün plastik

²⁰² Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 17.

²⁰³ Direk, Zeynep. *Başkalık Deneyimi*. s. 140.

²⁰⁴ Levinas, Emmanuel. "Varlık bilim temel midir?". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 80.

bir formu yoktur ve varlığın kaba ahmaklığında henüz kendine kavuşmamış hayvanlardaki çehreden de farklıdır.²⁰⁵

Bütünlük ve Sonsuz adlı eserinde Levinas'ın Başkası'nın yüzünün görünemeyeceğini söylediğine tekrardan işaret etmek isteriz. Çünkü bu mesele yani yüzün görünmeyip tezahür etmesi meselesi Levinas'ın Batı'nın felsefî geleneği ile yaşadığı kırılmanın ciddi bir göstergesidir. O, aynılık felsefesi diye adlandırarak tevarüs ettiği bu geleneğin düşündüğü gibi düşünmez yüz meselesini. O, yüzün yüksek boyuttan Sonsuz'dan geldiğini söylerken de yine onun görünmediğine işaret eder. Ayrıca ondan sadır olan bakış Ben'e sesiyle buyurur veya emreder.

Levinas, yüzün tezahür etmeyip görüldüğünü ifade etseydi o zaman bizi hakikate ulaştıracak olan şeye tam anlamıyla ulaşmış oluruz. Çünkü apaçık görünen hakikat karşısında düşünme değil teslim olma, inanma vardır. Levinas ise, aklı devreden çıkarmak istemez; çünkü o hakikate değil hakikate bizi taşıyacak olana işaret eder. İşte o da Başkası'nın tezahür eden yüzüdür. Yüz, kendi dili ile konuşur ve kendini ifade eder. Böylelikle onun açıklığının, susamışlığının, muhtaçlığının ve suçsuzluğunun çağrısını, onun yüzünde beliren ifadeden anlarız. Güçsüz Başkası, tezahür eden yüzü ile kendi zamanından, gelecekte gelir. O, Ben'i kendi zamanına çekmese de bana bir gelecek vaat eder ve benim, kendi geleceğimi kurmam için imkân sunar. Böylece ben bireyleşirim. Başkası'nın yüzünün tezahürü bana kendi kimliğimi buldurur.

Levinas "Felsefe ve Sonsuz fikri" adlı yazısında Ben'i kendisinden eden Başkası'nın yüzünün tezahürü karşısında Ben'de etik bir direnç olduğunu söyler. Çünkü bir fazlalık olarak Başkası'nın yüzü tezahür etmeyip görünse ki bunu biraz önce ifade ettik, bu etik bir direnci değil hakikati ortaya çıkarır. O zaman varlığın hakikatinin bilgisinden dahi söz edemeyiz. Çünkü bu biçimde hakikat apaçık hâle gelir. Levinas'a göre böyle bir durumda insan iradesi de ortadan kalkar. Bu durumun nedenin şu olduğunu düşünür: Ben, hakikati az ya da çok temaşa ediyorsam o zaman ona mecburi bir yönelme ile yönelirim. Levinas böyle bir bu durumda değil etik inşa etmek, etik bilinçten dahi yoksun olacağımızı düşünür. Filozof için böyle bir düşünme, etik direnci olumsuzlayan bir neden olduğundan Ben'i ya da varlığı yüksek

²⁰⁵ Levinas, Emmanuel. "Felsefe ve Sonsuz Fikri". *Levinas* içinde. s. 144.

boyuta taşımaz, aksine Başkası'nın yüksek boyuttan geldiği düşüncesini de indirger. Ben, varlığın ötesine geçme imkânını bu biçimde kaybeder.

Hâlbuki filozofa göre etik deneyimin çekirdeği, gerçekten de bir faktumun talebidir; ama bu faktum²⁰⁶ Kant'ın akıl olgusundan ziyade "Başkası" diyebileceğimiz şeydir. Bu olgunun adı Başkası'nın yüzüdür. Levinas için etik ilişki, Başkası'nın yüzü tarafından sorgulanma deneyimini yaşadığım zaman gerçekleşir.²⁰⁷ Böyle bir durumda benim, saklanacak bir yerim ve uyum içindekendir. yaslanabileceğim bir içsellik de yoktur.²⁰⁸ Bu ifadelerle Levinas, aynılık felsefesinin vaz ettiği sorumluluk fikri ile de bir kırılma yaşadığını göstermektedir. Levinas Ben'in ontolojisine dayalı oluşturulan etik bir temellendirmenin sadece kendine dönen bir sorumlulukla hareket ettiğini düşünür. Bu yüzden de aynılık felsefesini eleştirir. Ona göre Ben'in iktidarıyla kurulmuş bir etiğin sorumluluk hissini vermeyeceği kesindir. Çünkü ontoloji ile kurulan etikte Ben kendi hareketinin hesabını kendine vermek durumundadır. Ben'in yaptığı hareketin hesabını kendine vermesi durumunda Ben'in, bilinçli ve düşünerek ortaya çıkardığı bir hareket vardır. Fakat Levinas Ben'in kendi hareketinin hesabını kendisine vermesinin ontolojiye dayalı etik anlayışını kabul etmek anlamına geldiğini düşündüğü için böyle bir durumu onaylamaz, çünkü onun felsefesinde Ben kendi hareketinin hesabını kendisine vermesinin ötesinde bir anlam ifade eder. Aciz olan, muhtaç olan Başkası yüzü ile tezahür ettiğinde ben, ona karşı hassasiyet kazanırım ve onun yüzünün ifadesiyle ortaya çıkan çağrıya hiçbir hesap yapmaksızın cevap vermek zorunda olduğumu hissederim. Bu durumda Levinas'ın sorumluluk anlayışı Ben'in anlayarak, bilerek, özerkliğiyle yüklendiği bir sorumluluk anlayışı olmanın ötesine geçer. Filozofun başkalık felsefesine göre, Başkası yüzü ile belirmekle beni seçmektedir. Ben Başkası'nı seçmem. Seçmem. Başkası'nın beni seçmesiyle onun kendi çağrısına kulak vermem için beni dolaylımsız bir biçimde beklediği gerçeğini fark ederim. Başkası bu durumda benim onu arzulamam için ve benim ona karşılıksız bir biçimde yönelmem için iştiaht duyar. Ben de "seçilmiş" bir Özne olarak onun yüzünde beliren çağrıya kulak vererek sorumluluğumu yerine getiririm. İşte bu

²⁰⁶ Faktum; Hakikat olarak düşünülebilir.

²⁰⁷ Critchley, Simon. *Sonsuz Talep*. s. 66.

²⁰⁸ Emmanuel, Levinas. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 126.

Levinas'ın ortaya attığı sorumluluk anlayışının temelini oluşturur. Böyle bir etik anlayışında Ben, Başkası'nın benim gibi duyarlı olup olmamasına bakmaksızın ya da bunu sorgulamaksızın Başkası ile kurduğum sorumluluk ilişkisi ile hareket etmekteyimdir. Eğer Ben, Başkası'nın da kendisi gibi duyarlı olup olmaması ile ilgilenirse bu Ben'in aynılık felsefesi ilkelerince gerçekleştirilen bir hareketi olacaktır ki Levinas bunu reddeder. Ona göre ben, hiçbir karşılık beklemeden Başkası'nın yüzünün ifadesine dikkat kesilirim ve ona cevap vermek için hazır bekleyen etik bir özne hâline ancak böylelikle gelirim.

Varlıktan Başka Türü ve Varlaşmanın Ötesinde adlı eserinde Levinas'ın, Ben ve Başkası arasındaki ilişkiyi yakınlık üzerinden kurduğunu hatırlatmak isteriz. Yakın olan Başkası, yüksekten gelmesiyle Ben'i kendisine bağlar ve sorumluluğumu iyiden iyiye artırır. İfade etmemiz gereken mühim bir husus vardır: Ben ve Başkası arasındaki yakınlık her ikisi arasında bir bağ kurar, fakat bu bağ bir bağımlılık değildir. Başkası'nın Ben'e bağımlılığı hiçbir surette düşünülemediği gibi Ben'in de Başkası'na bağımlılığı mevzubahis değildir. Çünkü filozof, çalışmamızın önceki kısımlarında da gördüğümüz gibi Ben'in ben olarak kalmasını, Başkası'nın da başkası olarak kalması gerektiği üzerinde ısrarla durur. Mesele benim, Başkası vasıtasıyla kendimi sorgularken yaşadığım gerilimle Başkası'na bağlanmamdır.²⁰⁹ Duyarlılığımı artıran ve Ben'i, bir daha asla kendime döndürmeyecek olan dul ve yetim olan Başkası'na karşı sorumluluğumun bilincine vardırıran da bu bağlanmadır. Başkası'na cevap vererek sorumluluğumu yerine getirme benim yaşamımı biçimlendiren etik bir ilişkiye dönüşür. Başkası, Ben'i seçer ve kendisine muhatap alır. Eğer o Ben'i, kendisine muhatap almasa bu durumda Ben, kendimin dahi hangi mevkide olduğunu ve hangi mevkiye yükselebileceğinden bîhaber olarak yaşarım.²¹⁰ Ben, bana dolaylımsızca belirenen Başkası'nın yüzünü sosyal ilişkide fark ederim. İnsanlar arası ilişkide Ben, Başkası'na cevap verdikçe etik Özneleşme vuku bulur. Bundan dolayı Özne, Başkası'na hassasiyet kazanarak ona cevap verme duyarlılığını yerine getirir. İşte bu nedenle Levinas felsefesi için Ben'in Başkası'na karşı duyarlılığını gerçekleştirmesi demek olan "sorumluluk felsefesi" diyebiliriz.

²⁰⁹ Emmanuel, Levinas. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 122.

²¹⁰ A. g. e., s. 122.

Levinas için etik, çalışmamızın başından bu yana ifade ettiğimiz gibi aynılık fikrinin dışındadır. Levinas düşüncesinde etik, ontolojinin meselesi olmaktan çıkar ve tam anlamıyla *prima philosophia* yani ilk felsefe olur.²¹¹ Etik, metafizik olduğu için temalaştırılmadan uzaktır ve kendisini yalnızca nimetler toplamı olan dünyada sosyal ilişkide gösterir. Sosyal ilişki, Ben ve Başkası arasındaki ilişkinin inşa edildiği temel yerdir. Sosyal ilişkinin kurucu unsuru Başkası'dır. Başkası olmadan bir etik ilişki inşa etmek Levinas felsefesi için imkânsızdır. Ona göre aynılık felsefesi, Özne'yi merkezileştirerek Başkası'nı adeta yok sayar. Levinas buna direnç gösterir. Onun düşüncesinde Başkası, Özne'nin kendisine katılamayacağı ve onun için hizmet edemeyeceği başkalığa sahiptir.

O, yaşadığı zamanın koşullarının problemlerini tespit eder ve o problemlere yönelik düşünceler üretir. Onun yaşadığı zamanı düşündüğümüzde, Başkası'nı neden ettiğin başlangıç noktası hâline getirdiğini kavrayabiliyoruz. Filozof, tevarüs ettiği geleneğe bugüne dek söylenmeyen, düşünülmeyen Başkası'nı Özne'nin merkezi konumuna karşı öne çıkarır. O, Antik Yunan'dan beri temellük edilen Batı felsefî geleneğinin aynılık düşüncesini aşarak özgün bir felsefe ortaya koyar ve Özne'den hareketle metafizik oluşturma çabasını anlamsız bulur. Çünkü böyle bir metafizik anlayışı ona göre Başkası'nı da Özne'ye dâhil etmekle sonuçlanmaktadır. Bundan dolayı Levinas, aynılık felsefesinde Ben'in durumu ile metafizik kurgulanmasının imkânsızlığını savunur. Çünkü böyle bir Ben, varlıkta kalarak varoluşun can alıcı sıkıntısına düşer olur. Bunun için aşağıda vereceğimiz örnek manidardır:

Bir bela vardır Oblomov'un başında; hayatta her şeye karşı tam bir isteksizliğe dek varan üşengeçlik ya da tembellik. Sonsuz bir sükûneti arzular Oblomov arzulamasına, gelgelelim buna bir türlü varamaz. Zengindir, geniş topraklara, büyük bir malikâneye sahiptir; ancak onların çekip çevrilmesi işini yardımcılara devretmiştir, tamamen kayıtsızdır onlara. Bir başka ifadeyle normal hayatın gerektirdiği gündelik işleri terk etmiştir, artık hiçbir şeyle meşgul olmamaktadır. Dış dünya ile alakasını kesmiş, tam bir uzlete çekilmiştir. Odasından hiç çıkmaz; tam bir yalıtılmışlık içerisinde; öyle ki odasının perdeleri en ufak gün ışığını dahi içeriye sızdırmazlar diye sıkı sıkıya kapalıdır. Gelgelelim başarılı olamaz yine de. Olanca sessizliğe karşın yine de gürültü vardır, olanca hareketsizliğe karşın yine de bir hareket vardır, Oblomov'a göre. Kendini tam anlamıyla mutlak bir duyarsızlığa vermek üzere dış dünya ile tüm bağını kestiği halde, yine de bir fazlalıkla, bir yükü karşı karşıyadır. İşte bu varoluşun yüküdür!²¹²

²¹¹ Gözel, Özkan. "Metafizik Bir İmkân Olarak Etik: Levinas'ta Başkası ve Başkalık". s. 91.

²¹² Gözel, Özkan. "Öteki Metafiziktir": Levinas'ta Var/lık ve Öte/ki". Tezkire. Sayı 38-39, 2004. s. 61-62.

Levinas'a göre aynılık felsefesi Ben'e varoluşun yükünü yükler ve onu sadece ontolojik bir incelemeye tabi tutar. Buna karşı Levinas, varoluşa veya varlığın içine çakılı kalan insanı, etikle, sosyal ilişki ile açığa çıkarır. Bu, batı felsefesinin düşünme biçimini derinden etkileyecek ciddi bir adımdır. Böylelikle Özne olarak Ben, varlığın ağırlığından kurtularak varlığın ötesine geçme imkânı elde edebilecek düzeye gelir. İşte o zaman Ben, kendini gerçekleştirecek imkânı ve cesareti kendinde bulur. Levinas'ın iddiası tam da burada anlamlı hâle gelir: "*Sorumluluk aracılığıyla insan, ancak kendi kendisini gerçekleştirir*".²¹³ İşte bu, Ben'in Başkası'na karşı sorumluluğunu yerine getirmesi ile gerçekleşir. Sosyal ilişki ile deneyimlediği Başkası'nın yüzünün karşısında ona cevap verme sorumluluğunu taşıyan Ben, biricik olan etik Özne konumuna böylelikle kavuşur.

Levinas'a düşüncesine göre Batı'nın aynılık felsefesi, özgürlüğü baz alarak ontolojiyi metafizikleştirir ve yüceltir. Levinas ise metafiziği, Başkası'nın dışsallığına saygı olarak görür ve ona karşı sorumluluğu önceler.²¹⁴ Başkası'nın dışsallığının farkına varıldığı yer daha önce çok defa vurguladığımız gibi sosyal ilişkidir. Böyle bir ilişkide Başkası, benim üstlendiğim imkânın da ötesine geçer. Bu durumda Ben, Başkası'nın sahip olduğu dışsallığın fazlalık boyutunu yakından fark ederim. Levinas için Ben'in dışsallıkla yani varlığın fazlalık boyutuyla bu temasını sağlayan şey, Başkası ile yüz yüze ilişkiye girmesidir. Bu durumda Ben, Başkası'nı bir imkân olarak üstlenmenin ötesinde, onu üstlenmenin farklı ve yüksek boyutuna ulaşırm. Ben, Başkası'nın yüzünün tezahür ettiği andan itibaren onun sorumluluğunu kabul eder ve yüklenirim. Onun yüzü ile karşılaşmam hem benim kendi kişiliğimi bana buldurur hem de o, kendi zamanını temsil eden yücelerden geldiği için Ben'i ayrı zamanlı bir geleceğe taşır. Bu karşılaşmada Ben, tamamen özneleşir. Ben, özneleşmesiyle kendi varlığı ile ilgilenmeyi bırakır; çünkü o artık, Başkası'ndan sorumlu olmakla sadece ondan sorumlu olmayı anlamaz. Bilakis o, Başkası'nın sorumluluğundan da sorumlu olmayı anlar. Bu yüzden Özne, onun yerine bedel ödemeyi de göze alır.²¹⁵

Ben'e kendi kimliğini kazandıracak olan şey Başkası'nın yüzünün tezahür etmesiyle benim ona cevap vermemdir. Bu yüzden Ben varlığa zincirlenmiş olmaya

²¹³ Levinas, Emmanuel. *Ölüm ve Zaman*. s. 52.

²¹⁴ Direk, Zeynep. *Başkalık Deneyimi*. s. 144.

²¹⁵ A. g. e., s. 144- 146.

değil, varlığın ötesine geçmeye arzudur. Özne yaşadığı arzusu sayesinde, deneyimine başlangıçlık teşkil edenin Başkası olduğunun bilincine kavuşur.²¹⁶ Özne olarak Ben, kendisini inşa edecek olan kaynağın dışarıdan gelenin Başkası'nın dışsallığı ve fazlalığı olduğu bilincine vâkıf olur. Böylece ben kendi yaşantımla meşgul olurken ve kendi kendimi temellendirirken de Başkası'nın dışsallığına duyarlı hâle gelirim. Ben kendimi kurmaya çalışırken Başkası'nın yüzünün tezahürü beni ve tüm uğraşılarımı kesintiye uğratar. Çünkü Başkası'nın bana yaptığı çağrı beni öyle derinden etkilemektedir ki artık ona kayıtsız kalmam söz konusu dahi olamaz. Sevgiye ve merhamete aç yeni doğmuş bir bebeğin durumu buna örnek gösterilebilir. Anne için bebek hiçbir şeyi yapmaya gücü olmayan, güçsüz, muhtaç ve aciz bir Başkası'dır. Başkası olarak bebeğin yüzünde beliren bir ses vardır. Bu ses anneye bir çağrıdır. Anne onun çağrısına duyarlı ise ona cevap verir. Duyarlı değilse ona cevap vermez. Anne bebeğin muhtaçlığı karşısında onun yüzünde beliren çağrıya cevap verdikçe sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Anne, Başkası olan bebeğinin çağrısına, güçsüzlüğüne cevap verdiği ölçüde bebeğini yaşatır ve bu sayede de sorumluluğunu yerine getirir.

Başkası'nın yüzünde bana beliren ses şöyle demektedir: "Öldürmeyeceksin!". Ben güçsüz, muhtaç ve aciz olan Başkası'nı yaşattığım ölçüde Ben kimliğime kavuşurum. Ancak kendi kimliğine kavuşmuş bir Özne'nin her daim Başkası'na karşı kendisini cevap vermeye mecbur hissettiğini görürüz. Bu durumda Ben, kendisini seçen Başkası'na ya da başkalarına karşı onların sorumluluğunu üstlenmek istemese de sorumlu olur. Böyle bir durumda Ben, kendi kimliğini kazanır ve kendi olur. Kendi kimliğini kazanan Ben, varlıktan soyunarak Başkası'na ait tüm sorunlar ne ise onu üstlenir. Levinas için Ben bu biçimde öyle bir düzeydedir ki, Başkası'nın bana karşı taşıyabileceği sorumluluğu dahi üstlenmek onun düşüncesinde etik Özneleşmenin bir tarzıdır, bu nedenle sorumlu olmak, Başkası'nın sorumluluğundan da sorumlu olmak anlamına gelir.²¹⁷

... kendinde Öznelik, kendine doğru yeniden-atılma'dır; daha somut bir biçimde ifade edersek o, başkalarının yaptıkları ve başkalarının çektiği ıstıraplar nedeniyle kendini

²¹⁶ Levinas, Emmanuel. "Hakikat ve Adalet". *Levinas* içinde. s. 183.

²¹⁷ Levinas, Emmanuel. "Başkasının Yerinde Olma". *Levinas* içinde. s. 260.

suçlar ya da onların yaptığı veya ıstırabını çektiği şeylerden sorumludur. Ben'in biricikliği, Başkası'nın hatasını taşıma olgusudur bizzat.²¹⁸

Kendi kimliğine kavuşmuş olan Özne, etik öznedir. Etik Özne başka türlü var olmayı değil, "varolmaktan başka türlü olanı" ve dahası "varlığın ötesini" ifade eder.²¹⁹ Varlığın ötesini ifade eden "Başkası için olmak" fikri Özne'yi inşa eder ve Özne'yi sorumluluğun Özne'si hâline işte bu fikir getirir.

Aynının egemenliğini ayakta tutan iktidarın doluluğu, Başkası'nı ele geçirmek için değil, ona destek olmak için Başka'sına doğru genişler. Ama Başka'nın yükünü üstlenmek, aynı zamanda, Başka'yı tözselliği içinde onaylamak, onu Ben'in yukarısında bir yere yerleştirmektir. Ben, bizzat yükünü üstlendiği kişiye karşı bu yükten sorumlu olmayı sürdürür. Hesabı benden sorulan kişi, aynı zamanda hesap vermeye mecbur olduğum kişidir. Sorumluluğu üstlenme mecburiyeti hesap verme mecburiyetiyle örtüşür. Yükseklik boyutuna işaret eden de sorumluluğun bu çifte hareketidir. Bu çifte hareket, sorumluluğu acıma olarak uygulamayı bana yasaklar, çünkü kendisinden sorumlu olduğum kişiye hesap vermek zorundayım; öte yandan, sorumluluğu hiyerarşik bir düzen içindeki koşulsuz itaat olarak yerine getirmem de yasaktır, çünkü ben, bana emir verilenden de sorumluyumdur.²²⁰

Levinas'ın, Batı ontolojisi ile yaşadığı kırılmayı net olarak görmekteyiz. O, Özne'nin kendisinden kurtulmasının koşulunu onu varlıktan çıkaran Başkası'na bağlar ve Başkası ile girilen ilişkinin aynının simetrik ilişkisinden uzak olduğunu gösterir. Ona göre Ben'in Başkası'yla kurduğu bu biçimdeki ilişki asimetriktir. Başkası tüm dışsallığı ile tazahür ettiğinde Ben, ona cevap verme yetisiyle ona yönelirim. Levinas'a göre ben bu yeti sayesinde Başkası'nın yüzünün tezahürü ile bana ifade ettiği çağrıya kulak veririm ve onun konuşmasını dolayımısızca duyabilirim. Tüm felsefelerin temeli olan ilk felsefe olarak etik budur. Sorumluluk ise "Emrin işitilmesinden önce emre boyun eğmektir". İşte bu Levinas için, sorumluluğun tanıklığı olan etik başkaldırının çılgılığıdır.²²¹

Levinas, Ben'in özerkliğini hedef alarak varlıkta kalan, hatta varlığı dahi kendinden itibaren başlatan Batı'nın aynılık felsefesinin karşısına, Başkası ile çıkar. Onun için Başkası, Ben'in karşısında tüm çıplaklığı ile durur. Başkası tüm çıplaklığı, dışsallığı ile yüksek boyuttan gelir. Başkası'nın yüzünün tezahürüyle ben, ondan gelen çağrıya kulak kesilirim ve karşı konulmaz bir arzu ile ona yönelirim. Bu

²¹⁸ Levinas, Emmanuel. "Başkasının Yerinde Olma". *Levinas* içinde. s. 251.

²¹⁹ Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. s. 267.

²²⁰ Levinas, Emmanuel. "Aşkınlık ve Yükseklik". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 124.

²²¹ Levinas, Emmanuel. "Tanrı ve Felsefe". *Sonsuza Tanıklık* içinde. s. 189.

yönelme ile Ben, kendi kimliğini sorgular ve bir daha kendine dönemeyeceğini anlar. Başkası'nın yüzünün tezahürü ile Ben, ona cevap vermek ve dahası mutlaka "vermek" zorunda olduğumu hissedirim. Zira Başkası'na "boş ellerle" varılmaz. Ben'e cevap verme sorumluluğunu yükleyen, Başkası'nın Ben'i seçmesidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ben Başkası tarafından seçilmiştir. Ben gerçek bir Özne olma kimliğimi, işte bu Başkası tarafından seçilmemle elde ederim. Ben, Başkası'nın karşısına da bu yeti ve bilinçle çıkarım. Başkası bana yüzünün tezahüründeki ifade ile seslenir. Bu çağrıya karşı duyarsız kalamam. Onun sesine kulak vermeden yapamam. Muhtaç olan Başkası'nın bakışları karşısında ona cevap vermeyi arzularım. Bu durumda Ben, sorumluluğumu yerine getirmek için çırpınırım. Benim Başkası'na cevap vermeye olan bu arzum Ben'i, gerçek bir Özne hâline getirir. Böylelikle Ben, sorumluluğun beni olurum. Ben sorumluluk için olurum. Başkası'nın yüzündeki ifade benim ben olma kimliğimi derinden sarsar ve yüzünün konuşmasıyla bana yaptığı çağrı Ben'i tüm eylediklerimden sorumlu yapar. Böylece benim Başkası için yaptığım fedâkarlık cevap verilmiş sorumluluğa dönüşür.²²² Bu nedenle Levinas'ın başkalık felsefesi Başkası'nın yüzünün tezahürüyle ortaya çıkan sese Ben'in cevap verdiği sorumluluk ilkesine dayanır. İlk felsefe olarak etiğin özü de bu sorumluluktur.

²²²Levinas, Emmanuel. *Zwischen uns*. s. 203.

4. SONUÇ

Sonuç olarak Levinas'a göre Batı felsefesi Antik Yunan'dan beri varlığı Özne'den yola çıkarak anladı ve varlığı da Özne ile bütünleştirdi. Levinas böylece, Batı felsefe geleneğinin altında yatan temel problemi tespit etmişti. Ona göre Batı felsefesi Özne'den hareketle varlığın bütünlüğü üzerinden yol almaktaydı. Bu yüzden varlığı anlama ve kavrama Ben'in görevi oldu. Böylece Ben olarak Özne, kendisi haricindeki tüm şeyleri kendisinde bir bütün hâline getirdi. Levinas için ise bu, Ben'in dışındaki her şeyin Ben ile aynılaştırma hareketinden başka bir şey değildi. Bu nedenle filozof Batı felsefesi gibi varlığı Özne'den hareketle anlamaktan uzak durdu. Çünkü onun varlığın anlamını kavramak diye bir derdi yoktu, esasında onun düşüncesinde Başkası'nın kavranmaya ihtiyacı yoktu. Çünkü Sonsuz olan sonlu olanın düşüncelerine indirgenemezdi.

Levinas'a göre Özne merkezli bir soruşturma ile etik bilincin oluşması imkânsızdı. Batı felsefesinin Özne'den hareketle varlığı düşünme biçimi ile olsa olsa ontolojik temellendirme yapılabilirdi; fakat bu bile Levinas için yetersizdi. Bu nedenle o, Batı felsefesinde Özne'den hareketle yapılan varlık soruşturmasının ötesine geçmek gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle varlıktan çıkışın imkânı veren şey üzerinde durmuştur. Onun felsefesinde Özne'ye kendi benliğini bulduran kimse Başkası olmuştur. Ona göre Başkası'nın, ontolojik bir temellendirme için dahi salt Başkası olarak kalması gerekmektedir. Bu nedenle Özne'den hareketle varlık soruşturması etik bir temellendirme için imkânsızdı. Levinas, Batı felsefesinin farklı olan Başkası'nı, Ben'in kendinde içkin hâle getirerek özerkleştirmesini eleştirdi. Batı felsefesinin ontolojiyi temele alarak kurmaya çalıştığı etiği metafiziğin inşası için yetersiz gördü. Ona göre Başkası'nın temele alındığı felsefe, ilk felsefe olarak metafizikle ruh bulan etiktir. Batı ontolojisinin ötesine geçerek o, Ben'in var olmaya hakkı olup olmadığını sorguladı. Böylece etiği dahası sorumluluğu ortaya çıkaracak "Var olmaya hakkım var mı?" sorgulamasını yaptı.

Çalışmamızın giriş kısmında Levinas'ın yaşadığı koşulları, etkilendiği filozofları ve onlardan neden etkilendiğini açıkladık. Çalışmamızın birinci kısmında onun düşüncesini etkileyen temel nedeni ortaya koymaya çalıştık. Levinas Batı

felsefesinin varlığı aynılık içinde eriten indirgemeci bir tutum sergilediğini gösterdi. Ona göre bu tutum varlığı anlama ve kavrama konusunda bir açmaz meydana getirdi: Ben, kendi dışına çıkamadığı için varlığı gerçek anlamda aşma imkânı elde edemedi. Yaşadığı koşullar içinde deneyimledikleri Levinas için bir dönüm noktası mesabesindeydi. Tüm yakınlarını nasyonal-sosyalizm zulmünde kaybeden Levinas, yaşamını devam ettirmek için zor şartlara tahammül etmek zorunda kaldı. Batı'nın zulmünün düşünsel nedenlerinin temelinde yatan şeyi keşfetmek istedi.

Yine bu bölümde Levinas'ın felsefesinin oluşumunda değerli yere sahip iki filozofa yer verildi. Onlardan biri Husserl diğeri ise Heidegger'di. Husserl'in fenomenolojisinin Levinas'ın düşüncelerindeki etkisini ortaya koyduk. Husserl düşüncenin (*noesis*) düşünülen şey (*noema*) üzerinde bir hâkimiyeti olduğunu söyledi. Levinas için bu durum farklılık arz etti, şöyle ki: Düşünce ile düşünülen şey arasında bir ayrım söz konusunda olduğunda düşünülen şey düşüncenin kavrayamayacağı olumlamaya sahipti. Levinas için Husserl'in bilinçle yaptığını Heidegger de akıl yoluyla yapmaktaydı. Onlar, varlığın ve varoluşun anlamını sorgulamalarıyla, daha baştan varlığın içinde kalacaklarını göstermekteydi. Levinas'ın düşüncesi ise bambaşka yola yöneliyordu. O her iki filozofun, düşünmenin kavramsal biçiminden sıyrılmadığını ve bu nedenle varlıkta kalmaya mahkûm olduğunu düşündü. Batı felsefesinde salt kavramlardan hareketle oluşturulmaya çalışılan varlık tasvirinde sosyallik, elbette yitip gidecek bir gerçeklikti. Sosyalliği sadece kavramsal delillendirmeler için kullanmak ontolojinin çıkarıcı yapısı ile ilintiliydi. Ona göre varlığı anlamanın ön koşulu dahi varlıktan çıkmaya bağlıydı. Bu manada Levinas için sosyallik, varlıktan sıyrılmanın imkânını vermekteydi. Bu biçimde Levinas, hem Husserl hem de Heidegger'in düşüncelerini aşarak metafiziğin ilk felsefe olduğunu söyledi. Ona göre ilk felsefe, tüm bilimlerin de temelinde yer alan etikdir. Etik, sosyal ilişkide ortaya çıkan bir erdemdir. Levinas etigin, Ben'in özerkliğine bağlandığı kavramlara sığdırarak anlamaya çalışmanın hakiki gerçekliği vermediğini söyledi. Bu nedenle de Ben'in gerçek kimliğini Başkası ile karşılaştığı yer olan sosyal ilişkide elde edeceğini ifade etti. Ona göre Başkası, sosyal ilişkiyi başlatandır. O, aynı zamanda etik ilişkinin de kaynağıdır.

Bu anlamda çalışmamızın ikinci kısmında araştırdığımız temel iki kavram Ben ve Başkası oldu. Öncelikle Ben kavramı üzerinde durduk, ardında Başkası'na geçtik. Batı felsefesi varlığın anlamını kavramaya çalışırken “Varlık neden vardır da ve yok değildir?” sorusu üzerinden ontolojisini temellendirdi. Böyle bir soru/n karşısında biricik cevap arayan olarak Ben, özellikle Descartesçı *cogito*'nun önemli bir yer edinmesinden sonra tam anlamıyla bir Özne hâline geldi ve var olanın varlığına anlam katacak tek varlık hâline geldi. Bu nedenle varlığı kendinden hareketle kavrayan Özne'nin, kendisini merkezileştirmesinin kaçınılmaz bir sonuç olduğunu ortaya koyduk. Bununla birlikte Levinas'ın Ben'e yüklediği anlamı, nedenleriyle açıklamaya çalıştık ve Levinas'ın Batı felsefesini yapısöküme uğrattığını gördük. Onun derdi yeniden bir ontoloji kurmak değildi. Fakat Batı felsefesinin sahip olduğu düşünme biçiminin gerçekte bir savaş getirdiğini gördüğü için Batı'nın Ben üzerinden konumlandırmaya çalıştığı metafiziğin karşısına Başkası ile çıktı. Onun için Başkası, ontolojik bir temellendirme için kullanılacak bir araç değildi. Aksine Başkası ile ilişki, Ben'e hakiki anlamını kazandıran etikti. Çünkü Başkası, Levinas düşüncesinde, aynı zamanda yabancı olan, farklı olan, fazla olandı. Yabancı olan Başkası Ben'i, özerkliğinden ederek kendisine bağlı kılmaktaydı. Bu yüzden Ben, bu Başkası'na cevap vermek zorunda olan bir kimseydi.

Levinas Başkası'nı anlatırken onun, muhtaç ve aciz olduğunu düşünmüştür. Muhtaç olan Başkası'na cevap vererek ona karşı sorumluluğunu yerine getirdiğinde Ben, kendi kimliğini elde eder. Bu anlamda Levinas düşüncesinde Ben'e kimlik kazandıracak Başkası'na, özellikle gençlik dönemi eserlerinde gördüğümüz başkalıkla ilgili üç kavrama işaret ettik. Onun için Başkası'nın kim ve ne olduğunu ortaya koymamız, etiği ne olarak temellendireceğinin ön çalışmalarıydı. Bu bakımdan “Zamanın Başkalığı”, “Ölümün Başkalığı” ve “Erotik İlişkinin Başkalığı” konularına yer verdik. Levinas'ın zamanı başkalık olarak görmesinin sebeplerini araştırdık. Ona göre, aynılık felsefesinin düşündüğü gibi zamanı düşündüğümüzde onu geçmiş, şimdi ve gelecek gibi kategorilere ayırmak zorunda kalıyorduk. Hâlbuki o, zamanı düşünmek yerine zaman hakkında düşünmeyi gerekli gördü. Çünkü zaman, onun için gelecekti. Bu anlamda Ben ve Başkası arasında ayrı zamanlı (diyakronik) bir ilişki ortaya koydu. Ona göre Ben ve Başkası arasındaki ayrı zamanlı ilişki geleceği vaat etmekteydi. Bu durumda her ikisinin de kendilerine ait

zamanları oluşmaktaydı. Bununla birlikte Başkası'nın zamanının Ben'in zamanına nazaran bir önceliği olduğunu söyledi. Ona göre bu öncelik, Başkası'nın yüksek boyuttan yani Sonsuz'dan gelmesi durumu ile ilintiliydi. Onun düşüncesinde Başkası yüksek boyuttan gelse de ancak sosyallikte, sosyal ilişkide ortaya çıkmak için imkân bulmuştur. Ayrı zamanlı ilişkide Ben yüksek boyuttan gelen Başkası'nın yüzünün tezahürü ile Başkası'nı incelemektedir. Başkası'na tanınan bu öncelikle Ben, onun tezahürü ile ortaya çıkan sese cevap verme zorunluluğunu da fark etmekteydi. Başkası'nın ölümünün olayı ile Ben, Başkası'na karşı suçluluk hissetmiştir ve cevap vermeyi arzulamıştır. Bu bağlamda "Ölümün Başkalığı" konusunda Levinas, Heidegger'den çok farklı düşünmüştür. Heidegger, varlık araştırması yaparken incelediği ölümü Ben'in ölümü üzerinden temellendirmek istemiştir. Ona göre Ben, kendi ölümü hakkında düşündüğünde kendisinin belirsiz bir sona doğru ilerlemekte olduğu fikrini üstlenmiştir. Bu nedenle de Ben kaygıyla yaşamıştır. Dasein olarak Özne'nin bu kaygısı onu, varlıkta kalmaya yönlendirmiştir. Buna karşılık Levinas, Ben'in ölümü üzerinden ilerleyen ontolojik düşünmenin bir kenara bırakılması gerektiğini söylemiştir. Çünkü onun için ölüm, şimdi burada olduğunda ben burada olmasam da bu yokluğun bir delili olarak düşünülemez. Bilakis Ben, kendi ölümünü yakalamaya kadir olmadığı için hiçbir durumda yokluk söz konusu edilemez. Levinas işte tam da bu noktada Başkası'nı aynının tasallutundan kurtaracak ve Ben'i önceleyecek Başkası'nın ölümünü gündeme getirmiştir. Başkası'nın ölümü benim kimliğimi sarsmış ve bana bir suçluluk yaşatmıştır. Ölüm, Ben'e yaşattığı bu suçlulukla ona cevap verme arzumu biçimlendirmiştir. Bu yüzden Ben'i sorumluluğa davet etmiştir. Fakat asıl erotik ilişkinin çoğulcu ve ikili yapısı sayesinde Levinas, Batı felsefesinin buyurduğu aynılığı ortadan kaldırmıştır. Dişil olan Başkası tüm dışsallığı ile Ben'i kendine davet etmiştir. Buna ek olarak dişil olanın yüzü ile karşılaşmadan sonra Ben, onun dışsallığının ötesine geçecek imkânı elde etmiştir. Bu nedenle Ben, dişil olan Başkası ile girdiği ilişkide kendi varlığının ağırlığından kurtulmuştur. Levinas, Ben'in kendi varlığının ağırlığından kurtulmasının, varlığın ötesine geçmesine imkân verdiğini düşünmüştür. Varlığın ötesine geçmesine imkân sağlamasıyla dişil Başkası, Başkası'na karşı duyulan etik sorumluluğun ciddi bir adımı olmuştur. Levinas'ta başkalıkla ilişki etik ilişkinin kapısını aralamıştır.

Çalışmamızın üçüncü kısmını, ana çekirdeğini oluşturan “Emmanuel Levinas’ta Sorumluluk Meselesi” konusunu araştırdık. Bunu dört alt başlığa ayırmayı uygun gördük. Bunlardan biri “Metafizik Arzu ve Keyif Alma” konularıdır. Levinas *Bütünlük ve Sonsuz* adlı metafizik ve keyif alma konusuna dikkat çekmiştir. Biz de bu çalışmamızda iki kavramın Levinas felsefesi için birbiriyle bağlantılı olduğunu gördük. Bu nedenle ikisini aynı başlıkta işlemeyi uygun gördük. Ona göre metafiziğe duyulan arzu Başkası’na duyulan arzudur. Başkası’na duyulan arzu ile insan, nesneler bütünü olan dünyada onun karşısına çıkabilmek için hazırlık yapmıştır. Ben, bu hazırlığı yaparken dünyadaki tüm nimetleri fark etmiştir. Bu fark edişle Ben, müstağni hâline gelmiştir. Mutlu bir biçimde Başkası’nı karşılamaya hazırlanmıştır. Dul ve yetim olan Başkası güçsüz ve mutsuz da olsa Ben, onun karşısında müstağni olarak bulunması gerektiğini fark etmiştir. Bu nedenle Ben’in acı çekerek Başkası’nı karşılamasının Levinas felsefesi için imkânsız olduğunu ifade ettik. Levinas’ın Ben’i, aynılık felsefesinin Ben’i gibi etrafında her ne varsa onu temellük edememiştir. Fakat Ben, yaşadığı olaylarla ve dünyadaki nimetlerle yaşamından keyif almayı öğrenmiştir. Keyif alma ile Ben egolojik sferde bulunmaktaydı. Başkası’na duyulan arzu ile Ben metafizik olana yönelmiştir. Böylelikle Özne, kendisini egolojik sferden çıkararak arzuya, metafizik olana yönelmiştir. Bu durum Levinas için Özne’nin etik Özne hâline gelmesi için ciddi bir adım olmuştur.

Daha sonra “Sonsuz Fikri ve Hassas Olma” konularını araştırdık. Levinas, mutlu ve müstağni Ben’in metafiziğe yani Başkası’na duyduğu bu arzusunun temellendirilmesine olan ihtiyacı gördü ve bunu Sonsuz fikri üzerinden inşa etti. Levinas için Sonsuz fikri de bir arzudan ibaretti. Bu konuyu anlaşılır kılmak için Sonsuz ile Sonsuz fikri arasında ayırım yaptı. Ona göre Sonsuz temalaştırılamaya gelmediği için sonlu zihnin içinde sonsuzca yer etmesinde bir ölçsüzlük gördü. Bu nedenle Levinas Sonsuz’un, zihnin içerdiğinden fazla olduğunu söyleyerek düşüncüyü aştığını iddia etti. Çünkü ona göre Sonsuz, düşüncenin yani Ben’in kavramasının da ötesinde bir yere sahipti. Onun düşüncesinde Sonsuz fikrine sahip olan Ben, ancak Başkası ile girdiği ilişki yardımıyla Sonsuz’u kavrayabilir. Levinas’a göre etik ilişkiyi başlatan şey de budur. Başkası Levinas için Sonsuz’dan gelmiştir ve Ben’i ben-olmaya zorlayan hareketi başlatmıştır. Ben duyarlı hâle gelip

Başkası'na yöneldikçe ona cevap verme arzum artmıştır. Benim Başkası'na cevap vermem sorumluluğumu yerine getirdiğim anlamına gelmekteydi ve bu durum benim, etik Özne hâline geldiğimin bir ispatı sayılmaktaydı.

Son olarak bu mütevazı çalışmanın nihai amacı olan ve etik sorumluluğun çekirdeği addedebileceğimiz konuşma ve yüz konularına yer verdik. Filozofun düşüncesinde yüz, öylesine derin ve değerli bir yere sahiptir ki ondan uzaklaşıldığında ortaya konulan düşüncenin adeta bir anlamı kalmamaktadır. Bu bağlam da konuşan da Başkası'nın tezahür eden yüzünün konuşmasıdır. Biz öncelikle filozof için konuşmanın ne anlama geldiğine temas ettik. Dil, onun düşüncesinde konuşmanın bir önkoşulu olduğundan Ben ve Başkası arasındaki ilişkinin gerçekleşmesi için temel argümandı. Ona göre dil, dünyayı ortak ve yaşanabilir hâle getirmekteydi. Konuşmanın ifadesi olan dil sayesinde Ben, Başkası'nın tüm ihtiyaçlarına şahit olmaktadır ve onun ifadesini buyur etmek zorunda olduğunu kavramaktaydı. Böyle bir durumda Ben'de, Başkası'na cevap verme arzusu iyiden iyiye gün yüzüne çıktı. Dil bana *"Öldürmeyeceksin!"*, *"Yaşatacaksın!"* demiştir. Levinas için dilin bu ifadesi yüzün ifade ettiği dilin söylemiydi. Başkası'nın yüzü tüm acziyetiyle ve tüm yabancılığıyla bana konuşmaktaydı. Onun konuşması Ben'e bir buyurmaydı. Böyle bir durumda Başkası'nın yüzünün konuşması Ben'i, kendi emri altına almaktaydı. Ben, onun emrine girdiği andan itibaren onu yaşatmakla görevli bir Ben'di. Levinas düşüncesinde Ben Başkası'na karşı karşı konulmaz bir sorumlulukla bu yüzden yönelmekteydi. İşte bu Levinas'ta, Ben'in kendi kendisini gerçekleştirmesi anlamına gelmekteydi ve ona göre insan, bunun için yaşamalıdır.

Sonuç olarak Levinas, Batı felsefesinin ontolojik olarak ele aldığı "özgür insan"ı, etik üzerinden "sorumlu insan" olarak ele almıştır. Bunu yaparken de o, Ben ve Başkası arasındaki ilişkiyi Başkası lehine olumlamıştır. Başkası muhtaçtır, yoksuldur, güçsüzdür, fakat onun güçsüzlüğünde Ben'i kendisine cevap vermeye zorlayan ahlaki bilinç oluşmuştur. Ben'i ona cevap vermeye zorlayan ona karşı kazandığım hassasiyet olmuştur. Bu hassasiyeti Ben, kendisini geliştirerek elde etmiştir. Kendini geliştirmesi ile Ben, Ben'i cevap vermeye zorlayan şeyin bu duyarlılık olduğunu anlamıştır. Aksi takdirde yasalara indirgenmiş bir zorunluluk söz

konusu olur ki Levinas bunu kabul etmemiştir. Ona göre sosyallikte gerçekleşen Ben ve Başkası arasındaki ilişki ile Ben’de, Başkası’na cevap vermek demek olan etik sorumluluk meydana gelmiştir.

Böyle bir etik anlayışının gelişmesi ve yaygınlaşması bir zorluk ihtiva eder, çünkü insanın sosyal ilişkide Başkası’na karşı duyarlı olacak düzeye gelmesi bir süreci ifade eder. Dolayısıyla Levinas’ın öne sürdüğü bu tezin toplumun tamamına değil, toplum içindeki tek tek fertlere uygulanabileceğini söyleyebiliriz. Bu süreç uzun ve meşakkatlidir. Çünkü Antik Yunan’dan bugüne Özne, etik anlayışını da varlık soruşturmaları üzerinden temellendirmektedir. Yani etik ontolojik olarak inşa edilmek istenmektedir. Bu durum ise Ben’e her daim özerklik vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Batı ontolojisinde Özne, elde ettiği özerkliği bırakmayı istemeyecek ve böylece etik inşa etmeye devam etmeyi tercih edecektir. Bu da biraz önce ifade ettiğimiz sürecin meşakkatini göstermektedir. Bir düşüncenin kök salması, genlere işlemesi ve yayılması asırları alırken Levinas’ın Özne’yi merkezden alarak Başkası’ndan hareketle kurmaya çalıştığı etik anlayışı zorluklara gebe dir. Çünkü o, Başkası’nı etik ilişkinin başlangıç noktası hâline getirip Ben’in, etik bir Özne olarak ona karşı zorunlu sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Bu zorlu bir yol olsa da olumsuz değildir. Çünkü Levinas salt bir faydacılıktan yola çıkarak tüm toplumu ilgilendirecek olan etik bir bilinçten zaten bahsetmemektedir. Onun amacı asırlardır öncelikle kendi özgürlüğü için çalışan Ben’in Başkası’na karşı sorumluluğunu canlandıracak etiği ortaya koymaktır.

KAYNAKLAR

Makaleler:

- Anlı, Ömer Faik. “Levinas’ın Aşkınlık ve Yükseklik Kavramları Bağlamında ‘Ben’in Monadlaşması ve Ontolojinin Şiddeti”. *Düşünme Dergisi/Journal of Thinking* S: 1.
- Gözel, Özkan. “‘Öteki Metafiziktir’: Levinas’ta Var/lık ve Öte/ki”. *Tezkire*. Sayı 38-39, 2004.
- İspir, Naci&B. Erdoğan, Şeyma. “Levinas’ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki’yle Birlikte Var Olmak”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014. 18 (2): 47-58.
- İşıktac, Yasemin. “İrade Özgürlüğüne Giriş Açısından ‘Ben İnşası’” (*IUHFM C. LXXII, S. 1, 76, s. 73-86. 2014*).
- Ross, W. David. “Aristo’da Tabiat Felsefesi”. Çev: Hayri Bolay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. No: 117.
- Öktem, Ülker. “Fenomonoloji ve Edmund Husserl’de Apaaçıklık (Evidenz) Problemi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45, 1 (2005) 27- 55.
- Ulukütük, Mehmet. “Martin Buber ve Hans Georg Gadamer’in Felsefelerinde Ben-Sen ‘İlişkilerinin Ahlakî Açılımları’”. *Birey ve Toplum Dergisi*. Bahar 2011. C. 1. Sayı 1. s. 97- 110.

Kitaplar:

- Aristoteles. *Nikomakhos’a Etik*. Yun. Çev: Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- _. “Mantık” Çev: Ahmet Arslan. *Aristoteles* içinde. Haz. W. D. Ross. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.

Aquinas Thomas. *Varlık ve Öz*. Alm. Çev: Oğuz Özügöl. İstanbul: Say Yayınları, 2007.

Bernosconi, Robert. “Çıkış Yok: Levinas’ta Aşkınlığın Aporetik İzahı”. Çev: Özkan Gözel. *Levinas Okumaları* içinde. Haz: Zeynep Direk. İstanbul: Pinyan Yayınları, 2011.

Budka, Daniel. *Der Andere: Mit Emmanuel Levinas die gesellschaftliche und schulische Integration behinderter Menschen neu Denken*. von der Heilpädagogisch Rehabilitationswissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Köln als Dissertation, 2006.

Calin, Rodolphe&Sebbah, F-D. *Levinas Sözlüğü*. Çev: Murat Erşen. İstanbul: Say Yayınları, 2011.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Cheron, M, D, S. *Emmanuel Levinas İle Söyleşi*. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.

Critchley, Simon. *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği- Direniş Siyaseti*. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Çalışkan, Akçetin. Nurhayat. *Emmanuel Levinas: İlk Felsefe Olarak Etik*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2011.

Direk, Zeynep. *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*. İstanbul: YKY Yayınları, 2013.

_. “Sunuş”. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Fichte, J. G. “Transendental Felsefenin Temelleri”. Çev: Yasemin Çına. *Fichte* içinde. Haz: Eyüp Ali Kılıçaslan&Güçlü Ateşoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.

Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka: Levinas’ın Metafiziğine Giriş*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.

- _. “Metafizik Bir İmkân Olarak Etik: Levinas’ta Başkası ve Başkalık”,
Sunar, Lütfi&Varlık, Selami. *Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam
Düşüncesinde Öteki* içinde. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017.
- Heidegger, Martin. “Heidegger’e Göre Fenomenolojinin Temel İlkesi: Klaus Held”.
Haz: Özgür Aktok&Metin Bal. *Heidegger* içinde. Ankara: Doğubatı
Yayınları, 2010.
- _. *Hümanizm Üzerine*. Çev: Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
Yayınları, 2015.
- _. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2006.
- _. *Metafiziğe Giriş*. Çev: Mesut Keskin. İstanbul: Avesta Yayınları, 2011.
- Husserl. “Fenomonoloji Üzerine Beş Ders”. Haz: Kasım Küçükalp. *Husserl* içinde.
İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- _. “Kısa Mantıksal İncelemeler”. Haz: Kasım Küçükalp. *Husserl* içinde. İstanbul:
Say Yayınları, 2010.
- _. “Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe”. Haz: Kasım Küçükalp. *Husserl* içinde. İstanbul:
Say Yayınları, 2010.
- _. “Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi”. Haz: Kasım Küçükalp. *Husserl* içinde İstanbul:
Say Yayınları, 2010.
- Kant, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Herausgegeben von
Wilhelm Weischedel. Farnkfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 1974.
- _. *Prolegomena: zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird
auftreten können*. Hamburg: Felix Meiner Verlag. 2001.
- Krewani, Wolfgang N. *Emmanuel Levinas: Denker des Anderen*. München,
Freiburg: Verlag Karl Alber, 1992.
- Lacan. “Freudçu Lacan”. Haz: Nami Başer. *Lacan* içinde. İstanbul: Say Yayınları,
2012.
- Levinas, Emmanuel. “Aşkınlık ve Yükseklik”. Çev: Hakan Yücefer&Zeynep Direk.
Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. İstanbul:
Metis Yayınları, 2010.

- _. “Aşkın İkircikliği”. Çev: Melih Başaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. “Başka’nın İzi”. Çev: Erdem Gökyaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. “Başkasının Yerinde Olma”. Çev: Özkan Gözel. *Levinas* içinde. Haz: Özkan Gözel. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- _. “Erosun Fenomenolojisi”. Çev: Özkan Gözel. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. “Fenomonolojiden Etiğe”. Çev: Özkan Gözel. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. “Felsefe ve Sonsuz Fikri”. Çev: Özkan Gözel. *Levinas* içinde. Haz: Özkan Gözel. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- _. “Fenomenolojiden Etiğe”. Çev: Özkan Gözel. *Levinas* içinde. Haz: Özkan Gözel. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- _. “Gerçeklik ve Gölgesi”. Çev: Gaye Çankaya. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. “Hakikat ve Adalet” Çev: Özkan Gözel. *Levinas* içinde. Haz: Özkan Gözel. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- _. “Hitlerizizmin Felsefesi Üzerine Birkaç Düşünce”. Çev: Zeynep Direk. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. *Husserl Fenomonolojisinde Görü Teorisi*. Çev: Yağmur Ceylan Uslu. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- _. *Jenseits des Seins oder anders Sein geschiet*. Titel der Originalausgabe: Autrement qu’être ou au-dela de l’essence. Übersetzt: Thomas Wiemer. Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 1992.
- _. *Ölüm ve Zaman*. Çev: Nami Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- _. *Tanrı, Ölüm ve Zaman*. Çev: Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011.

- _. “Tanrı ve Felsefe”. Çev: Özkan Gözel&Zeynep Direk. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. *Totalitaet und Unendlichkeit: Versuch über die Exterioritaet*. Titel der Originalausgabe: Totalite et Infini. Übersetzt von Wolfgang Nikolaus Krewani. Freiburg; Münschen: Verlag Karl Alber, 1993.
- _. “Varlıkbilim temel midir?”. Çev: Erdem Gökyaran. *Sonsuza Tanıklık* içinde. Haz: Zeynep Direk&Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- _. *Zaman ve Başka*. Çev: Özkan Gözel. Zeynep Direk’in Sunuş’uyla. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- _. *Zwischen uns: Versuche über das Denken an den Anderen*. Aus dem Fransösischen von Frank Miething, Herausgegeben von Michael Krüger, München Wien: Carl Hanser Verlag, 1995.
- Nietzsche. *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştirir Denemesi*. Çev: Sedat Umrar. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002.
- Platon. *Kriton*. Çev: Filiz Öktem&Candan Türkhan. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Schmidt, Heinrich. *Philosophisches Wörterbuch*. Neu bearb. von Georgi Schischkoff, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 22. Aufl. 1991.
- Schütz, E. Pr. Dr. *Die Theorie des Anderen bei Emmanuel Levinas*. Oberseminar, Nachschrift v. Malte Brinkmann, Köln, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Nuray Azizoğlu

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 18 Mayıs 1982, Düzce

Elektronik Posta: Aziz.Nuray@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Georg-August Universitaet Göttingen, Felsefe Bölümü	2011
Pedagojik Eğitim	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2012
Yüksek Lisans	İMU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı	2017

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
03/2012-07/2012	Kadıköy İmamhatip Lisesi	Stajyer Öğretmen
02/2013-10/2013	Eyüp İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Uzman Eğitimci
02/2013-06/2016	Üsküdar Belediyesi Çocuk Üniversitesi	Rehberlik Birim Sorumlusu

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde Almanca, Başlangıç düzeyde İngilizce, Başlangıç düzeyde Arapça.

HOBİLER

Fotoğraf Çekmek, Müzik Arşivi oluşturmak, Kızımın çocuk tiyatrolarına gitmek.

